

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

Vodič za član 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava

Pravo na pravično suđenje
(građanskopravni aspekt)

Ažurirano do 31. avgusta 2019.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Izdavače ili organizacije koji žele da prevedu i/ili da reprodukuju ovaj vodič u celini ili u delovima kao štampanu ili elektronsku publikaciju pozivamo da se obrate na adresu publishing@echr.coe.int kako bi dobili informacije o postupku autorizacije.

Ako želite da saznate koji se vodiči sudske prakse trenutno prevode, molimo vas da pogledate na [Pending translations](#) (Prevođenje u toku).

Ovaj prevod se objavljuje u saradnji sa Savetom Evrope i Evropskim sudom za ljudska prava i u nadležnosti je projekta „Unapređenje primene evropskih standarda ljudskih prava u ustavnom sudu“.

Ovaj vodič je pripremljen pod nadzorom Direktorata Jurisconsult i on ničim ne obavezuje Sud. Tekst može podlegati redaktorskim izmenama.

Tekst Vodiča je u izvorniku sačinjen na engleskom jeziku. Redovno se ažurira, a poslednji put je to učinjeno 31. avgusta 2019.

Tekst Vodiča kroz sudsku praksu može se preuzeti na adresi www.echr.coe.int (Case-law - Case-law analysis - Case-law guides). Za najnovije podatke o publikacijama treba slediti Tviterov nalog suda na adresi https://twitter.com/ECHR_CEDH.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2019

Sadržaj

Napomena čitaocima.....	5
I. Polje primene: pojam „građanskih prava i obaveza”	6
A. Opšti zahtevi za primenljivost člana 6. stav 1.....	6
1. „Stvaran i ozbiljan spor” sa odlučujućim ishodom	7
2. Postojanje utuživog prava u domaćem zakonodavstvu	8
3. „Građanska” priroda prava.....	11
B. Proširenje primene člana 6. na druge vrste sporova.....	12
C. Primenljivost člana 6. na druge postupke osim glavnog postupka.....	16
D. Pitanja koja se izuzimaju iz polja primene člana 6. stav 1.	18
E. Veze s drugim odredbama Konvencije	20
1. Član 2. (pravo na život)	20
2. Član 6. stav 1. (pravično krivično suđenje)	20
3. Član 6. stav 2. (pretpostavka nevinosti)	20
4. Član 8. (privatni život).....	21
5. Član 10. (sloboda izražavanja)	21
II. Pravo na sud.....	21
A. Pravo na sud i pristup sudu	21
1. Pravo koje je praktično i delotvorno	22
2. Ograničenja.....	26
B. Odricanje	30
1. Načelo	30
2. Uslovi	30
C. Pravna pomoć.....	31
1. Pružanje besplatne pravne pomoći	31
2. Delotvornost pružene pravne pomoći.....	32
III. Institucionalni zahtevi.....	33
A. Pojam "suda"	33
1. Autonomni pojam.....	33
2. Nivo nadležnosti	34
3. Preispitivanje koje sprovodi sud s punom nadležnošću	34
4. Izvršenje presuda.....	38
a. Pravo na neodložno sprovođenje pravnosnažne i obavezujuće sudske odluke.....	38
b. Pravo da se ne dovodi u pitanje pravnosnažna sudska odluka	41
c. Uzajamno priznanje i izvršenje presuda koje su doneli inostrani sudovi ili sudovi u drugim zemljama Evropske unije	42
B. Obrazovan na osnovu zakona.....	42
C. Nezavisnost i nepristrasnost.....	43
1. Opšta razmatranja	43
2. Nezavisni sud	44
a. Nezavisnost u odnosu na izvršnu vlast	44
b. Nezavisnost u odnosu na parlament	45
c. Nezavisnost u odnosu na stranke	45
d. Specifičan slučaj nezavisnosti sudija u odnosu na Visoki savet sudstva.....	45
e. Kriterijumi za ocenjivanje nezavisnosti.....	45
i. Način imenovanja članova tog tela.....	46

ii.	Dužina mandata članova tog tela	46
iii.	Jemstva koja štite od spoljnih pritisaka	46
iv.	Utisak nezavisnosti	46
3.	Nepriistrasan sud	47
a.	Kriterijumi za ocenu nepriistrasnosti	47
i.	Subjektivni pristup	48
ii.	Objektivni pristup	48
b.	Situacije u kojima se može otvoriti pitanje nepostojanja sudijske nepriistrasnosti	49
i.	Situacije funkcionalne prirode	49
α	Obavljanje savetodavne i sudijske funkcije u istom predmetu	49
β	Sudske i vansudske funkcije u istom predmetu	49
χ	Obavljanje različitih sudijskih funkcija	50
ii.	Situacije lične prirode	51
IV.	Procesni zahtevi	53
A.	Pravičnost	53
1.	Opšta načela	53
2.	Obim dejstva	54
a.	Načela	54
b.	Primeri	57
3.	Četvrti stepen	61
a.	Opšta načela	61
b.	Obim i ograničenja nadzora koji vrši ESLJP	62
c.	Usaglašenost domaće sudske prakse	63
4.	Akuzatorni postupak	64
5.	Jednakost stranaka u postupku	66
6.	Postupanje s dokazima	67
a.	Dokazi izvedeni saslušanjem svedoka	68
b.	Mišljenja veštaka	68
c.	Onemogućavanje uvida u dokaze	69
7.	Obrazloženje sudskih odluka	70
B.	Javni postupak	71
1.	Rasprava	71
2.	Izricanje presude	76
C.	Dužina postupka	77
1.	Utvrdjivanje dužine postupka	77
2.	Ocena zahteva koji se odnosi na razuman rok	78
a.	Načela	78
b.	Kriterijumi	79
i.	Složenost predmeta	79
ii.	Ponašanje podnosioca predstavke	79
iii.	Ponašanje nadležnih vlasti	80
iv.	Važnost predmeta spora	81
c.	Izvršni postupak	82
	Indeks citiranih predmeta	84

Napomena čitaocima

Ovaj vodič je deo serije vodiča o članovima Konvencije koju je objavio Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: Sud, Evropski sud ili Sud u Strazburu) kako bi obavestio pravnike o osnovnim presudama i odlukama koje je doneo. U Vodiču koji imate pred sobom analizira se i sažima sudska praksa prema članu 6. (građanskopravni aspekt) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava (u daljem tekstu: Konvencija ili Evropska konvencija). Čitaoci će ovde naći ključna načela u datoj oblasti i relevantne precedente.

Sudska praksa koja je citirana u ovom vodiču odabrana je između precedentnih, naročito značajnih i/ili najnovijih presuda i odluka.*

Presude i odluke Suda ne služe samo za odlučivanje u predmetima koji su pred njega izneti, nego, šire gledano, služe tome da podrobnije osvetle, očuvaju i razviju pravila utvrđena Konvencijom, čime doprinose tome da države poštuju obaveze koje su preuzele na sebe kao visoke strane ugovornice (*Ireland protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 154, 18. januar 1978, Series A br. 25, i, u skorije vreme, *Jeronovič protiv Letonije* [GC], br. 44898/10, stav 109, ECHR 2016).

Stoga je zadatak sistema koji je uspostavljen Konvencijom da se rešavaju pitanja javne politike u opštem interesu, čime se uzdiže nivo standarda zaštite ljudskih prava i proširuje jurisprudencija ljudskih prava kroz celu zajednicu visokih strana ugovornica Konvencije (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], stav 89, br. 30078/06, ECHR 2012). Zaista, Sud naglašava ulogu Konvencije kao „ustavnog instrumenta evropskog javnog poretka” u oblasti ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [GC], br. 45036/98, stav 156, ECHR 2005-VI).

Ovaj vodič sadrži reference na ključne reči za svaki navedeni član Konvencije i protokola uz nju. Pravna pitanja koja se razmatraju u svakom pojedinačnom predmetu rezimirana su u [Spisku ključnih reči](#), izabranom iz leksikona termina koji su (u većini slučajeva) neposredno preuzeti iz teksta Konvencije i protokola uz nju.

[Baza podataka HUDOC](#), koja sadrži predmete iz sudske prakse Suda, omogućuje da se pretraga vrši po ključnoj reči. Pretraga pomoću ključnih reči omogućuje da se pronađe grupa dokumenata sa sličnim pravnim sadržajem (rezonovanje i zaključci Suda u svakom pojedinačnom predmetu rezimirani su kroz ključne reči). Ključne reči za pojedinačne predmete mogu se naći tako što će se pritisnuti tag *Case Details* u bazi HUDOC. Više informacija u bazi podataka HUDOC i ključnim rečima možete naći u [HUDOC user manual \(Priručnik za korisnike baze HUDOC\)](#).

* Navedena sudska praksa može u izvorniku biti na jednom od zvaničnih jezika Suda i Evropske komisije za ljudska prava (engleskom ili francuskom) ili na oba ta jezika. Ako nije drugačije naznačeno, sve reference odnose se na presudu o meritumu koju je izreklo jedno od veća Suda. Skraćenica „(dec.)” ukazuje na to da je citat iz teksta odluke Suda, dok skraćenica „[GC]” označava da je o predmetu odlučivano pred Velikim većem. Presude veća koje nisu bile pravnosnažne u trenutku kada je ovaj vodič objavljen označene su zvezdicom (*).

Član 6. stav 1. Konvencije – Pravo na pravično suđenje

„1. Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravično i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti s celog ili s dela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde...”

Ključne reči HUDOC

Građanska prava i obaveze (6-1) – Odlučivanje (6-1) – Spor (6-1) – Krivična optužba (6-1) – Odlučivanje (6-1) – Pristup sudu (6-1) – Pravično suđenje (6-1) – Akuzatorni postupak (6-1) – Jednakost strana u postupku (6-1) – Pravna pomoć (6-1) – Javni postupak (6-1) – Usmena rasprava (6-1) – Isključenje medija (6-1) – Isključenje javnosti (6-1) – Neophodno u demokratskom društvu (6-1) – Zaštita morala (6-1) – Zaštita javnog poretka (6-1) – Nacionalna bezbednost (6-1) – Zaštita maloletnika (6-1) – Zaštita privatnog života stranaka (6-1) – U meri koja je nužno potrebna (6-1) – Naškoditi interesima pravde (6-1) – Razuman rok (6-1) – Nezavisan sud (6-1) – Nepristrasan sud (6-1) – Sud obrazovan na osnovu zakona (6-1) – Javna presuda (6-1)

I. Polje primene: pojam „građanskih prava i obaveza”**Član 6. stav 1. Konvencije**

„1. Svako, prilikom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama... ima pravo na... raspravu... pred... sudom...”

A. Opšti zahtevi za primenljivost člana 6. stav 1.

1. Pojam „građanska prava i obaveze” ne može se tumačiti isključivim pozivanjem na unutrašnje pravo tužene države; taj pojam je „autonoman” – koji proističe iz Konvencije. Član 6. stav 1. primenjuje se bez obzira na status stranaka, vrstu propisa kojima se uređuje „spor” (da li je reč o građanskom, privrednom, upravnom pravu itd.), kao i bez obzira na prirodu tela koje ima nadležnost da u nekoj stvari rešava (redovni sud, organ uprave itd.) (*Georgiadis protiv Grčke*, stav 34; *Bochan protiv Ukrajine (br. 2)* [GC], stav 43; *Nait-Liman protiv Švajcarske* [GC], stav 106).

2. Međutim, načelo prema kome se autonomni pojmovi, koji su sadržani u Konvenciji moraju tumačiti s obzirom na savremene uslove, ne daje Sudu ovlašćenje da član 6. stav 1. tumači u tom smislu kao da u tekstu ne postoji pridev „građanski” (uz ograničenja koja on nužno postavlja za kategoriju „prava i obaveza” na koju se taj član primenjuje) (*Ferrazzini protiv Italije* [GC], stav 30).

3. Primenljivost člana 6. stav 1. u građanskopravnim stvarima prvenstveno zavisi od postojanja „spora” (na francuskom je to „*contestation*”). Drugo, spor se mora odnositi na „pravo” za koje se može reći, barem u smislu tvrdnje koja se može dokazivati, da je priznato u unutrašnjem pravu, bez obzira na to da li je zaštićeno Konvencijom. Spor mora biti stvaran i ozbiljan; može se odnositi ne samo na postojanje prava nego i na obim tog prava i način njegovog ostvarivanja. Konačno, ishod postupka mora biti takav da je neposredno odlučujući za „građansko” pravo o kome je reč jer labava povezanost ili nejasne posledice nisu dovoljni za aktiviranje člana 6. stav 1. (*Denisov protiv Ukrajine* [GC], stav 44; *Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 99; *Károly Nagy protiv Mađarske* [GC], stav 60; *Nait-Liman protiv Švajcarske* [GC], stav 106).

4. Dva aspekta člana 6. Konvencije, onaj građanski i onaj krivični, ne moraju se nužno međusobno isključivati, što znači da ako je član 6. stav 1. primenljiv u svom građanskopravnom aspektu, Sud može procenjivati da li je taj član primenljiv i u svom krivičnom aspektu (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 121). Sud smatra da je nadležan da na sopstvenu inicijativu razmatra pitanje primenljivosti člana 6, čak i ukoliko tužena država to pitanje nije pokrenula pred njim (*Selmani i drugi protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, stav 27).

1. „Stvaran i ozbiljan spor” sa odlučujućim ishodom

5. Izrazu „spor” mora se dati suštinsko, a ne formalno značenje (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stav 45; *Moreira de Azevedo protiv Portugalije*, stav 66; *Miessen protiv Belgije*, stav 43). Potrebno je otići korak dalje od onoga što se vidi na površini i jezika koji se koristi i usredsrediti se na stvarnu situaciju prema okolnostima svakog pojedinačnog slučaja (*Gorou protiv Grčke (br. 2)* [GC], stav 29; *Boulois protiv Luksemburga* [GC], stav 92). Međutim, član 6. se ne primenjuje na vanparnični niti na jednostrani postupak u kome nema suprotstavljenih stranaka i koji se primenjuje samo onda kada ne postoji spor oko nekog prava (*Alaverdyan protiv Jermenije (dec.)*, stav 35). Isto tako, član 6. se ne primenjuje na izveštaje o istrazi čiji je cilj utvrđivanje i evidentiranje činjenica koje bi druga nadležna tela kasnije mogla da iskoriste kao osnov za postupanje – organi krivičnog gonjenja, regulatorni, disciplinski pa i zakonodavni organi (čak i ako su takvi izveštaji možda naneli štetu ugledu lica o kojima je reč) (*Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 61).

6. „Spor” mora biti stvaran i ozbiljan po svojoj prirodi (*Sporrong i Lönnroth protiv Švedske*, stav 81; *Cipolletta protiv Italije*, stav 31; *Yankov protiv Bugarske (dec.)*, stavovi 26–27). Taj uslov, na primer, isključuje mogućnost da se vodi građanskopravni postupak protiv zatvorskih organa zbog toga što su u zatvoru prisutna i lica zaražena virusom HIV (*Skorobogatykh protiv Rusije (dec.)*). Sud je takođe stao na stanovište da je „spor” stvaran u predmetu koji se odnosio na zahtev upućen javnom tužiocu da podnese žalbu u pogledu primene materijalnog prava, budući da je to predstavljalo sastavni deo celokupnog postupka u koji se podnosilac predstavke uključio kao stranka u sporu da bi dobio naknadu štete (*Gorou protiv Grčke (br. 2)* [GC], stav 35).

7. U slučajevima u kojima se postupak odnosi isključivo na pitanja poštovanja kriterijuma prihvatljivosti ne postoji „spor” o „građanskim” pravima i obavezama (*Neshev protiv Bugarske (dec.)*; *Nicholas protiv Kipra (dec.)* i druge reference iz sudske prakse). U jednom broju slučajeva u kojima su domaći sudovi iz procesnih razloga odbili tužbe (zato što nije iskorišćen prethodni pravni lek ili zato je postupak pokrenut pred nenadležnim sudom), ESLJP je ustanovio da „spor” koji su podnosioci predstavke pokrenuli pred domaćim sudovima nije bio ni „stvaran” ni „ozbiljan”, što znači da tu i nije bio primenljiv član 6. stav 1. Donoseći takav zaključak, ESLJP je napomenuo da je odbacivanje tužbe bilo predvidljivo i da nije bilo izgleda da podnosioci predstavke promene situaciju na koju su se prituživali (*Astikos Oikodomikos Synetairismos Nea Konstantinoupolis protiv Grčke (dec.)*; *Arvanitakis i drugi protiv Grčke (dec.)*; *Stavroulakis protiv Grčke (dec.)*). Situacija je drugačija u onim slučajevima u kojima su domaći sudovi (koji su se proglasili nenadležnima) bili pozvani da prvi put odluče o pokrenutom pravnom pitanju (*Marković i drugi protiv Italije* [GC], stavovi 100–101). Isto tako, posle detaljnog ispitivanja merodavnog prava može biti donet zaključak da domaći sud kome je zahtev podnet nema odgovarajuću nadležnost (*Károly Nagy protiv Mađarske* [GC], stavovi 60, 72. i 75).

8. Spor se može odnositi ne samo na to da li postoji pravo nego i na obim tog prava ili način na koji ono treba da se ostvari (*Bentham protiv Holandije*, stav 32; *Cipolletta protiv Italije*, stav 31). Na primer, činjenica da tužena država ne osporava da žrtve mučenja imaju pravo da dobiju naknadu za pretrpljeni bol, nego se protivni ekstrateritorijalnoj primeni tog prava, ne znači da se ne može voditi „spor” o tom pravu u smislu Konvencije (*Naït-Liman protiv Švajcarske* [GC], stav 107). Spor se takođe može odnositi i na činjenična pitanja.

8. U slučaju *Cipolletta protiv Italije*, ESLJP je razvio svoju sudsku praksu u pogledu postojanja stvarnog i ozbiljnog „spora” u postupku administrativne likvidacije jednog preduzeća. Sud je zaključio da je

primereno da usvoji novi pristup tako što će uskladiti svoju praksu u pogledu garancija koje se daju poveriocima, bilo u kontekstu stečajnog postupka, bilo u posebnom administrativnom postupku likvidacije (stavovi 33–37).

9. Ishod postupka mora biti neposredno odlučujući za pravo o kome je reč (*Ulyanov protiv Ukrajine* (dec.)). Sledstveno tome, labava povezanost ili nejasne i udaljene posledice nisu dovoljni da se aktivira član 6. stav 1, odnosno da se on uvede u igru (*Boulois protiv Luksemburga* [GC], stav 90). Tako je, na primer, Sud utvrdio da postupak kojim se osporava zakonitost produženja dozvole za rad jedne nuklearne elektrane ne spada u područje primene člana 6. stav 1. jer je veza između odluke o produženju dozvole i prava na zaštitu života, fizičkog integriteta i nepovređljivosti imovine „previše slaba i nejasna” zato što podnosioci predstavke nisu dokazali da su oni lično izloženi opasnosti koja nije samo konkretna već je, pre svega, neposredna (*Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske*, stav 40; *Athanassoglou i drugi protiv Švajcarske* [GC], stavovi 46–55; vidi, kao noviji slučaj, *Sdruženi Jihočeske Matky protiv Češke Republike* (dec.); za predmet koji se odnosi na ograničen nivo buke u jednoj fabrici vidi *Zapletal protiv Češke Republike* (dec.) ili za hipotetički uticaj na životnu sredinu jedne fabrike za preradu rudnog otpada vidi *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, stavovi 90–95; uporedi sa *Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske*, stavovi 127–128).

10. Disciplinski postupak koji se ne upliće neposredno u pravo na dalje bavljenje nekom profesijom jer bi takav ishod zahtevao da se pokrene poseban postupak, takođe nije od „odlučujućeg” značaja za građansko pravo u smislu člana 6. (*Marušić protiv Hrvatske* (dec.), stavovi 74–75). Osim toga, postupak koji je pokrenut protiv autora jedne knjige zbog njegovog navodnog plagijata takođe nije od neposredno odlučujućeg značaja sa stanovišta člana 6. za građansko pravo autora da uživa određeni ugled (stavovi 72. i 73).

11. Nasuprot tome, ESLJP je zaključio da je član 6. stav 1. primenljiv u predmetu koji se odnosi na izgradnju brane koja bi poplavila selo podnosilaca predstavke (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, stav 46), kao i na predmet u kome se radilo o dozvoli za rad rudnika zlata koji koristi postupak cijanidacije u neposrednoj blizini sela u kojima žive podnosioci predstavke (*Taşkın i drugi protiv Turske*, stav 133; *Zander protiv Švedske*, stavovi 24–25).

12. U slučaju koji se odnosi na žalbu koju je podnelo lokalno udruženje za zaštitu životne sredine nastojeći da se izbori za sudsko preispitivanje urbanističke dozvole, Sud je smatrao da postoji dovoljna veza između spora i prava na koje se pozvalo pravno lice, naročito imajući u vidu status tog udruženja i njegovih osnivača, kao i činjenicu da je cilj koji je ono nastojalo da postigne bio i prostorno i sadržajno ograničen (*L'Érablière A.S.B.L. protiv Belgije*, stavovi 28–30). Osim toga, postupci za vraćanje poslovne sposobnosti nekom licu smatraju se postupcima koji su od neposrednog i odlučujućeg značaja za građanska prava i obaveze tog lica (*Stanev protiv Bugarske* [GC], stav 233).

13. U predmetu *Denisov protiv Ukrajine* [GC] podnosilac predstavke je razrešen dužnosti predsednika Upravnog apelacionog suda uz obrazloženje da svoje administrativne dužnosti nije valjano obavljao. Ostao je na funkciji istog tog suda. ESLJP je smatrao da je spor koji se odnosio na način na koji podnosilac predstavke ostvaruje svoje pravo na administrativni položaj na koji je imenovan s mandatom od pet godina bio ozbiljan spor s obzirom na ulogu koju predsednik suda ima prema domaćem zakonodavstvu, kao i na potencijalne neposredne materijalne posledice (stavovi 47–49).

2. Postojanje utuživog prava u domaćem zakonodavstvu

14. Materijalno pravo na koje se podnosilac predstavke poziva pred domaćim sudovima mora imati pravni osnov u državi o kojoj je reč (*Károly Nagy protiv Mađarske* [GC], stavovi 60–61; *Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 119; *Boulois protiv Luksemburga* [GC], stav 91). Da bi se ustanovilo da li „pravo” o kome je reč zaista ima osnov u domaćem pravu, polazište moraju da budu odredbe merodavnog domaćeg zakona i način na koji te odredbe tumače domaći sudovi (*Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švajcarske* [GC], stav 97; *Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 100). Prvenstveno je na domaćim vlastima, naročito na sudovima, da rešavaju probleme koji se odnosi na tumačenje domaćih zakona. Uloga

ESLJP ograničava se na to da proveri da li su efekti takvog tumačenja kompatibilni s Konvencijom. S obzirom na to, osim u slučaju očigledne proizvoljnosti, nije ESLJP taj koji treba da dovodi u pitanje način na koji domaći sudovi tumače nacionalno zakonodavstvo (*Naït-Liman protiv Švajcarske* [GC], stav 116). Prema tome, ako su viši domaći sudovi analizirali sam karakter spornog ograničenja i ako je ta analiza bila sveobuhvatna i uverljiva, zasnovana na relevantnoj sudskoj praksi po Konvenciji i na načelima koja iz Konvencije proističu, onda bi ESLJP zaista morao imati veoma jake razloge da zaključke do kojih su došli ti sudovi ospori na takav način da ih zameni svojim stavovima u pogledu tumačenja domaćeg prava i da, suprotno njihovom stanovištu utvrdi kako je dokazivo da postoji pravo koje je priznato u domaćem zakonodavstvu (*Károly Nagy protiv Mađarske* [GC], stavovi 60. i 62).

15. U predmetu *Naït-Liman protiv Švajcarske* [GC], ESLJP je uzeo u obzir i izvesne aspekte međunarodnog prava kada je donosio zaključak o tome da je podnosilac predstavke mogao da traži pravo koje priznaje švajcarski zakon. Konkretno, ESLJP se pozvao na Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv torture, koja je postala sastavni deo domaćeg pravnog sistema kada ju je Švajcarska ratifikovala, čime su se domaće vlasti obavezale da će tu konvenciju poštovati (stav 108).

16. Treba naglasiti da ono što se mora uzeti u obzir jeste pravo u vidu u kome ga zahteva privatni tužilac u domaćem postupku da bi se na osnovu toga ocenilo da li je primenljiv član 6. stav 1. (*Stichting Mothers of Srebrenica /Majke Srebrenice/ i drugi protiv Holandije* (dec.), stav 120). U slučajevima kada je u postupku od početka postojao stvarni i ozbiljan spor oko postojanja takvog prava, činjenica da su domaći sudovi zaključili kako to pravo ne postoji ne može retroaktivno da liši dokazivosti pritužbu podnosioca predstavke (*Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 89; nasuprot tome uporedi *Károly Nagy protiv Mađarske* [GC], stavovi 75–76), uključujući i one slučajeve u kojima su domaći sudovi pozvani da prvi put odlučuju o pitanju o kome je reč (*Markovic i drugi protiv Italije* [GC], stavovi 100–102). Što se tiče vremena na koje treba da se odnosi ocena o tome da li je postojalo „utuživo” pravo u domaćem zakonodavstvu, treba se osvrnuti na presudu u predmetu *Baka protiv Mađarske* [GC], stav 110.

17. „Pravo” postoji u smislu člana 6. stav 1. ako je materijalno pravo koje je priznato u domaćem zakonodavstvu praćeno procesnim pravom na njegovo izvršenje sudskim putem (*Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 99). To da li su domaći organi uživali diskreciono pravo da odlučuju o tome da li će prihvatiti meru koju zahteva podnosilac predstavke jeste pitanje koje se može uzeti u obzir i koje čak može biti od odlučujućeg značaja (*Boulois protiv Luksemburga* [GC], stav 93; *Fodor protiv Nemačke* (dec.)). Ipak, činjenica da formulacija pravne odredbe sadrži element diskrecionih ovlašćenja sama po sebi ne isključuje postojanje „prava” (*Pudas protiv Švedske*, stav 34; *Miessen protiv Belgije*, stav 48). Zaista, član 6. se primenjuje onda kada se sudski postupak odnosi na diskrecionu odluku usled koje je došlo do mešanja u prava podnosioca predstavke (*Obermeier protiv Austrije*, stav 69; *Mats Jacobsson protiv Švedske*, stav 32).

18. U nekim slučajevima domaće zakonodavstvo iako ne priznaje da lice ima neko subjektivno pravo, ipak priznaje pravo na postupak u kojem će se ispitati zahtev tog lica koji se odnosi na pitanja kao što je utvrđivanje da li je neka odluka bila proizvoljna ili *ultra vires*, odnosno da li je bilo procesnih nepravilnosti (*Van Marle i drugi protiv Holandije*, stav 35). To se dešava kod određenih odluka kada organi vlasti imaju potpuna diskreciona ovlašćenja da odobre ili odbiju neku povlasticu ili privilegiju, s tim da zakon daje dotičnom licu pravo da se obrati sudovima koji tu odluku mogu da ukinu ukoliko utvrde da je nezakonita. U takvom slučaju primenljiv je član 6. stav 1. ako ta povlastica ili privilegija, kada jednom bude data, predstavlja građansko pravo (*Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 105). U navedenom slučaju podnosilac predstavke nije imao pravo da mu se izda potvrda o bezbednosnoj proveri, što je predstavljalo predmet diskrecionog prava vlasti da donose odluke o tome, ali čim mu je takva potvrda o bezbednosnoj proveri izdata kako bi mogao da obavlja određenu dužnost u Ministarstvu odbrane, on je imao pravo da ospori svoj opoziv sa funkcije.

19. U slučaju *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, ESLJP je primenio ta načela u vezi sa konkursom koji su vlasti objavile za dodelu granta za istraživanje (stav 29). Iako Inštitut, koji je podnosilac predstavke, nije imao pravo na dodelu tog istraživačkog granta i iako je razmatranje raznih prijava za učešće na konkursu bilo u diskrecionoj nadležnosti vlasti, ESLJP je istakao da je Inštitut, koji je podnosilac predstavke, očigledno uživao procesno pravo na to da se zakonito i valjano odlučuje o prijavama na konkursu. Da je njegova

prijava bila prihvaćena, on bi imao građansko pravo koje mu je dodeljeno. Stoga je u datom slučaju bio primenljiv član 6. (stavovi 28–30). Šire gledano, ESLJP je ponovo razmotrio svoju sudsku praksu u vezi sa primenljivošću člana 6. na tenderske postupke.

20. Međutim, član 6. nije primenljiv onda kada domaće zakonodavstvo, ne prenoseći neko pravo, daje određenu prednost koja ne može biti priznata pred sudovima (*Boulois protiv Luksemburga* [GC], stavovi 96. i 101). Ista situacija javlja se i onda kada su prava nekog lica prema unutrašnjem zakonodavstvu do te mere ograničena da se svode na puku nadu tog lica da će mu se priznati neko pravo, dok samo priznavanje tog prava zavisi isključivo od odluke organa vlasti koja je po svojoj prirodi potpuno diskreciona i ne mora biti obrazložena (*Masson i Van Zon protiv Holandije*, stavovi 49–51; *Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stavovi 122–125; *Ankarcrona protiv Švedske* (dec.)).

Treba istaći da čak i onda kada postoji određeni stepen tolerancije kod nacionalnih vlasti, zakon ne može priznati „pravo“ da se počine dela koja su zakonom zabranjena (*De Bruin protiv Holandije* (dec.), stav 58).

21. ESLJP je naglasio da odgovor na pitanje o tome da li lice ima utuživ zahtev na domaćem nivou može da zavisi ne samo od sadržaja, strogo uzev, relevantnog građanskog prava onako kako je ono definisano u domaćem zakonodavstvu već i od toga da li postoje procesne smetnje koje sprečavaju ili ograničavaju mogućnost da se podnese zahtev sudu (*Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 65). U tom slučaju domaće zakonodavstvo priznaje da lice ima neko materijalno pravo iako, iz bilo kog razloga, ne postoji zakonski način da se to pravo zahteva i ostvari sudskim putem. U takvim slučajevima može biti primenljiv član 6. stav 1. (*Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 47; *McElhinney protiv Irske* [GC], stav 25). Međutim, institucije Konvencije ne mogu svojim tumačenjem člana 6. stav 1. da stvore materijalno građansko pravo koje nema pravni osnov u državi o kojoj je reč (*Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 117; *Károly Nagy protiv Mađarske* [GC], stavovi 60–61). U predmetu *Károly Nagy protiv Mađarske* [GC], stavovi 60–61, ESLJP je naglasio koliko je važno napraviti razliku između procesnih i materijalnih elemenata: ma koliko ta razlika može biti mala u određenoj grupi domaćih pravnih odredaba, ona je ipak odlučujuća kada se radi o primenljivosti i, prema potrebi, o obimu jemstava iz člana 6. ESLJP je potvrdio svoju sudsku praksu po kojoj se član 6. ne može primeniti na materijalna ograničenja koja postoje u domaćem zakonodavstvu u odnosu na neko pravo (*Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva*; *Boulois protiv Luksemburga*; *Lupeni Grko-katolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 100).

22. Primenjujući razliku između materijalnih ograničenja i procesnih smetnji u svetlu navedenih kriterijuma, ESLJP je, na primer, prihvatio da građanske tužbe protiv policije zbog nesavesnog rada (*Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*) ili građanske tužbe protiv lokalnih vlasti (*Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC]) ulaze u polje primene člana 6. stav 1, pa je razmatrao da li je određeno ograničenje (kao što je izuzeće od krivičnog gonjenja ili nepostojanje odgovornosti) bilo srazmerno sa stanovišta člana 6. stav 1. U ovom kontekstu imunitet ne treba posmatrati kao ograničenje materijalnog prava, nego kao procesnu prepreku za nadležnost domaćih sudova da utvrde to pravo (*Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 48; *Cudak protiv Litvanije* [GC], stav 57). S druge strane, ESLJP je stao na stanovište da je izuzeće Krune od građanske odgovornosti prema pripadnicima oružanih snaga proisteklo iz materijalnog (supstancijalnog) ograničenja, što znači da domaće zakonodavstvo ne priznaje „pravo“ u smislu člana 6. stav 1. Konvencije (*Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 124; *Hotter protiv Austrije* (dec.); *Andronikashvili protiv Gruzije* (dec.)). Izjava kojom je jedan ogranak sudskog sistema odbio da prizna svoju nadležnost za odlučivanje o tužbi za naknadu koju je podneo podnosilac predstavke razmatrana je u predmetu *Károly Nagy protiv Mađarske* [GC], stav 60. Pozivajući se na domaće pravo koje je važno u vreme kada je podnosilac predstavke podneo sudovima taj svoj zahtev, ESLJP je utvrdio da izjava domaćih sudova o nenadležnosti nije bila proizvoljna, niti očigledno neosnovana. S obzirom na to podnosilac predstavke nikada nije imao „pravo“ za koje bi se moglo dokazivo tvrditi da je priznato u domaćem pravu (stavovi 75–77). U slučaju *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC], stav 41, ESLJP je potvrdio da postoji „utuživo“ pravo na naknadu.

23. ESLJP je prihvatio da udruženja takođe ispunjavaju uslove za zaštitu po članu 6. stav 1. ako traže da se priznaju konkretna prava i interesi njihovih članova (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, stav 45) ili čak ako traže da se priznaju posebna prava na osnovu njihovog svojstva pravnih lica (kao što je pravo

„javnosti” na informacije ili pravo na učestvovanje u odlučivanju o životnoj sredini *Collectif national d’information et d’opposition à l’usine Melox – Collectif Stop Melox i Mox protiv Francuske* (dec.)) ili onda kada se tužba udruženja ne može tretirati kao *actio popularis* (*L’Érablière A.S.B.L. protiv Belgije*).

24. Iako, u načelu, Konvencija ne utvrđuje pravo na obavljanje javne funkcije u vezi sa sprovođenjem pravde, takvo pravo može postojati na domaćem nivou. U slučaju *Regner protiv Češke Republike* [GC], ESLJP je ponovo istakao da nema nikakve sumnje u to da postoji pravo u smislu člana 6. stav 1. onda kada je neko materijalno pravo koje je priznato u domaćem zakonodavstvu praćeno procesnim pravom da to materijalno pravo bude ostvareno sudskim putem. Sama po sebi činjenica da formulacija neke pravne odredbe sadrži element diskrecionih ovlašćenja ne isključuje mogućnost da postoji takvo pravo. Zaista, član 6. se primenjuje tamo gde se sudski postupak tiče diskrecione odluke koja je dovela do mešanja u pravo podnosioca predstavke (stav 102). ESLJP je stao na stanovište da pravo na učestvovanje u zakonitom i pravičnom postupku primanja na posao u javnoj službi predstavlja „pravo” u smislu člana 6. stav 1. (*Frezadou protiv Grčke*, stav 30).

25. Kada zakonodavstvo propisuje uslove za primanje u neko zvanje ili struku, kandidat koji te uslove ispunjava ima pravo da bude primljen u zvanje ili struku (*De Moor protiv Belgije*, stav 43). Na primer, ako podnosilac predstavke iznese utuživu tvrdnju da ispunjava zakonske uslove da bude registrovan kao lekar, važi član 6. (*Chevrol protiv Francuske*, stav 55; za suprotnu situaciju, vidi *Bouilloc protiv Francuske* (dec.)). U svakom slučaju, kada se zakonitost postupka koji se odnosi na građansko pravo može osporiti pravnim lekom koje je podnosilac predstavke iskoristio, onda se mora zaključiti da je postojao „spor” u vezi sa nekim „građanskim pravom”, čak i ako se na kraju utvrdi da podnosilac predstavke nije ispunio sve zakonske uslove (pravo na dalje bavljenje lekarskom specijalizacijom koju je podnosilac predstavke započeo u inostranstvu: *Kök protiv Turske*, stav 37).

26. Primanje na posao u kontekstu pristupa zaposlenju, u načelu, predstavlja privilegiju koja se može dati na osnovu diskrecionog prava nadležnog organa i ne može biti zakonski sprovedeno. U smislu člana 6. to pitanje treba razlikovati od nastavka radnog odnosa ili od uslova u kojima se radni odnos ostvaruje (*Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 117). U slučaju *Baka protiv Mađarske* [GC], na primer, ESLJP je priznao pravo predsednika Vrhovnog suda Mađarske da odsluži svoj puni mandat od šest godina koji je utvrđen mađarskim zakonodavstvom (stavovi 107–111). Osim toga, u privatnom sektoru, zakon o radu, generalno uzev, daje pravo zaposlenima da pokrenu postupak protiv rešenja o otkazu ako smatraju da su nezakonito otpušteni ili da je njihov ugovor o radu u bitnom delu jednostrano promenjen. Isto to važi i za zaposlene u javnom sektoru, osim u onom slučaju u kome važi izuzetak utvrđen u predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* (*Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 117).

27. U predmetu *Regner protiv Češke Republike* [GC] službenik Ministarstva odbrane osporio je to što mu je ukinuta potvrda o bezbednosnoj proveru, zbog čega više nije mogao da nastavi da obavlja svoju dužnost kao pomoćnik prvog zamenika ministra. Tačno je da ta potvrda o bezbednosnoj proveru nije predstavljala autonomno pravo. Međutim, ona je bila osnovni uslov za obavljanje dužnosti podnosioca predstavke. Zato je ukidanje te potvrde imalo odlučujuće dejstvo na njegov lični i profesionalni položaj jer ga je sprečilo da obavlja određene dužnosti u Ministarstvu i nanelo je štetu njegovim izgledima da dobije novo radno mesto u državnim organima. Utvrđeno je da su ti činioci dovoljni da podnosilac predstavke može da se pozove na „pravo” u smislu člana 6. kada je pokrenuo postupak da ospori to što mu je ukinuto rešenje o bezbednosnoj proveru (stav 119; vidi takođe reference u stavu 109. na slučaj *Ternovskis protiv Letonije*, stavovi 9–10. i u stavu 112. na slučaj *Miryana Petrova protiv Bugarske*, stavovi 30–35).

3. „Građanska” priroda prava

28. Da li neko pravo treba smatrati građanskim u svetlu Konvencije mora se utvrditi s obzirom na materijalni sadržaj i dejstvo tog prava – a ne s obzirom na njegovu pravnu klasifikaciju – u domaćem zakonodavstvu države o kojoj je reč. U obavljanju svojih nadzornih funkcija ESLJP takođe mora uzeti u obzir predmet i svrhu Konvencije, kao i unutrašnje pravne sisteme drugih visokih strana ugovornica (*König protiv Nemačke*, stav 89).

29. U načelu uzev, primenljivost člana 6. stav 1. na sporove između privatnih lica koji se u unutrašnjem pravu svrstavaju u građanske, odnosno parnične sporove nesporna je pred ESLJP (za primer sudskog razvoda, vidi *Airey protiv Irske*, stav 21).

30. ESLJP takođe smatra da u polje primene člana 6. stav 1. spadaju i postupci koji u domaćem zakonodavstvu potpadaju pod pojam „javnog prava” i čiji je ishod odlučujući za privatna prava i obaveze ili za zaštitu „materijalnih prava”. Takvi postupci se, *inter alia*, mogu odnositi na davanje dozvole za prodaju zemljišta (*Ringeisen protiv Austrije*, stav 94), vođenje privatne klinike (*König protiv Nemačke*, stavovi 94–95), izdavanje građevinske dozvole (vidi, između ostalog, *Sporrong i Lönnroth protiv Švedske*, stav 79), uspostavljanje prava svojine, uključujući tu i svojinu nad mestom na kome se odvijaju verski obredi (*Lupeni Grko-katolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stavovi 71–73), izdavanje administrativne dozvole u vezi sa uslovima za obavljanje određenog zanimanja (*Bentham protiv Holandije*, stav 36), dozvolu za točenje alkoholnih pića (*Tre Traktörer Aktiebolag protiv Švedske*, stav 43) ili spor u vezi s plaćanjem naknade za profesionalno oboljenje ili povredu na radu (*Chaudet protiv Francuske*, stav 30). Zahtev za ispitivanje zakonitosti dozvola izdatih suparničkom preduzeću za izgradnju građevinskog objekta i vođenje sličnog preduzeća u susednom okrugu, budući da je u neposrednoj vezi sa gubitkom klijentele koji je prouzrokovan radom konkurencije, odnosi se na „materijalni interes” i spada u polje dejstva člana 6. stav 1. (*Sine Tsaggarakis A.E.E. protiv Grčke*, stavovi 38–43).

31. U jednom predmetu koji se odnosio na to što su upravni organi odbili da se povinuju pravnosnažnim odlukama kojima se ukida građevinska dozvola izdata za neku fabriku naročito iz razloga koji su bili vezani za zaštitu životne sredine, ESLJP je stao na stanovište da je član 6. primenljiv uprkos opštoj prirodi interesa koji su zastupali podnosioci predstavke. Kao lica koja stanuju u neposrednoj blizini spornog mesta, oni su se obratili domaćim sudovima navodeći da rad te fabrike štetno deluje na životnu sredinu i sudovi su zaključili da se oni mogu pozivati na svoje građansko pravo. ESLJP je uzeo u obzir ono što je u tom postupku bilo dovedeno u pitanje – prirodu mera koje su bile predmet pritužbe, kao i status podnosilaca predstavke prema domaćem zakonodavstvu (*Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske*, stavovi 127–128).

32. Član 6. je primenljiv na tužbu podnetu protiv države zbog nesavesnog lečenja (*X protiv Francuske*), tužbu protiv ukidanja upravne odluke jer se tim ukidanjem nanosi šteta pravima podnosioca predstavke (*De Geouffre de la Pradelle protiv Francuske*), upravni postupak koji se odnosi na zabranu ribarenja u vodama podnosilaca predstavke (*Alatulkkila i drugi protiv Finske*, stav 49) i na postupke za dodelu tendera koji se odnose na neko građansko pravo – kao što je pravo na zabranu diskriminacije zbog verskih uverenja ili političkog mišljenja prilikom podnošenja prijave za učešće na konkursu za javne radove (*Tinnelly i Sinovi Ltd & Sons Ltd i drugi i McElduff i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 61; nasuprot tome vidi *I.T.C. Ltd protiv Malte* (dec.)). Sud je stao na stanovište da je član 6. primenljiv i u upravnim postupcima koji se odnose na oduzimanje dozvole za posedovanje vatrenog oružja, kada su podnosioci predstavke bili evidentirani u bazi podataka o licima za koje se smatra da predstavljaju potencijalnu opasnost po društvo (*Pocius protiv Litvanije*, stavovi 38–46; *Užukauskas protiv Litvanije*, stavovi 34–39). Podnosioci predstavke su pokrenuli postupak kojim su osporili to što su upisani u policijsku evidenciju i tražili su da njihova imena budu uklonjena iz te baze podataka. ESLJP je zaključio da je u datom slučaju primenljiv član 6. budući da je unos imena podnosilaca predstavke u bazu podataka uticao na njihov ugled, privatni život i izgled za posao.

33. Član 6. stav 1. primenljiv je i na građansku tužbu za odštetu zbog zlostavljanja koje su navodno počinili predstavnici Države (*Aksoy protiv Turske*, stav 92).

B. Proširenje primene člana 6. na druge vrste sporova

34. Član 6. je primenljiv na disciplinske postupke koji se vode pred profesionalnim telima kada se neposredno radi o pravu na obavljanje zanimanja (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije; Philis protiv Grčke* (br. 2), stav 45). Primenljivost člana 6. na disciplinski postupak utvrđena je na osnovu sankcija

koje su bile zaprećene licu o kome je reč zbog navodno počinjene povrede prava (*Marušić protiv Hrvatske* (dec.), stavovi 72–73). Sudska praksa u pogledu primenljivosti člana 6. na disciplinski postupak protiv državnih službenika upućuje na test iz predmeta *Vilho Eskelinen* (*Kamenos protiv Kipra*, stav 73, u vezi sa disciplinskim postupkom protiv jednog sudije, kao i *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 120. i reference iz sudske prakse koje su tu navedene).

35. ESLJP je stao na stanovište da je član 6. stav 1. primenljiv na sporove koji se odnose na socijalna pitanja, uključujući postupke u kojima se radi o otkazu koji je službeniku dala privatna firma (*Buchholz protiv Nemačke*), postupke u vezi s naknadama po osnovu socijalnog osiguranja (*Feldbrugge protiv Holandije*), čak i bez uplaćivanih doprinosa (*Salesi protiv Italije*), kao i na postupke koji se odnose na obavezni doprinos za socijalno osiguranje (*Schouten i Meldrum protiv Holandije*). (Za primer slučaja u kome poslodavac osporava zaključak da je njegov zaposlenik oboleo od profesionalnog oboljenja vidi *Eternit protiv Francuske* (dec.), stav 32). U svim tim slučajevima Sud je stao na stanovište da aspekti privatnog prava prevladavaju nad aspektima javnog prava. Isto tako, Sud je smatrao da postoji sličnost između prava na naknadu po osnovu socijalnog osiguranja i prava na naknadu zbog nacističkog progona od fondacije koja je osnovana na osnovu privatnog prava (*Woś protiv Poljske*, stav 76).

36. Načelno gledano, sporovi u kojima se radi o državnim službenicima spadaju u polje primene člana 6. stav 1. U presudi *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC] (stavovi 50–62), ESLJP je razjasnio obim pojma „građanski” i razvio je nove kriterijume za primenljivost člana 6. stav 1. na radne sporove koji se odnose na državne službenike (vidi takođe *Baka protiv Mađarske* [GC], stav 103; *Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 107). Tako, u načelu, ne može biti opravdanja za isključenje iz jemstava koja pruža član 6. kod redovnih radnih sporova, kao što su oni sporovi koji se odnose na plate, naknade ili druga prava zbog posebne prirode odnosa između određenog državnog službenika i tužene države (vidi na primer spor u vezi s pravom policijskih službenika na posebnu naknadu u predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC]). Načelo koje sada važi glasi da postoji pretpostavka da se primenjuje član 6, a na tuženoj državi je da dokaže prvo da podnosilac predstavke koji je državni službenik nema pravo da pristupi sudu, prema domaćem zakonodavstvu i, drugo, da je opravdano isključenje prava iz člana 6. za državnog službenika (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC], stav 62).

37. Prema tome, država se ne može pozvati na status državnog službenika koji ima podnosilac predstavke kako bi ga po tom osnovu isključila iz zaštite koju pruža član 6, osim ako nisu ispunjena dva uslova. Prvo, domaće zakonodavstvo mora izričito da isključi pravo na pristup sudu za funkciju ili kategoriju službenika o kojima je reč. Drugo, to isključenje mora biti opravdano „objektivnim razlozima u državnom interesu” (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC], stav 62). Ta dva uslova iz testa *Vilho Eskelinen* moraju biti ispunjena da bi se legitimno isključila zaštita po članu 6. stav 1. (*Baka protiv Mađarske* [GC], stav 118).

38. Ako je podnosilac predstavke imao pristup sudu, prema domaćem zakonodavstvu, onda se primenjuje član 6. (čak i kada je reč o aktivnim vojnim oficirima i njihovim zahtevima pred vojnim sudovima (*Pridatchenko i drugi protiv Rusije*, stav 47). U smislu primene testa *Vilho Eskelinen*, nema ničega što bi sprečilo Sud da određeno domaće telo van pravosuđa okarakteriše kao „sud”. U tom kontekstu, stoga, neki administrativni ili parlamentarni organ može se smatrati „sudom”, pa stoga član 6. postaje primenljiv na sporove u kojima se radi o državnim službenicima i u kojima odlučuje taj organ (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, stav 88. i reference iz sudske prakse koje su u toj presudi citirane).

39. ESLJP je naglasio da svako isključenje primene člana 6. mora biti kompatibilno s vladavinom prava. Da bi zaista bilo tako, to isključenje mora biti zasnovano na nekom instrumentu opšte primene, a ne na odredbi koja je usmerena ka određenom pojedincu (*Baka protiv Mađarske* [GC], stav 117).

40. Kada je reč o drugom kriterijumu, nije dovoljno da država pokaže kako državni službenik o kome je reč učestvuje u obavljanju javne vlasti ili da postoji posebna veza poverenja i lojalnosti između državnog službenika i države kao poslodavca. Država takođe mora da pokaže da je predmet spora povezan sa vršenjem državne vlasti ili da je on doveo u pitanje tu posebnu vezu poverenja i lojalnosti između državnog službenika i države (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC], stav 62). Stoga, načelno, ne može da postoji nikakvo opravdanje da se redovni radni sporovi poput sporova koji su vezani za plate, naknade ili slična

prava isključe iz jemstava člana 6. na osnovu posebne prirode odnosa između određenog državnog službenika i države o kojoj je reč (vidi, na primer, spor u vezi s pravom na posebnu naknadu za policijske službenike u predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC] – vidi takođe *Zalli protiv Albanije* (dec.); *Ohneberg protiv Austrije*).

41. Sud je proglasio da je član 6. stav 1. primenljiv na postupke koje zbog nepravičnog otkaza pokrenu službenici ambasade (sekretar i radnik na telefonskoj centrali: *Cudak protiv Litvanije* [GC], stavovi 44–47; šef računovodstva: *Sabeh El Leil protiv Francuske* [GC], stav 39; ataše za kulturu i informisanje: *Naku protiv Litvanije i Švedske*, stav 95), viši policijski službenik (*Šikić protiv Hrvatske*, stavovi 18–20) ili vojni oficir pri vojnim sudovima (*Vasilchenko protiv Rusije*, stavovi 34–36), na postupak u vezi s pravom na dobijanje položaja skupštinskog pomoćnika (*Savino i drugi protiv Italije*), na disciplinski postupak protiv sudije (*Olujić protiv Hrvatske; Harabin protiv Slovačke*), kao i protiv redovnog vojnika (*R. S. protiv Nemačke* (dec.), stav 34), na žalbu koju je tužilac uložio protiv predsedničkog ukaza kojim se naređuje njegov premeštaj (*Zalli protiv Albanije* (dec.) i ostale reference navedene u toj presudi), na postupak koji se odnosio na profesionalnu karijeru jednog carinika (pravo na podnošenje zahteva za interno unapređenje: *Fiume protiv Italije*, stavovi 33–36) i sudije koji je želeo da ospori prevremeno okončanje svog mandata na položaju predsednika Vrhovnog suda (*Baka protiv Mađarske* [GC], stav 118 – vidi, takođe, *Denisov protiv Ukrajine* [GC], gde se radilo o sudiji koji je smenjen s položaja predsednika suda, ali je ostao na sudijskoj funkciji), kao i na druge sporove u vezi sa državnim službenicima i sudijama (vidi takođe reference navedene u predmetu *Baka protiv Mađarske* [GC], stavovi 104–105; *Kamenos protiv Kipra*, stavovi 75. i dalje; kao i reference navedene u stavu 52. Presude u predmetu *Denisov protiv Ukrajine* [GC] i, u vezi s disciplinskim sankcijama protiv sudije u predmetu *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 120).

42. Iako je Sud u svojoj presudi u predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC] saopštio da je to rezonovanje ograničeno na položaj državnih službenika, on je stao na stanovište da sudstvo predstavlja deo tipične javne službe, iako nije deo redovne državne službe (*Baka protiv Mađarske* [GC], stav 104). U Presudi u predmetu *Denisov protiv Ukrajine* [GC] detaljno su rezimirani sudska praksa i relevantna načela koja se odnose na primenu člana 6. na obične radne sporove u kojima učestvuju sudije (vidi stavove 46–49. i relevantne precedente, stavovi 52–55. – vidi takođe *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 120).

43. Test iz predmeta *Vilho Eskelinen* primenjivan je na mnoge tipove sporova u vezi sa državnim službenicima, uključujući i sporove o kojima se radilo o prijemu na posao ili imenovanju na neku funkciju (*Juričić protiv Hrvatske*, stavovi 54–58), karijeri ili unapređenju (*Dzhidzheva-Trendafilova protiv Bugarske* (dec.), stav 50), premeštaju (*Ohneberg protiv Austrije*, stav 24), prestanku službe (*Olujić protiv Hrvatske; Nazsiz protiv Turske* (dec.)) i disciplinskim postupcima (*Kamenos protiv Kipra*, stavovi 73–81). Još eksplicitnije, ESLJP je u predmetu *Bayer protiv Nemačke* (stav 38), u vezi sa otkazom koji je nakon disciplinskog postupka dobio sudski pristav, državni službenik, smatrao da su sporovi u vezi s „platama, naknadama ili sličnim pravima” samo neki od primera „redovnih radnih sporova” na koje, u načelu, treba primeniti član 6. prema testu iz predmeta *Vilho Eskelinen*. U slučaju *Olujić protiv Hrvatske* (stav 34), Sud je stao na stanovište da se pretpostavka primene član 6. iz Presude u predmetu *Vilho Eskelinen* primenjuje i kada je reč o otkazima (*Baka protiv Mađarske* [GC], stav 105).

44. Sud je takođe zaključio da je član 6. primenljiv u jednom predmetu koji se odnosio na sudske preispitivanje imenovanja predsednika suda (*Tsanova-Gecheva protiv Bugarske*, stavovi 84–85). Iako je priznao da član 6. ne jemči pravo na unapređenje ili određeni položaj u državnoj službi, ESLJP je ipak istakao da bi se pravo na zakonit i pravičan postupak prijema na posao ili unapređenja, odnosno pravo na jednak pristup zaposlenju i javnoj službi, moglo smatrati pravom koje je priznato domaćim zakonodavstvom u meri u kojoj su domaći sudovi utvrdili da ono postoji i ispitivali osnov na koji su se lica o kojima je reč u tom pogledu pozivala (vidi, takođe, *Majski protiv Hrvatske* (br. 2), stav 50; *Fiume protiv Italije*, stav 35).

45. Konačno, test iz Presude u predmetu *Vilho Eskelinen* za primenljivost člana 6. stav 1. podjednako je relevantan za predmete koji se tiču prava na pristup sudu (vidi na primer *Nedelcho Popov protiv Bugarske; Suküt protiv Turske* (dec.)), kao i na predmete koji se tiču drugih jemstava utvrđenih u članu 6. (*Vilho*

Eskelinen i drugi protiv Finske [GC], gde se radilo o pravu na postupak i pravu na sudsku odluku u razumnom roku).

46. Član 6. stav 1. takođe je primenljiv na građanskopravni zahtev podnet u okviru krivičnog postupka (*Pérez protiv Francuske* [GC], stavovi 70–71), osim kada se radi o građanskom postupku pokrenutom isključivo zbog privatne osvete ili u svrhu kažnjavanja (*Sigalas protiv Grčke*, stav 29; *Mihova protiv Italije* (*dec.*)). Zaista, Konvencija ne daje nikakvo pravo na to da se krivično goni treće lice ili da se izrekne kazna trećem licu za krivično delo (vidi takođe *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* [GC], stav 218). Da bi se našlo u polju primene Konvencije, takvo pravo mora biti neodvojivo od prava žrtve na pokretanje građanskopravnog postupka u domaćem pravu (*Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania* [GC], §§ 188 i 194), makar i samo zato da se obezbedi simbolična naknada ili da se zaštiti neko građansko pravo, kao što je pravo na „neokaljan ugled” (*Pérez protiv Francuske* [GC], stav 70; vidi takođe, kada je reč o simboličkoj naknadi, *Gorou protiv Grčke (br. 2)* [GC], stav 24). Prema tome, član 6. se primenjuje na postupke koji obuhvataju građanskopravni zahtev od trenutka kada se podnosilac tog zahteva umeša kao građanska stranka u spor, uključujući i predistražnu fazu samu po sebi (*Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania* [GC], § 207) osim ako se to lice na nedvosmislen način odreklo prava na naknadu i sve dotle dok je krivični postupak odlučujući za građansko pravo na naknadu štete na koje se to lice poziva (*Alexandrescu i drugi protiv Rumunije*, stav 22). Sledstveno tome, potrebno je ispitati svaki pojedinačni slučaj kako bi se utvrdilo da li domaći pravni sistem priznaje da podnosilac predstavke ima građanskopravni interes koji treba da istakne u krivičnom postupku. Mora se utvrditi da li podnosilac predstavke želi da osigura zaštitu nekog građanskog prava i da ima interes za traženje naknade zbog povrede tog prava, čak i u kasnijoj fazi. Potom, ishod postupka o kome je reč mora biti odlučujući za dobijanje zadovoljenja, odnosno naknade za štetu (*Arnoldi protiv Italije*, stavovi 31–36). Sud je precizirao da pitanje primenljivosti člana 6. stav 1. ne može da zavisi od toga da li je priznat formalni status „stranke” u domaćem zakonodavstvu. Konačno, da bi član 6. bio primenljiv, nije odlučujući datum podnošenja zahteva za naknadu zato što je ESLJP ustanovio da je član 6. primenljiv i kada je zahtev tek trebalo da bude podnet ili uopšte nije bio podnet, čak i uprkos tome što je ta mogućnost postojala prema domaćem zakonodavstvu (stav 29).

47. ESLJP je stao na stanovište – u kontekstu izdržavanja kazne zatvora – da neka ograničenja prava lica koja se nalaze u zatvoru, kao i moguće posledice takvih ograničenja, spadaju u sferu „građanskih prava” (vidi sažetak sudske prakse o tome u predmetu *De Tommaso protiv Italije* [GC], stavovi 147–150). Tako se član 6. primenjuje na zatvorske mere preduzete prema zatvorenicima (na primer kada je reč o sporovima koji se tiču ograničenja kojima su zatvorenici podvrgnuti zbog smeštaja u zatvorsku jedinicu posebno visokog stepena obezbeđenja (*Enea protiv Italije* [GC], stavovi 97–107) ili u ćeliju visokog stepena obezbeđenja (*Stegarescu i Bahrin protiv Portugalije*), ili na disciplinske postupke čiji je ishod ograničenje poseta članova porodice (*Gülmez protiv Turske*, stav 30), kao i na druge vrste ograničenja prava zatvorenika (*Ganci protiv Italije*, stav 25). Član 6. stav 1. primenjuje se takođe na posebne mere nadzora koje zatvorske vlasti uvedu kako bi osigurale prisustvo zatvorskog službenika na sastancima između zatvorenika i njegovog advokata iako je toj meri prvenstveno bio cilj očuvanje reda i bezbednosti u zatvoru. Pošto je utvrdio da susret advokata i klijenta i njihov razgovor u četiri oka spadaju u pojam „privatnog života” u smislu člana 8. Konvencije, ESLJP je zaključio da je takav spor prvenstveno lični i individualni po svojoj prirodi (*Altay protiv Turske (br. 2)*, stavovi 61, 67–69).

48. Član 6. se takođe primenjuje na mere posebnog nadzora u kontekstu naredbe o obaveznom prebivalištu, koja podrazumeva, pre svega, ograničenja slobode kretanja (*De Tommaso protiv Italije* [GC], stavovi 151–155). U citiranom predmetu ESLJP je utvrdio da neka ograničenja – poput zabrane izlaska noću, napuštanja područja prebivališta, odlaska na javne skupove ili korišćenja mobilnih telefona ili uređaja za radio-komunikaciju – spadaju u sferu ličnih prava, te su stoga „građanska” po svojoj prirodi.

49. Član 6. takođe obuhvata i pravo na neokaljan ugled (*Helmerts protiv Švedske*); pravo pristupa administrativnim dokumentima (*Loiseau protiv Francuske* (*dec.*)) ili pravo na uvid u istražni spis (*Savitsky protiv Ukrajine*, stavovi 143–145); sporove u vezi sa neunošenjem beleške o presudi u krivičnu evidenciju (*Alexandre protiv Portugalije*, stavovi 54–55); žalbu protiv upisa u policijsku evidenciju beleške koja utiče na pravo na ugled, pravo na zaštitu imovine i mogućnost nalaženja zaposlenja, pa samim tim

obezbeđivanja egzistencije (*Pocius protiv Litvanije*, stavovi 38–46; *Užukauskas protiv Litvanije*, stavovi 32–40); postupke koji se tiču primene preventivnih mera bez lišenja slobode (*De Tommaso protiv Italije* [GC], stav 151), pravo da se bude član nekog udruženja (*Sakellaropoulos protiv Grčke (dec.)*; *Lovrić protiv Hrvatske*, stavovi 55–56) – slično tome, postupak u vezi sa zakonitim postojanjem udruženja odnosi se na građanska prava udruženja, čak i ako prema domaćem zakonodavstvu pitanje slobode udruživanja spada u oblast javnog prava (*APEH Üldözötteinek Szövetsége i drugi protiv Mađarske*, stavovi 34–35) – i, konačno, pravo na nastavak visokog obrazovanja (*Emine Araç protiv Turske*, stavovi 18–25), što je stanovište koje se primenjuje i kada je reč o osnovnom obrazovanju (*Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [GC], stav 104).

50. Član 6. je takođe primenljiv i na druga pitanja, kao što su ona vezana za očuvanje životne sredine, u vezi s kojima mogu nastati sporovi koji se odnose na pravo na život, na zdravlje ili na zdravu životnu sredinu (*Taşkın i drugi protiv Turske*); staranje o deci (*McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva*); aranžmane u vezi sa školovanjem dece (*Ellès i drugi protiv Švajcarske*, stavovi 21–23); pravo na utvrđivanje očinstva (*Alaverdyan protiv Jermenije (dec.)*, stav 33); kao i pravo na slobodu (*Aerts protiv Belgije*, stav 59; *Laidin protiv Francuske (br. 2)*).

51. Pravo na slobodu izražavanja (*Kenedi protiv Mađarske*, stav 33), kao i pravo novinara da primaju i prenose informacije putem štampe kako bi obavljali svoju profesiju (*Selmani i drugi protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, stav 47; *Shapovalov protiv Ukrajine*, stav 49) takođe su tretirana kao „građanska” po svojoj prirodi.

52. To znači da se sudska praksa приметно promenila u pogledu primene građanskopravnog aspekta člana 6. u predmetima koji u početku možda ne izgledaju kao predmeti koji se odnose na građansko pravo, ali mogu imati „neposredne i značajne reperkusije po privatno pravo koje pripada pojedincu” (*De Tommaso protiv Italije* [GC], stav 151; *Alexandre protiv Portugalije*, stavovi 51. i 54), čak i u profesionalnom kontekstu (*Pocius protiv Litvanije*, stav 43; *Selmani i drugi protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, stav 47; *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, stav 29), uključujući tu i državnu službu (na primer, *Denisov protiv Ukrajine* [GC] stavovi 52–53. i reference iz sudske prakse koje su u toj presudi navedene; *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC]).

C. Primenljivost člana 6. na druge postupke osim glavnog postupka

53. *Prethodni postupci*, kao što su oni u kojima se određuju privremene mere, kao što je na primer sudska zabrana, obično nisu smatrani postupcima u kojima se „odlučuje” o građanskim pravima i obavezama. Međutim, 2009. godine Sud je odstupio od svoje prethodne prakse i odlučio se za novi pristup. U predmetu *Micallef protiv Malte* ([GC], stavovi 80–86), Sud je utvrdio da primenljivost člana 6. na privremene mere zavisi od toga da li su ispunjeni određeni uslovi. Prvo, pravo o kome se odlučuje i u glavnom postupku i u prethodnom postupku (u kome se određuje privremena mera) treba da bude „građansko” u smislu Konvencije. Drugo, treba pomno ispitati prirodu privremene mere, njen cilj i neposrednu svrhu, kao i njene posledice po pravo o kome je reč. Kad god se privremena mera može praktično smatrati merom kojom se „odlučuje” o građanskom pravu ili obavezi o kojoj je reč, primenljiv je član 6, bez obzira na to koliko dugo ta privremena mera ostaje na snazi.

54. Međupresuda se može smatrati ekvivalentnim privremenim merama i postupcima, pa su s tih razloga relevantni isti kriterijumi da bi se utvrdilo da li je na nju primenljiv građanski aspekt člana 6. (*Mercieca i drugi protiv Malte*, stav 35).

55. Isto tako, s obzirom na načela utvrđena u predmetu *Micallef protiv Malte* [GC], član 6. se može primeniti na obustavu izvršnog postupka u skladu s gore navedenim kriterijumima (*Central Mediterranean Development Corporation Limited protiv Malte (br. 2)*, stavovi 21–23).

56. Član 6. je primenljiv na *međupostupke* kojima se nastoji ostvariti ista svrha kao i glavnim postupkom koji je u toku, s tim što je pritom privremena mera odmah izvršna i podrazumeva da se donese odluka o istom tom pravu (*RTBF protiv Belgije*, stavovi 64–65).

57. *Postupak izdavanja odobrenja za podnošenje žalbe*: prema presudi u predmetu *Hansen protiv Norveške*, stav 55, čini se da preovlađuje pristup po kome je član 6. stav 1. primenljiv na takav postupak (uz citiranje Presude u predmetu *Monnell i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 54; *Martinie protiv Francuske* [GC], stavovi 11. i 53–55; vidi takođe *Pasquini protiv San Marina*, stav 89). Način na koji treba primeniti član 6. zavisi od posebnih odlika postupaka o kojima je reč, i pritom se vodi računa o celini postupaka koji se sprovode u unutrašnjem pravnom poretku i o ulozi apelacionog ili kasacionog suda u tim postupcima (*ibid.*; vidi takođe *Monnell i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 56).

58. *Uzastopni krivični i građanskopravni postupci*: ako unutrašnje pravo države omogućuje da se postupak odvija u dve faze – prvoj, u kojoj sud odlučuje da li postoji pravo na naknadu štete i drugoj, u kojoj utvrđuje iznos naknade – razumno je da se u smislu člana 6. stav 1. smatra da o građanskom pravu nije „odlučeno” sve dotle dok se ne odluči o tačnom iznosu naknade: odlučivanje o pravu podrazumeva ne samo da se odluči o postojanju tog prava nego i o njegovom obimu ili načinu na koji se ono može ostvariti, što, razume se, obuhvata i procenu štete (*Torri protiv Italije*, stav 19).

59. *Ustavni sporovi* takođe mogu doći u polje dejstva člana 6. ako ustavni postupak ima odlučujući uticaj na ishod spora (o „građanskom” pravu) pred redovnim sudovima (*Ruiz-Mateos protiv Španije*). To ne važi u slučaju sporova koji se odnose na predsednički ukaz kojim se dodeljuje državljanstvo pojedincu u vidu vanredne mere ili na postupke u kojima se odlučuje o tome da li je predsednik države prekršio svoju ustavnu zakletvu (*Paksas protiv Litvanije* [GC], stavovi 65–66). Nije naročito značajno da li se postupak pred ustavnim sudom odnosi na obraćanje ustavnom sudu sa zahtevom za prethodnu odluku ili na ustavnu žalbu protiv sudskih odluka. Član 6. je takođe primenljiv, u načelu, onda kada ustavni sud ispituje žalbu kojom se neposredno osporava neki zakon ukoliko domaće zakonodavstvo omogućuje takav pravni lek (*Voggenreiter protiv Nemačke*, stavovi 31–33. i 36, kao i reference iz sudske prakse koje su u toj presudi citirane). Osim toga, kriterijumi koji važe za primenu člana 6. stav 1. na neku privremenu meru proširuju se i na ustavni sud (*Kübler protiv Nemačke*, stavovi 47–48).

60. *Izvršenje sudskih odluka*: član 6. stav 1. primenjuje se na sve faze sudskog postupka za „odlučivanje o ... građanskim pravima i obavezama”, što ne isključuje faze koje slede pošto bude doneta presuda o meritumu. Izvršenje presude koju izrekne bilo koji sud stoga se mora smatrati sastavnim delom „suđenja” u smislu člana 6. (*Hornsby protiv Grčke*, stav 40; *Romańczyk protiv Francuske*, stav 53, u vezi sa izvršenjem presude kojom je naloženo da se vrati dug za održavanje). Bez obzira na to da li je član 6. primenljiv u početnom postupku, izvršna isprava kojom se odlučuje o građanskim pravima ne mora nužno proisticati iz postupka na koji se može primeniti član 6. (*Buj protiv Hrvatske*, stav 19).

61. Član 6. stav 1. primenljiv je i na izvršenje stranih presuda koje su postale pravnosnažne (*egzekvatura* /naredba za izvršenje presude/ – vidi *Avotiniš protiv Letonije* [GC], stav 96. i reference iz sudske prakse koje su toj presudi navedene). *Egzekvatura* naloga stranog suda o zapleni stvari spada u polje dejstva člana 6, i to samo u sklopu njegovog građanskog aspekta (*Saccoccia protiv Austrije (dec.)*).

62. *Zahtevi za ponavljanje postupka / postupak po vanrednom pravnom leku*: U predmetu *Bochan protiv Ukrajine (br. 2)* [GC] razjašnjena je sudska praksa suda u pogledu primenljivosti člana 6. na postupak koji se vodi po vanrednom pravnom leku u građanskopravnim sudskim postupcima. Konvencija u načelu ne jemči pravo na ponavljanje postupka u predmetu koji je okončan, pa stoga član 6. nije primenljiv u postupku koji se odnosi na zahtev za ponavljanje građanskog postupka završenog pravnosnažnom odlukom (*Sablon protiv Belgije*, stav 86). To rezonovanje primenjuje se i na zahtev za ponavljanje postupka nakon što je ESLJP ustanovio povredu prava po Konvenciji (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) protiv Švajcarske (br. 2)*, stav 24). Stoga se smatra da član 6. na njih nije primenljiv. Razlog leži u tome što, ako se na neki predmet odnosi načelo *res judicata* prema pravnosnažnoj presudi u domaćem postupku, onda se, načelno, ne može smatrati da naknadno podnošenje vanrednog pravnog leka ili izjavljivanje žalbe kojom se zahteva da se revidira ta presuda dovodi do utužive tvrdnje da postoji pravo priznato prema domaćem zakonodavstvu ili da je ishod postupka za donošenje odluke o tome da li će se taj predmet ponovo razmatrati presudan za „odlučivanje o... građanskim pravima i obavezama” (*Bochan protiv Ukrajine (br. 2)* [GC], stavovi 44–45).

63. Međutim, ako vanredni pravni lek automatski povlači za sobom ponovno razmatranje predmeta ili u praksi dovodi do takvog ishoda, onda se član 6. primenjuje na „ponovno razmatranje” na redovan način (*ibid.*, stav 46). Utvrđeno je takođe da je član 6. primenljiv u određenim slučajevima u kojima su postupci, iako su u domaćem zakonodavstvu okarakterisani kao „vanredni” ili „izuzetni”, ocenjeni sličnima – po svojoj prirodi i obimu – redovnim žalbenim postupcima, tako da se kvalifikacija tih postupaka u domaćem zakonodavstvu nije smatrala odlučujućom za pitanje primenljivosti (*San Leonard Band Club protiv Malte*, stavovi 41–48). U zaključku, ESLJP je utvrdio da iako član 6. stav 1. nije obično primenljiv na vanredne pravne lekove kojima se traži ponavljanje okončanog sudskog postupka, priroda, obim i specifične karakteristike tih postupaka u pravnom sistemu o kome je reč mogu biti takvi da ih uvedu u polje primene člana 6. stav 1. i jemstva pravičnog suđenja koje on pruža strankama u sporu. Prema tome, ESLJP mora da ispita prirodu, obim i specifične karakteristike vanrednog pravnog leka o kome je reč (*Bochan protiv Ukrajine (br. 2)* [GC], stav 50). U citiranom slučaju ti kriterijumi su primenjeni na „vanrednu žalbu” u kojoj je podnositeljka predstavke, pozivajući se na presudu u kojoj je Evropski sud za ljudska prava utvrdio povredu člana 6, zatražila od Vrhovnog suda svoje države da poništi odluke domaćih sudova.

64. Član 6. je takođe proglašen primenljivim na žalbu trećeg lica koja je neposredno uticala na građanska prava i obaveze podnosilaca predstavke (*Kakamoukas i drugi protiv Grčke* [GC], stav 32), kao i na postupak za utvrđivanje troškova koji se vodio odvojeno od osnovnog „građanskog” postupka (*Robins protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 29).

D. Pitanja koja se izuzimaju iz polja primene člana 6. stav 1.

65. Samo po sebi, dokazivanje da je neki spor „materijalnopravne” prirode nije dovoljno da bi se na njega primenio član 6. stav 1. u svom građanskopravnom aspektu (*Ferrazzini protiv Italije* [GC], stav 25).

66. Pitanja koja ostaju van polja dejstva člana 6. obuhvataju *poreski postupak*: poreska pitanja i dalje ostaju deo osnovnih prerogativa javnih vlasti i pritom je dominantan javni karakter odnosa između poreskog obveznika i zajednice (*ibid.*, stav 29). Na sličan način iz polja dejstva člana 6. stav 1. izuzimaju se hitni postupci za donošenje privremenih mera koje se odnose na carine ili na dažbine (*Emesa Sugar N.V. protiv Holandije (dec.)*).

67. Član 6. stav 1. ne primenjuje se ni u području *imigracije*, kada je reč o ulasku, boravku i udaljavanju stranaca u vezi s postupcima koji se tiču odobravanja političkog azila ili deportacije (zahtev za izdavanje naloga kojim će se poništiti rešenje o deportaciji: vidi *Maaouia protiv Francuske* [GC], stav 38; izručenje: vidi *Peñafiel Salgado protiv Španije (dec.)*; *Mamatkulov i Askarov protiv Turske* [GC], stavovi 81–83; kao i na tužbu tražioca azila za naknadu štete zbog toga što mu je odbijen zahtev za azil (vidi *Panjeheighalehei protiv Danske (dec.)*) uprkos mogućim teškim posledicama po privatni ili porodični život ili po izgledu za zaposlenje podnosioca predstavke. Ta neprimenljivost člana 6. stav 1. obuhvata i uključivanje stranca u Šengenski informacioni sistem (*Dalea protiv Francuske (dec.)*). Pravo na posedovanje pasoša i pravo na državljanstvo nisu građanska prava u smislu člana 6. (*Smirnov protiv Rusije (dec.)*). Međutim, pravo stranca da zatraži radnu dozvolu može ulaziti u polje primene člana 6. stav 1. i za poslodavca i za radnika, čak i ako prema domaćem zakonodavstvu radnik nema *locus standi* da zatraži tu dozvolu, pod uslovom da se radi samo o procesnoj prepreci koja ne utiče na suštinu prava (*Jurisic i Collegium Mehrerau protiv Austrije*, stavovi 54–62).

68. Prema presudi u predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC], *sporovi koji se odnose na državne službenike* ne spadaju u polje dejstva člana 6. ako su ispunjena sledeća dva kriterijuma: država u svom domaćem zakonodavstvu mora izričito da isključi pristup sudu za funkciju ili kategoriju službenika o kojoj je reč i to isključenje mora biti obrazloženo objektivnim razlozima u interesu države (stav 62; vidi takođe *Baka protiv Mađarske* [GC], stav 103; *Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 107). Štaviše, svako isključenje primene člana 6. mora biti kompatibilno s vladavinom prava. Da bi to zaista bio slučaj, ono mora biti zasnovano na nekom instrumentu opšte namene, a ne na odredbi koja je usmerena ka

određenom pojedincu (*Baka protiv Mađarske* [GC], stav 117). U veoma malom broju slučajeva utvrđeno je da su ispunjena oba uslova testa iz predmeta *Vilho Eskelinen*.

69. U onom malom broju slučajeva u kojima je Sud ustanovio da je ispunjen prvi uslov testa iz presude *Vilho Eskelinen*, isključenje iz prava pristupa sudu za radno mesto o kojem je reč bilo je jasno i „izričito” (vidi na primer *Suküt protiv Turske* (dec.); *Apay protiv Turske* (dec.); *Nazsiz protiv Turske* (dec.) i *Nedelcho Popov protiv Bugarske*, stav 38). Treba naglasiti da činjenica da nema mogućnosti da se preispita odluka koja je predmet žalbe ne znači sama po sebi da je pristup sudu isključen u smislu prvog uslova (*Kamenos protiv Kipra*, stavovi 75. i 84). U navedenom predmetu, podnosiocu predstavke je disciplinsku kaznu izreklo jedno jedino telo, Vrhovno veće pravosuđa, čija je odluka bila pravnosnažna (stav 84). Ipak, to veće je predstavljalo „sud” u smislu člana 6, što znači da je taj otpušteni državni službenik imao pristup sudu u smislu prvog uslova testa iz presude *Vilho Eskelinen*.

70. ESLJP je istakao da ga ništa ne sprečava da određeno domaće telo izvan okvira pravosuđa okvalifikuje kao „sud” u smislu testa iz presude *Vilho Eskelinen*. Neko upravno ili parlamentarno telo takođe se može posmatrati kao „sud” usled čega član 6. postaje primenljiv na sporove državnih službenika o kojima to telo odlučuje (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, stav 88). Takođe mogu postojati određene okolnosti kada ESLJP mora da utvrdi da li je shodno domaćem zakonodavstvu bio ranije isključen pristup sudu, a ne u vreme kada je doneta sporna mera u odnosu na podnosioca predstavke (*Baka protiv Mađarske* [GC], stavovi 115–16).

71. Što se tiče drugog uslova, da bi isključenje člana 6. stav 1. bilo opravdano, nije dovoljno da državni službenik o kome je reč učestvuje u vršenju javne vlasti ili da postoji, kako je to ESLJP saopštio u predmetu *Pellegrin protiv Francuske* [GC], „posebna veza poverenja i lojalnosti” između državnog službenika i države kao njegovog poslodavca. Država mora dokazati da se predmet spora o kojem je reč odnosi na izvršavanje državnih ovlašćenja ili da je doveo u pitanje tu posebnu vezu. U načelu, ne može postojati opravdanje za isključenje iz polja dejstva člana 6. redovnih pravnih sporova, kao što su sporovi vezani za plate, naknade ili slična prava, na osnovu posebne prirode odnosa između određenog državnog službenika i države o kojoj je reč (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC], stav 62). ESLJP je ustanovio da član 6. nije primenljiv u slučaju vojnika otpuštenog iz vojske zbog kršenja discipline koji nije mogao da ospori svoje otpuštanje pred sudom i čija je „posebna veza poverenja i lojalnosti” sa državom dovedena u pitanje (*Suküt protiv Turske* (dec.)).

72. *Politička prava*, kao što je pravo na kandidovanje na izborima i na zadržavanje izborne funkcije (izborni spor: vidi *Pierre-Bloch protiv Francuske*, stav 50), pravo na penziju bivšeg poslanika (*Papon protiv Francuske* (dec.)) ili pravo političke stranke da nastavi svoju političku aktivnost (za primer predmeta koji se odnosi na raspuštanje stranke vidi *Refah Partisi (Stranka blagostanja) i drugi protiv Turske* (dec.)), ne mogu se smatrati građanskim pravima u smislu člana 6. stav 1. Članstvo u nekoj političkoj stranci ili udruženju ili isključenje iz njih takođe nisu obuhvaćeni članom 6. (*Lovrić protiv Hrvatske*, stav 55). Slično tome, postupak u kome je jednoj nevladinoj organizaciji koja posmatra parlamentarne izbore uskraćen pristup dokumentima koji ne sadrže podatke o samoj organizaciji ne ulazi u polje primene člana 6. stav 1. (*Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb protiv Jermenije* (dec.)). ESLJP je potvrdio da su politička, a ne građanska pitanja u vezi sa ponašanjem prilikom obavljanja političke funkcije, posebno u vezi sa obavezom da se izbegne sukob interesa (*Çätñniciu protiv Rumunije* (dec.), stav 35).

73. Osim toga, Konvencija ne utvrđuje pravo kao takvo na krivično gonjenje ili kažnjavanje trećih lica za krivično delo (*Pérez protiv Francuske* [GC], stav 70; *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* [GC], stav 218, što je predmet koji se odnosio na žalbu izjavljenu protiv odluke da se krivično ne goni drugo lice). Član 6. stav 1. ne zahteva da postoji nacionalni sud koji je nadležan za to da poništava ili stavlja van snage važeće zakone (*James i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 81).

74. Pravo na izveštavanje o stvarima koje su izrečene na sudskom ročištu otvorenom za javnost nije „građansko” pravo u smislu Konvencije (*Mackay i BBC Scotland protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 20–22).

75. Zaključak: Kada postoji „spor” koji se odnosi na „građanska prava i obaveze”, kako je to definisano u

skladu s gore navedenim kriterijumima, član 6. stav 1. obezbeđuje licu o kome je reč pravo da svaki zahtev koji se odnosi na njegova građanska prava i obaveze bude iznet pred sud. Na taj način, član 6. utvrđuje „pravo na sud“, čiji je jedan aspekt pravo na pristup sudu, to jest pravo na pokretanje postupka pred sudovima u građanskim stvarima. Tome se dodaju i jemstva propisana članom 6. stav 1. koja se odnose kako na organizaciju i sastav suda, tako i na odvijanje postupka. Ukratko rečeno, sve to čini pravo na „pravično suđenje“ (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 36).

E. Veze s drugim odredbama Konvencije¹

1. Član 2. (pravo na život)

76. U predmetu *Fernandes de Oliveira protiv Portugalije* [GC], sin podnositeljke predstavke koji je bio primljen u psihijatrijsku bolnicu pobjegao je odatle i počinio samoubistvo. Pozivajući se na član 2. podnositeljka predstavke se pritužila da vlasti nisu zaštitile pravo na život njenog sina. Takođe se pritužila pozivajući se na član 6. stav 1. zbog dužine postupka za naknadu koji je povelala protiv bolnice. Veliko veće je odlučilo da razmotri sve pritužbe samo po članu 2. Konvencije (stavovi 80–81).

77. Član 6. utvrđuje zahtev za nezavisnost, a procesna zaštita prava na život koja je inherentna članu 2. Konvencije podrazumeva da istraga mora biti u dovoljnoj meri nezavisna. U predmetu *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* [GC], Veliko veće je dao izvesno razjašnjenje o tome da li naročito istražni organi moraju ispuniti slične kriterijume nezavisnosti prema članu 2, kao što su oni kriterijumi koji postoje kod člana 6. (stavovi 217 i dalje).

78. U predmetu *Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], Veliko veće je osvetlilo razliku između prava na delotvornu istragu po članu 2. Konvencije i prava na pristup sudu prema članu 6. stav 1, koji se odnosi na pravo žrtve da traži pravno zadovoljenje za pretrpljenu štetu (stav 193).

2. Član 6. stav 1. (pravično krivično suđenje)

79. ESLJP smatra da prava lica koja su optužena ili osumnjičena za krivično delo zahtevaju veću zaštitu nego prava stranaka u parničnim postupcima. Načela i standardi koji su primenljivi u krivičnom postupku stoga moraju biti naročito jasno i precizno utvrđeni (*Moreira Ferreira protiv Portugalije (br. 2)* [GC], stav 67). Zahtevi koji su inherentni pojmu „pravično suđenje“ nisu nužno isti u predmetima koji se odnose na odlučivanje o građanskim pravima i obavezama: „Visoke strane ugovornice imaju veći manevarski prostor u građanskopravnim predmetima koji se tiču građanskih prava i obaveza nego što je to slučaj sa krivičnim predmetima“ (*Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, stav 32; *Levages Prestations Services protiv Francuske*, stav 46, vidi takođe odeljak IV.A.1, dalje u ovom tekstu). Ipak, kada ispituje postupke koji spadaju u polje dejstva građanskog aspekta člana 6, ESLJP može da zaključi da je poželjno da se ugleda na pristup koji primenjuje kod krivičnopravnih stvari (vidi odeljak IV.A.1, dole).

80. Primenljivost člana 6. stav 1. u njegovom građanskopravnom aspektu ne sprečava Sud da ispituje da li je taj član primenljiv i u svom krivičnom aspektu (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 121).

3. Član 6. stav 2. (pretpostavka nevinosti)

81. Predmeti koji se tiču građanskopravnog postupka za naknadu štete posle oslobađanja od krivične optužbe ili obustave krivičnog postupka obično se razmatraju po članu 6. stav 2. Konvencije. ESLJP je

¹ Vidi takođe vodiče kroz sudsku praksu u vezi sa sledećim članovima: *član 2.* (pravo na život), *član 6. krivični aspekt* (pravo na pravično suđenje), *član 8.* (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života), *član 1. Protokola br. 1.* (zaštita imovine) i *član 13.* (pravo na delotvoran pravni lek (treba da bude objavljeno)).

rešavao u predmetu u kome se podnositeljka predstavke pritužila da je njena građanska odgovornost za postupke njenog maloletnog sina bila utvrđena na osnovu krivičnog postupka u kome je njen sin bio samo svedok, a ona sama nije imala nikakav procesni status. Ni u krivičnom ni u parničnom postupku nije se tvrdilo da je sama podnositeljka predstavke počinila bilo kakvu nezakonitu radnju. Stoga se taj slučaj nije odnosio na njeno pravo na pretpostavku nevinosti zajemčeno članom 6. stav 2. Ipak, ESLJP je ustanovio da su načela koja je razvio u svojoj sudskoj praksi na osnovu te odredbe važna i za situaciju koju je ispitivao po članu 6. stav 1. u datom predmetu (*Kožemiakina protiv Litvanije*, stav 51).

4. Član 8. (privatni život)

82. Ako se materijalni element spora smatra važnim da bi bio primenjen član 6. stav 1. u svom građanskopravnom aspektu, član 8. ne postaje automatski primenljiv sa stanovišta prava na poštovanje „privatnog života“ (*Denisov protiv Ukrajine* [GC], stavovi 54. i 122).

5. Član 10. (sloboda izražavanja)

83. ESLJP se bavio predmetima u kojima su podnosioci predstavke bili osuđeni za uvredu suda zbog komentara koje su izricali u sudnici ili ih upućivali sudijama. U početku, ESLJP je sprovodio posebno ispitivanje pritužbi koje su mu podnete po članovima 6. i 10. Konvencije, primećujući da njegovi zaključci o procesnoj nepravičnosti u skraćenom postupku koji se vodi za uvredu suda služe samo kao dodatna potvrda oceni o odsustvu srazmernosti (*Kyprianou protiv Kipra* [GC], stav 181). U novije vreme ESLJP zastupa stanovište da u svetlu nedostataka u postupku o kome je reč (usled kojih se donosi zaključak o povredi člana 6. stav 1), ograničenje prava podnosioca predstavke na slobodu izražavanja nije propraćeno delotvornim i „odgovarajućim jemstvima zaštite“ od zloupotrebe, pa samim tim nije neophodno u demokratskom društvu, što znači da je prekršen član 10. (*Štomka protiv Poljske*, stavovi 69–70).

II. Pravo na sud

Član 6. stav 1. Konvencije

„1. Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama... ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona...”

A. Pravo na sud i pristup sudu

84. Pravo na pristup sudu u smislu člana 6. definisano je u predmetu *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (stavovi 28–36). Pozivajući se na načela vladavine prava i izbegavanja proizvoljne primene ovlašćenja koja čine osnov Konvencije, ESLJP je stao na stanovište da pravo na pristup sudu predstavlja inherentni aspekt mehanizama zaštite utvrđene u članu 6. (*Zubac protiv Hrvatske* [GC], stavovi 76. i dalje).

85. Pravo na pravično suđenje onako kako je zajamčeno članom 6. stav 1. zahteva da stranke u sporu imaju na raspolaganju delotvoran pravni lek koji im omogućuje da zahtevaju da se ostvare njihova građanska prava (*Běleš i drugi protiv Češke Republike*, stav 49; *Naït-Liman protiv Švajcarske* [GC], stav 112).

86. Svako ima pravo da pred sud ili tribunal iznese zahtev koji se odnosi na njegova „građanska prava i obaveze“. Na taj način član 6. stav 1. utvrđuje „pravo na sud“, pri čemu pravo na pristup sudu, to jest pravo na pokretanje postupka pred sudovima u građanskim stvarima, predstavlja jedan aspekt tog prava (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 36; *Naït-Liman protiv Švajcarske* [GC], stav 113). Stoga se na član 6. stav 1. može pozvati svako ko smatra da je došlo do nezakonitog mešanja u ostvarivanje nekog od njegovih građanskih prava i ko se pritužuje da nije imao mogućnost da podnese svoj zahtev sudu koji

ispunjava kriterijume člana 6. stav 1. Ako postoji ozbiljan i istinski spor o zakonitosti takvog mešanja koji se odnosi na samo postojanje ili obim građanskog prava na koje se lice o kome je reč poziva, onda član 6. stav 1. daje pravo da „o tom pitanju unutrašnjeg zakonodavstva odluči sud” (*Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 92; *Markovic i drugi protiv Italije* [GC], stav 98). Odbijanje suda da ispita navode pojedinca koji se tiču usklađenosti određenog postupka sa osnovnim procesnim jemstvima pravičnog suđenja ograničava pristup tog pojedinca sudu (*Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švajcarske* [GC], stav 131).

87. „Pravo na sud” i pravo na pristup sudu nisu apsolutna prava. Ta prava mogu podlegati ograničenjima, ali ta ograničenja ne smeju suziti niti smanjiti pristup koji je ostavljen pojedincu na takav način ili u takvoj meri da se narušava sama suština tog prava (*Philis protiv Grčke (br. 1)*, stav 59; *De Geouffre de la Pradelle protiv Francuske*, stav 28; *Stanev protiv Bugarske* [GC], stav 229; *Baka protiv Mađarske* [GC], stav 120; *Naït-Liman protiv Švajcarske* [GC], stav 113).² Osim toga, nijedno ograničenje ne može biti kompatibilno sa članom 6. stav 1. ako se njime ne teži legitimnom cilju i ako ne postoji razuman odnos srazmernosti između sredstava koja su primenjena i cilja koji se nastoji ostvariti (*Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 89; *Naït-Liman protiv Švajcarske* [GC], stav 115).

88. Iako je pravo na pokretanje građanskopravnog postupka pred sudom svrstano u kategoriju „univerzalno priznatih osnovnih pravnih načela”, ESLJP ne smatra da ta jemstva spadaju u norme *jus cogens* prema sadašnjem stanju u međunarodnom pravu (*Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švajcarske* [GC], stav 136).

89. U predmetu *Baka protiv Mađarske* [GC], ESLJP je ukazao na rastući značaj koji međunarodni instrumenti i instrumenti Saveta Evrope, sudska praksa međunarodnih sudova i praksa drugih međunarodnih organa pridaju procesnoj pravičnosti u predmetima koji se tiču smenjivanja ili razrešenja sudija, uključujući intervenciju tela koje je nezavisno u odnosu na izvršnu i zakonodavnu vlast u pogledu svake odluke koja utiče na prestanak sudijske funkcije (stav 121).

90. U odluci koju je doneo u predmetu *Lovrić protiv Hrvatske* u vezi sa isključenjem člana jednog udruženja, ESLJP je primetio da se ograničavanjem prava na pristup sudu kako bi se osporila takva mera težilo ostvarenju „legitimnog cilja” održavanja autonomnosti tog udruženja (uz pozivanje na član 11. Konvencije). Obim sudskog preispitivanja takve mere može se čak i znatno ograničiti, ali licu o kome je reč ipak ne sme biti uskraćeno pravo na pristup sudu (stavovi 71–73).

1. Pravo koje je praktično i delotvorno

91. Pravo na pristup sudu mora biti „praktično i delotvorno” (*Bellet protiv Francuske*, stav 38; *Zubac protiv Hrvatske* [GC], stavovi 76–79). Da bi pravo na pristup sudu bilo delotvorno, pojedinac mora „imati jasnu, praktičnu mogućnost da ospori akt koji predstavlja mešanje u njegova prava” (*Bellet protiv Francuske*, stav 36; *Nunes Dias protiv Portugalije (dec.)* u vezi s pravilima kojima se uređuje sudski nalog za pojavljivanje pred sudom).

92. Pravila kojima se uređuju formalni koraci koje treba preduzeti, kao i rokovi koje treba poštovati u postupku podnošenja žalbe ili zahteva za sudske preispitivanje imaju za cilj da se osigura valjano sprovođenje pravde i, naročito, poštovanje načela pravne sigurnosti (*Cañete de Goñi protiv Španije*, stav 36). Prema tome, pravila o kojima je reč ili njihova primena ne treba da sprečavaju stranke u sporu da koriste raspoloživi pravni lek (*Miragall Escolano i drugi protiv Španije*, stav 36; *Zvolský i Zvolská protiv Češke Republike*, stav 51). Naročito je potrebno da se svaki pojedinačni predmet oceni u svetlu specifičnih odlika postupka o kome je reč (*Kurşun protiv Turske*, stavovi 103–104). Kod primene procesnih pravila sudovi moraju da izbegavaju kako prekomerni formalizam koji bi naneo štetu pravičnosti postupka, tako i prekomernu fleksibilnost koja bi mogla da poništi procesne zahteve koji su zakonom propisani (*Hasan Tunç i drugi protiv Turske*, stavovi 32–33).

93. Suština prava na pristup sudu biva ugrožena onda kada pravila prestanu da služe ciljevima „pravne

² Vidi takođe odeljak „Pravičnost”.

sigurnosti” i „valjanog sprovođenja pravde” i formiraju neku vrstu barijere koja onemogućava stranku u sporu da o meritumu njenog predmeta odluči nadležni sud (*Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 98). Kada vlasti dostave neprecizne ili nepotpune informacije o rokovima, onda domaći sudovi treba da uzmu u obzir konkretne okolnosti datog predmeta i da ne primenjuju suviše kruto relevantna pravila i sudsku praksu (uporedi *Clavien protiv Švajcarske* (dec.) i *Gajtani protiv Švajcarske*).

94. Pravo da se podnese tužba ili da se uloži žalba mora nastupiti onog trenutka kada stranke mogu stvarno da saznaju za pravnu odluku koja im nameće neku obavezu ili koja potencijalno šteti njihovim legitimnim pravima ili interesima. U suprotnom, sudovi bi time što kasne u dostavljanju svojih odluka mogli bitno da skrate vreme za izjavljivanje žalbe ili čak da onemoguće bilo kakvu žalbu. Dostavljanjem sudske odluke, kao način komunikacije između suda i stranaka, stranke se upoznaju s tom odlukom i osnovom na kome je doneta, što im omogućuje da se žale ukoliko smatraju da je to potrebno (*Miragall Escolano i drugi protiv Španije*, stav 37) ili se omogućuje zainteresovanom trećem licu da se umeša u spor (*Cañete de Goñi protiv Španije*, stav 40, gde se radilo o podnositeljki predstavke koja nije bila pozvana da iznese iskaz kao zainteresovana strana u postupku čiji joj je ishod naneo štetu).

95. Šire gledano, domaće vlasti snose odgovornost da postupaju ispoljavajući potrebnu meru revnosti u nastojanju da stranke budu obaveštene o postupku koji se na njih odnosi kako bi mogle da se pojave pred sudom i da se brane; obaveštenje o postupku ne može se u potpunosti prepustiti na diskreciono odlučivanje suprotnoj strani (vidi sažetak sudske prakse u predmetu *Schmidt protiv Letonije*, stavovi 86–90, 92. i 94–95, gde podnosilac predstavke nije bio obavešten o brakorazvodnoj parnici, a ESLJP je naglasio da je, s obzirom na ono što je bilo predmet tog postupka, bila neophodna posebna revnost vlasti kako bi osigurala da bude poštovano pravo podnosioca predstavke na pristup sudu).

96. Sistem opšteg objavljivanja upravnih odluka koji uspostavlja pravičnu ravnotežu između interesa vlasti i lica o kojima je reč, naročito tako što se tim licima pruža jasna, stvarna i delotvorna mogućnost da ospore navedene odluke ne predstavlja nesrazmerno mešanje u pravo na pristup sudu (*Geffre protiv Francuske* (dec.)).

Predmet *Zavodnik protiv Slovenije* odnosio se na obaveštavanje u toku stečajnog postupka. ESLJP je zaključio da je način na koji je dostavljeno obaveštenje o održavanju ročišta (obaveštenje je istaknuto na oglasnoj tabli suda i u „Službenom listu”) bio neprimeren pa je usled toga podnosilac predstavke bio sprečen da ospori deobu imovine (*Zavodnik protiv Slovenije*, stavovi 78–81).

97. U konkretnim okolnostima nekog predmeta, praktičnost i delotvornost prava na pristup sudu mogu biti narušene na primer na neki od sledećih načina:

- Previsoki troškovi postupka s obzirom na finansijske mogućnosti pojedinca:
 - Previsok iznos osiguranja u kontekstu zahteva za uključivanje u krivični postupak u svojstvu građanske stranke (*Ait-Mouhoub protiv Francuske*, stavovi 57–58; *García Manibardo protiv Španije*, stavovi 38–45);
 - Prekomerne sudske takse (*Kreuz protiv Poljske*, stavovi 60–67; *Podbielski i PPU Polpure protiv Poljske*, stavovi 65–66; *Weissman i drugi protiv Rumunije*, stav 42; *Georgel i Georgeta Stoicescu protiv Rumunije*, stavovi 69–70, i, nasuprot tome, *Reuther protiv Nemačke* (dec.)). U tim slučajevima ESLJP je razmatrao pitanje sudskih taksa koje su određene pre pokretanja parničnog postupka, a koje su dovele do toga da bude ometen pristup sudu u prvom stepenu ili u kasnijoj fazi postupka za podnosiocima predstavke koji to nisu mogli da plate. U predmetu *Stankov protiv Bugarske*, stav 59, ESLJP je smatrao da visoke sudske takse koje su određene na samom kraju postupka mogu predstavljati ograničenje prava na pristup sudu. U predmetima koji se odnose na sudske takse takođe treba uzeti u obzir i ponašanje stranke u sporu (*Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 120);
- Pitanja koja se odnose na rokove:
 - Vreme koje je bilo potrebno da bi se odlučilo o žalbi, a tom odlukom je žalba proglašena nedopuštenom (*Melnyk protiv Ukrajine*, stav 26; *Miragall Escolano i drugi protiv Španije*, stav

- 38). Stranke u sporu su ipak dužne da postupaju s potrebnom pažnjom i revnošću (*Kamenova protiv Bugarske*, stavovi 52–55).
- ESLJP je u predmetu *Ivanova i Ivashova protiv Rusije* stao na stanovište da nacionalni sudovi ne treba da tumače unutrašnje pravo na nefleksibilan način pa da ta nefleksibilnost dovede do nametanja obaveze koju stranke nikako ne mogu da ispune. Zahtev da se žalba podnese u roku od mesec dana od dana kada je sekretarijat sačinio kompletnu kopiju odluke suda – umesto od dana kada je podnositeljka žalbe saznala za tu odluku – doveo je do toga da ispunjenje roka zavisi o činiocu koji je potpuno van kontrole podnositeljke žalbe. ESLJP je zaključio da je pravo na žalbu trebalo da postane efektivno od trenutka kada je podnositeljka žalbe mogla stvarno da se upozna sa integralnim tekstom sudske odluke.
 - Ograničenje rokova za podnošenje zahteva (*Howald Moor i drugi protiv Švajcarske*, stavovi 79–80; *Yagtzilar i drugi protiv Grčke*, stav 27). Na primer, ESLJP je utvrdio povredu prava na pristup sudu u jednom broju predmeta u kojima je obustava krivičnog postupka usled koje više nije bio ispitivan građanskopravni zahtev podnet u okviru tog postupka nastupila zbog toga što domaće vlasti nisu ispoljile dovoljan stepen pažnje i revnosti (*Atanasova protiv Bugarske*, stavovi 35–47). Prekomerna kašnjenja u ispitivanju građanskopravne tužbe takođe mogu dovesti do toga da pravo na pristup sudu bude lišeno svakog sadržaja (*Kristiansen i Tyvik AS protiv Norveške*).
 - Odobrenje za podnošenje žalbe po isteku utvrđenog roka i prihvatanje redovne žalbe podnete nakon dužeg vremena, iz razloga koji ne deluju naročito uverljivo, može dovesti do povrede načela pravne sigurnosti i prava na pristup sudu (*Magomedov i drugi protiv Rusije*, stavovi 87–89, gde su žalbe podnete po isteku roka koje išle u korist nadležnih vlasti prihvaćene pošto je bez valjanog razloga produžen žalbeni rok).
 - Kašnjenje nacionalnih vlasti u razmatranju zahteva za poništenje odluke podnositeljke predstavke (koja je tim zahtevom za poništenje odluke osporila izborni postupak za radno mesto za koje se prijavila) usled čega je ceo postupak bio obustavljen uz obrazloženje da ne postoji pravni interes da se njen zahtev ispita jer je istekla upravna odluka o kojoj je reč (*Frezadou protiv Grčke*, stav 47).
- Pitanja koja se odnose na nadležnost (vidi na primer *Arlewin protiv Švedske*, gde se radilo o prenosu televizijske emisije iz druge zemlje članice Evropske unije). Sem toga, kada se protiv države podnese tužba za naknadu štete, ona ima pozitivnu obavezu da omogući da se identifikuje nadležni organ vlasti (*Georgel i Georgeta Stoicescu protiv Rumunije*, stavovi 69–71).
 - Pitanja koja se odnose na dokaze – kada su preterano rigidni zahtevi koji se odnose na teret dokazivanja (*Tence protiv Slovenije*, stavovi 35–38);
 - Procesne prepreke koje onemogućuju obraćanje sudu ili ograničavaju tu mogućnost:
 - Kada domaći sudovi naročito strogo tumače neko procesno pravilo (prekomerni formalizam), podnosioci predstavke time mogu biti lišeni svog prava na pristup sudu (*Pérez de Rada Cavanilles protiv Španije*, stav 49; *Miragall Escolano i drugi protiv Španije*, stav 38; *Sotiris i Nikos Koutras ATTEE protiv Grčke*, stav 20; *Běleš i drugi protiv Češke Republike*, stav 50; *RTBF protiv Belgije*, stavovi 71–72. i 74; *Miessen protiv Belgije*, stavovi 72–74; *Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 97), imajući na umu da neosnovana nadogradnja procesnih zahteva nanosi štetu pravu na delotvornu sudsku zaštitu (*Miragall Escolano i drugi protiv Španije*, stav 37);
 - Razmatranje vrednosti spora (dozvoljeni prag *ratione valoris*) kako bi se utvrdila nadležnost višeg suda (*Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 73, stavovi 85–86);
 - Zahtevi koji su vezani za izvršenje neke ranije odluke mogu naneti štetu pravu na pristup sudu, na primer onda kada podnosilac predstavke ne može zato što nema dovoljno novca čak ni da počne da postupa u skladu s ranijom presudom (*Annoni di Gussola i drugi protiv Francuske*, stav 56; uporedi sa odlukom u predmetu *Arvanitakis protiv Francuske* (dec.));

- Procesna pravila koja određenim subjektima zabranjuju da pokrenu postupke pred sudom (*The Holy Monasteries / Sveti manastiri/ protiv Grčke*, stav 83; *Philis protiv Grčke (br. 1)*, stav 65; *Lupaș i drugi protiv Rumunije*, stavovi 64–67 i, kada je reč o punoletnim licima koja su lišena poslovne sposobnosti, *Stanev protiv Bugarske* [GC], stavovi 241–245; *Nataliya Mikhaylenko protiv Ukrajine*, stav 40; uporedi to sa presudom u predmetu *R.P. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).³

Međutim, što je takođe vezano za temu formalizma, uslovi da se dopusti žalba koja se odnosi na primenu materijalnog prava mogu sasvim opravdano biti stroži nego uslovi za redovnu žalbu. S obzirom na posebnu prirodu uloge kasacionog suda, postupak koji se odvija pred tim sudom može biti formalniji, naročito onda kada se taj postupak vodi nakon što je prvostepeni, a potom i apelacioni sud sproveo postupak u datom predmetu, a pritom su oba ta suda imala punu nadležnost (*Levages Prestations Services protiv Francuske*, stavovi 44–48; *Brualla Gomez de la Torre protiv Španije*, stavovi 34–39), ali domaće vlasti ne uživaju apsolutno pravo diskrecionog odlučivanja u tom smislu (*Zubac protiv Hrvatske* [GC], stavovi 108–109). Generalno uzev, u presudi u predmetu *Zubac protiv Hrvatske* [GC] ponovljena su opšta načela koja se odnose na pristup višoj sudskoj instanci (stavovi 80–82. i stav 84) i sudska praksa u vezi sa formalizmom (stavovi 96–99). Naročito su pitanja „pravne sigurnosti” i „valjanog sprovođenja pravde” dva centralna elementa za utvrđivanje razlike između preteranog formalizma i prihvatljive primene procesnih formalnosti (stav 98). Ta načela važe i kada se postupak vodi pred ustavnim sudom (*Fraile Iturralde protiv Španije (dec.)*, stavovi 36–37).

98. U predmetu *Trevisanato protiv Italije*, ESLJP nije utvrdio da postoji problem u vezi sa zahtevom da specijalizovani advokati zaključe svaki žalbeni osnov žalbe koja je podneta kasacionim sudom jednim pasusom u kome se rezimira obrazloženje presude i eksplicitno identifikuje pravno načelo koje je navodno bilo prekršeno (stavovi 42–45). ESLJP je takođe ustanovio da su bili legitimni razlozi koji su povezani sa ubrzanjem i pojednostavljivanjem razmatranja predmeta pred Kasacionim sudom (*Miessen protiv Belgije*, stav 71).

99. Načelno gledano, postavljanjem konkretnih pragova vrednosti (kriterijum prihvatljivosti *ratione valoris*) za pristup vrhovnom sudu teži se legitimnom cilju kojim se obezbeđuje da se taj sud bavi samo onim stvarima čija važnost dolikuje njegovoj ulozi (*Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 73, stav 83. i stav 105). Međutim, srazmernost takvog ograničenja treba ispitivati za svaki predmet pojedinačno (stavovi 106–107) i ESLJP je utvrdio precizne kriterijume na osnovu kojih je moguće oceniti da li su domaće vlasti izašle izvan unutrašnjeg polja svoje slobodne procene u konkretnom predmetu (stavovi 108–109).

100. Osim toga, član 6. stav 1. ne jemči samo pravo na pokretanje postupka nego i pravo da sud odluči u datom sporu (*Lupeni Grko-katolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 86; *Kutić protiv Hrvatske*, stavovi 25. i 32, gde se radilo o obustavi postupka; *Aćimović protiv Hrvatske*, stav 41; *Beneficio Cappella Paolini protiv San Marina*, stav 29, u vezi sa uskraćivanjem pristupa pravosuđu; *Marini protiv Albanije*, stavovi 118–123, u vezi s tim što je ustavni sud odbio donese konačnu odluku po ustavnoj žalbi podnosioca predstavke zato što su sudije oko te odluke bile podeljene).

101. U predmetima u kojima obustava krivičnog postupka sprečava dalje razmatranje građanskopravnih zahteva koje su podnosioci predstavke podneli u kontekstu tog krivičnog postupka, ESLJP ispituje da li su podnosioci predstavke mogli da iskoriste neke druge kanale za utvrđivanje i ostvarivanje svojih građanskih prava. U predmetima u kojima je ESLJP stao na stanovište da su im bili na raspolaganju drugi dostupni i delotvorni pravni lekovi, on je utvrdio da nije prekršeno pravo na pristup sudu (*Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], stav 198).

102. Pravo na pristup sudu takođe može biti prekršeno ako taj sud ne poštuje zakonski rok za donošenje odluke o žalbama protiv niza odluka čije je važenje ograničeno (*Musumeci protiv Italije*, stavovi 41–43) ili

3 Vidi takođe odeljak „Pravna pomoć”.

ako odluka nije doneta (*Ganci protiv Italije*, stav 31). „Pravo na pristup sudu” takođe obuhvata i izvršenje presuda.⁴

103. Kada ispituje srazmernost ograničenja pristupa parničnom sudu, ESLJP uzima u obzir procesne greške koje su se dogodile tokom postupka i koje su podnosiocu predstavke taj pristup onemogućile, pa na osnovu toga utvrđuje da li je podnosilac predstavke morao da podnese preterano breme zbog takvih grešaka. Utvrđeni su referentni kriterijumi za ocenu o tome ko treba da snosi posledice takvih grešaka – da li je to sam podnosilac predstavke ili su to nadležne vlasti (*Zubac protiv Hrvatske* [GC], stavovi 90–95, stav 119). Ako su greške počinjene u postupku pred nižim sudovima, ESLJP je procenjivao ulogu koju je potom imao Vrhovni sud (stavovi 122–124).

2. Ograničenja

104. Pravo na pristup sudovima nije apsolutno pravo, već može biti podvrgnuto ograničenjima za koja se podrazumeva da su dopuštena (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 38; *Stanev protiv Bugarske* [GC], stav 230; *Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 78). To naročito važi kada je reč o uslovima pod kojima je žalba prihvatljiva budući da je to materija koja već po samoj svojoj prirodi zahteva da je uredi država, koja uživa određeno unutrašnje polje slobodne procene u tom smislu (*Luordo protiv Italije*, stav 85; *Zubac protiv Hrvatske* [GC], stavovi 107–109).

105. Ipak, mogućnost pristupa sudu koja je ostavljena pojedincu ne sme se primenjenim ograničenjima suziti ili smanjiti na takav način ili u takvoj meri da se naruši sama suština tog prava. Osim toga, ograničenje ne može biti kompatibilno sa članom 6. stav 1. ako se njime ne teži ostvarenju „legitimnog cilja” i ako ne postoji „razuman odnos srazmernosti između primenjenih sredstva i cilja čijem se ostvarivanju teži” (*Ashingdane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 57; *Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 65; *Markovic i drugi protiv Italije* [GC], stav 99; *Naït-Liman protiv Švajcarske* [GC], stavovi 114–115).

106. Pravo na pristup sudu može u određenim okolnostima takođe podlegati legitimnim ograničenjima, kao što su zakonski rokovi zastarevanja (*Stubbings i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 51–52), nalozi za kauciju na ime osiguranja (*Tolstoy Miloslavsky protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 62–67), obavezno uključivanje pravnog zastupnika u postupak (*R.P. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 63–67) ili zahtev da se pre podnošenja odštetnog zahteva protiv države obavezno pokuša postići prijateljsko poravnanje (*Momčilović protiv Hrvatske*, stavovi 55–57).

107. Ograničenje pristupa sudu može proisteći i iz odluke vrhovnog suda da vremenski ograniči dejstvo proglašenja nekog zakona neustavnim. Time se ne krši član 6. stav 1. u izuzetnim okolnostima, kada se to opravdava razlozima javnog interesa. Zaista, to može biti neophodno da bi se izbegle sve očigledno preterane posledice takvog proglašenja neustavnosti nekog zakona u određenoj osetljivoj oblasti kao što je na primer oblast nacionalne ekonomske politike u vreme teških ekonomskih kriza (*Frantzeskaki protiv Grčke (dec.)*, stavovi 38–40. i reference koje su u toj presudi navedene).

108. Kada je pristup sudu ograničen zakonom ili ograničen u praksi, onda ESLJP ispituje da li to ograničenje utiče na sadržaj navedenog prava i, naročito, da li se tim ograničenjem teži legitimnom cilju, kao i da li postoji razuman odnos srazmernosti između upotrebljenih sredstava i cilja čijem se ostvarivanju teži: *Ashingdane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 57. Kada je reč o srazmernosti ograničenja, obim unutrašnjeg polja slobodne procene države može, *inter alia*, zavisiti od merodavnog međunarodnog prava u ovoj oblasti (*Naït-Liman protiv Švajcarske* [GC], stavovi 173–174). U slučajevima u kojima se radi o pitanjima koja su predmet stalnog dinamičnog razvoja u zemljama članicama, obim unutrašnjeg polja slobodne procene takođe može da zavisi i od toga da li je postignut „evropski konsenzus” ili da li je barem uočljiva izvesna tendencija među zemljama članicama (*ibid.*, stav 175). Ne može se govoriti o povredi člana 6. stav 1. ako je ograničenje o kome je reč kompatibilno s načelima koja je utvrdio ESLJP.

4 Vidi odeljak „Izvršenje presuda”.

109. Da li neko lice ima utuživ domaći zahtev može zavisiti ne samo od suštinskog sadržaja relevantnog građanskog prava onako kako je ono definisano u domaćem zakonodavstvu već i od postojanja procesnih prepreka koje sprečavaju ili ograničavaju mogućnost da se podnese potencijalni zahtev sudu (*McElhinney protiv Irske* [GC], stav 24). Član 6. stav 1. ne jemči nikakav određeni sadržaj građanskih „prava“ u materijalnom pravu države članice: ESLJP ne može svojim tumačenjem člana 6. stav 1. stvoriti neko materijalno pravo koje nema zakonski osnov u domaćem zakonodavstvu države o kojoj je reč (*Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stavovi 87. i 98). U predmetu *Lupeni Grko-katolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], ESLJP je stao na stanovište da su teškoće s kojima su se susretali podnosioci predstavke u nastojanjima da obezbede povratak crkvene zgrade proistekle iz važećeg materijalnog prava pa nisu povezane ni sa kakvim ograničenjem prava na pristup sudu. S tih razloga, ESLJP je stao na stanovište da nije bilo povrede člana 6. stav 1. (stavovi 99. i 106).

110. Kada je reč o ograničenjima nadležnosti domaćih sudova da se bave delima počinjenim u inostranstvu, ta ograničenja mogu težiti ostvarenju legitimnog cilja povezanog s načelima valjanog sprovođenja pravde i delotvornosti odluka domaćeg pravosuđa (*Nait-Liman protiv Švajcarske* [GC], stav 122).

111. Kada je reč o imunitetu međunarodnih organizacija u odnosu na nadležnost domaćih sudova (vidi, naročito, *Stichting Mothers of Srebrenica /Majke Srebrenice/ i drugi protiv Holandije* (dec.), stav 139), treba reći da je to pravilo koje je zasnovano na ugovorima – i kojim se teži ostvarenju legitimnog cilja (*Waite i Kennedy protiv Nemačke* [GC], stav 63) – dopušteno sa stanovišta člana 6. stav 1. samo ako ograničenje koje je njime uspostavljeno nije nesrazmerno. Stoga je to ograničenje u skladu sa članom 6. stav 1. ako lica na koja se ono odnosi imaju na raspolaganju razumna alternativna sredstva kojima mogu delotvorno da zaštite svoja prava zajamčena konvencijom (*ibid.*, stavovi 68–74; *Prince/knez Hans-Adam II od Lihtenštajna protiv Nemačke* [GC], stav 48; *Chapman protiv Belgije* (dec.), stavovi 51–56; i *Klausecker protiv Nemačke* (dec.), stavovi 69–77, gde se radilo o alternativni za arbitražni postupak). Međutim, iz toga ne sledi da ukoliko nema alternativnog pravnog leka, priznavanje imuniteta međunarodne organizacije predstavlja *ipso facto* povredu prava na pristup sudu (*Stichting Mothers of Srebrenica /Majke Srebrenice/ i drugi protiv Holandije* (dec.), stav 164).

112. Odluka doneta u predmetu *Stichting Mothers of Srebrenica /Majke Srebrenice/ i drugi protiv Holandije* (dec.) odnosila se na priznavanje imuniteta Ujedinjenih nacija pred nacionalnim sudovima. ESLJP je stao na stanovište da su operacije koje su uspostavljene rezolucijama Saveta bezbednosti UN, saglasno Glavi VII Povelje UN, suštinski važne za misiju UN da osiguraju međunarodni mir i bezbednost. Sledstveno tome, Konvencija se nije mogla tumačiti na način koji bi činjenje i nečinjenje Saveta bezbednosti podvrglo nadležnosti domaćih sudova ako u tom smislu ne postoji odluka UN. Kada bi se takve operacije stavile u polje domaće nadležnosti, to bi bilo isto kao i kada bi se bilo kojoj pojedinačnoj državi dozvolilo da se, preko svojih sudova, meša u ostvarivanje ključne misije UN u toj oblasti, uključujući mešanje u delotvorno sprovođenje operacija UN (stav 154). ESLJP je dodao da međunarodno pravo ne podržava stav po kome bilo koja građanskopravna tužba treba da podstakne domaće sudove da ukinu imunitet Ujedinjenim nacijama u odnosu na sudski postupak, isključivo iz tog razloga što je ta tužba zasnovana na navodima o naročito teškom kršenju normi međunarodnog prava, čak i ako je reč o normi *jus cogens* (stav 158).

113. Kada je reč o imunitetu države, može se reći da je doktrina imuniteta strane države u celini uzev prihvaćena u međunarodnoj zajednici (*Stichting Mothers of Srebrenica /Majke Srebrenice/ i drugi protiv Holandije* (dec.), stav 158). Mere koje preduzima neka država članica, a koje odražavaju opšteprihvaćena pravila međunarodnog javnog prava o imunitetu države ne predstavljaju automatski nesrazmerno ograničenje prava na pristup sudu (*Fogarty protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 36; *McElhinney protiv Irske* [GC], stav 37; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [GC], stav 49).

114. Kada je reč o imunitetu države u odnosu na sudsku nadležnost, treba reći sledeće: strana država se može odreći imuniteta pred sudovima druge države svojim jasnim i nedvosmislenim izražavanjem saglasnosti (*Ndayegamiye-Mporamazina protiv Švajcarske*, stavovi 57. i 59). U predmetima u kojima primena načela imuniteta države ograničava ostvarivanje prava na pristup sudu mora se utvrditi da li su okolnosti predmeta takve da opravdavaju to ograničenje. Tim ograničenjem mora se težiti legitimnom cilju i ono mora biti srazmerno tom cilju (*Sabeh El Leil protiv Francuske* [GC], stavovi 51–54; *Cudak protiv*

Litvanije [GC], stav 59). Davanjem suverenog imuniteta državi u građanskopravnom postupku teži se „legitimnom cilju” poštovanju međunarodnog prava zarad razvijanja dobrih odnosa između država (*Fogarty protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 34; *Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 54; *Treska protiv Albanije i Italije* (dec.)). Kada je reč o tome da li je preduzeta mera srazmerna, ona u nekim predmetima može ograničiti samu suštinu prava pojedinca na pristup sudu (*Cudak protiv Litvanije* [GC], stav 74; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [GC], stav 49; *Naku protiv Litvanije i Švedske*, stav 95), dok u drugim predmetima ne mora biti tako (*Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 67; *Fogarty protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 39; *McElhinney protiv Irske* [GC], stav 38). Nepostojanje alternativnog pravnog leka ne znači *ipso facto* povredu prava na pristup sudu (*Stichting Mothers of Srebrenica /Majke Srebrenice/ i drugi protiv Holandije* (dec.)).

- Imunitet države u odnosu na nadležnost sudova određuje se na osnovu razvoja međunarodnog običajnog prava.
 - Tako je ESLJP u međunarodnom i uporednom pravu uočio tendenciju ka ograničavanju imuniteta države u pogledu sporova vezanih za zaposlenje, uz izuzetak onih sporova koji se odnose na zapošljavanje službenika ambasada (*Cudak protiv Litvanije* [GC], stavovi 63. i dalje; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [GC], stavovi 53–54. i 57–58; *Naku protiv Litvanije i Švedske*, stav 89, gde se radilo o otpuštanju službenika ambasade; vidi takođe *Wallishauser protiv Austrije* u vezi sa dostavljanjem poziva u postupku protiv strane države koji se odnosio na zaostatke u isplati plata). Kada je reč o sporovima u kojima se radi o zapošljavanju po ugovoru zaključenom između ambasada ili stalnih misija i njihovog pomoćnog osoblja, ESLJP je uvek štiti i državljane države prijema (države u kojoj se rad obavlja) i nedržavljanke koji tamo žive (*Ndayegamiye-Mporamazina protiv Švajcarske*, stavovi 49. i 61. i reference koje su u toj presudi navedene). Taj dosledni pristup je u skladu s kodifikovanim međunarodnim običajnim pravom: u načelu, strana država se ne može osloniti na imunitet u odnosu na nadležnost sudova države prijema u kontekstu spora u kome se radi o ugovoru o obavljanju poslova na teritoriji države prijema. Međutim, postoje izuzeci u odnosu na to pravilo, posebno kada je „službenik državljanin države koja je poslodavac u vreme kada je postupak pokrenut, osim ako to lice nema stalno prebivalište u državi prijema” (*ibid.*, stavovi 61–63). U ovde navedenom predmetu, za razliku od prethodnih predmeta, podnositeljka predstavke bila je državljanka države poslodavca (Burundija) kada je povelu postupak pred švajcarskim sudovima i nije imala stalno boravište u državi prijema (Švajcarskoj), gde je radila u Stalnoj misiji Republike Burundi pri Ujedinjenim nacijama. To što je Švajcarska poštovala imunitet Republike Burundi u odnosu na nadležnost švajcarskih sudova kada je podnositeljka predstavke podnela tužbu pred tim sudovima zbog, kako je navela, nepravedno uručenog otkaza, bilo je u skladu sa opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava o imunitetu država (stav 66).
 - Restriktivni pristup imunitetu može se primeniti i u vezi sa komercijalnim transakcijama između države i stranaca, privatnih lica (*Oleynikov protiv Rusije*, stavovi 61. i 66).
- S druge strane, ESLJP je 2001. primetio da iako, kako se čini, postoji tendencija u međunarodnom i uporednom pravu ka ograničenju imuniteta države u odnosu na ličnu povredu ili štetu prouzrokovanu nekim činjenjem ili nečinjenjem u državi prijema, ta praksa ni u kom slučaju nije univerzalna (*McElhinney protiv Irske* [GC], stav 38).
- Pored toga, ESLJP je 2014. godine stao na stanovište da, iako se nazire izvesna podrška posebnom pravilu ili izuzetku u međunarodnom javnom pravu u slučajevima u kojima se radi o građanskopravnim potraživanjima odštete zbog mučenja na osnovu tužbenih zahteva podnetih protiv funkcionera stranih država, glavina autoriteta upućuje na to da pravo države na imunitet ne može da se zaobiđe tako što će se tužiti njeni zvaničnici ili službenici umesto da se tuži sama ta država (*Jones i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 213–215, gde se radilo o odbijanju da se razmotri građanskopravna tužba podnosilaca predstavke podneta zbog navodnog mučenja, uz obrazloženje da država o kojoj je reč i njeni zvaničnici uživaju imunitet).

- Imunitet države od izvršenja nije sam po sebi u suprotnosti sa članom 6. stav 1. Konvencije. ESLJP je 2005. godine konstatovao da svi međunarodnopravni instrumenti kojima se uređuje pitanje imuniteta države utvrđuju opšte načelo po kome uz određene strogo utvrđene izuzetke strane države uživaju imunitet od izvršenja na teritoriji države prijema (*Manoilescu i Dobrescu protiv Rumunije i Rusije (dec.)*, stav 73). Ilustracije radi, ESLJP je 2002. godine zastupao stanovište da „iako su grčki sudovi naložili nemačkoj državi da isplati odštetu podnosiocima predstavke, to nije nužno obavezalo grčku državu da osigura da podnosioci zahteva mogu da ishoduju da im se dug vrati kroz postupak izvršenja u Grčkoj” (*Kalogeropoulou i drugi protiv Grčke i Nemačke (dec.)*). Te odluke su valjane u odnosu na stanje međunarodnog prava u predmetnom vremenu i ne isključuju dalji razvoj tog prava.

115. Parlamentarni imunitet: prema dugogodišnjoj praksi, države generalno priznaju različite stepene imuniteta skupštinskim poslanicima kako bi predstavnicima naroda bila omogućena sloboda govora i kako bi se sprečilo da stranački pristrasne tužbe ometaju ostvarivanje uloge parlamenta (*C.G.I.L. i Cofferati protiv Italije (br. 2)*, stav 44). S tih razloga se parlamentarni imunitet može smatrati kompatibilnim sa članom 6:

- ako teži ostvarenju legitimnih ciljeva: zaštititi slobode govora u parlamentu i održavanju podele vlasti na zakonodavnu i sudsku (*A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 75–77. i 79);
- ako nije nesrazmeran ciljevima čijem se ostvarivanju teži (ako lice o kome je reč ima razumna alternativna sredstva za delotvornu zaštitu svojih prava (*ibid.*, stav 86) i ako se imunitet odnosi samo na izvršavanje parlamentarnih funkcija (*ibid.*, stav 84; *Zollmann protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.)*); nepostojanje bilo kakve jasne veze sa parlamentarnim aktivnostima zahteva da se usko tumači pojam srazmernosti između cilja čijem se ostvarivanju teži i sredstava koja su upotrebljena (*Cordova protiv Italije (br. 2)*, stav 64; *Syngelidis protiv Grčke*, stav 44); pravo pojedinaca na pristup sudu ne može se ograničiti na način koji je inkompatibilan sa članom 6. stav 1. kad god je sporne izjave dao skupštinski poslanik (*Cordova protiv Italije (br. 1)*, stav 63; *C.G.I.L. i Cofferati protiv Italije (br. 2)*, stavovi 46–50, gde, pored svega toga, žrtve nisu imale na raspolaganju nikakva razumna alternativna sredstva za zaštitu svojih prava).

116. Izuzeće sudija u odnosu na nadležnost sudova takođe nije inkompatibilno članu 6. stav 1. ako se njime teži legitimnom cilju – valjanom sprovođenju pravde (*Ernst i drugi protiv Belgije*, stav 50) i ako se poštuje načelo srazmernosti u tom smislu da podnosioci predstavke imaju na raspolaganju razumna alternativna sredstva za delotvornu zaštitu svojih prava po Konvenciji (*Ernst i drugi protiv Belgije*, stavovi 53–55).

117. Imunitet koji uživaju državni službenici: ograničenje mogućnosti pojedinaca da pokrenu sudski postupak radi osporavanja izjava i zaključaka državnih službenika koji nanose štetu njihovom ugledu može težiti legitimnom cilju u javnom interesu (*Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 70); međutim, mora postojati odnos srazmernosti između sredstava koja su primenjena i tog legitimnog cilja (*ibid.*, stavovi 75–82). U predmetu *Jones i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (stavovi 213–215) radilo se o odbijanju da se razmatra građanskopravna tužba podnosioca predstavke u vezi s navodima o mučenju pošto su se država o kojoj je reč i njeni zvaničnici pozvali na imunitet. ESLJP je saopštio da je uveren kako je davanje imuniteta državnim službenicima u tom konkretnom slučaju održavalo opštepriznata pravila međunarodnog javnog prava, ali je pritom ukazao da događaje u toj oblasti treba pomno pratiti.

118. Imunitet šefa države: s obzirom na funkciju koju obavljaju šefovi država, ESLJP je smatrao da je prihvatljivo da im se prizna funkcionalni imunitet kako bi bila zaštićena njihova sloboda izražavanja i kako bi se održala podela vlasti u okviru države. Parametri takvog imuniteta moraju biti uređeni. Trajni i apsolutni imunitet koji se nikada ne može ukinuti predstavljao bi nesrazmerno ograničenje prava na pristup sudu (*Urechean i Pavlicenco protiv Republike Moldavije*, stavovi 47–55).

119. Granice imuniteta: ne bi bilo u skladu s vladavinom prava u demokratskom društvu niti sa osnovnim načelom na kome počiva član 6. stav 1. – a to je načelo koje glasi da mora biti moguće podneti građansku tužbu sudiji na odlučivanje – ako bi država mogla bez ikakvih ograničenja ili kontrole koju sprovode izvršna

tela Konvencije da iz nadležnosti sudova izuzme čitav spektar građanskih tužbi ili da velikim grupama ili kategorijama lica pruži imunitet od građanskopravne odgovornosti (*McElhinney protiv Irske* [GC], stavovi 23–26; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [GC], stav 50).

120. Presuda u predmetu *Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švajcarske* [GC] odnosila se na konfiskaciju imovine saglasno Rezoluciji br. 1483. (2003) Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. U toj presudi su utvrđena načela koja se odnose na dostupnost odgovarajućeg sudskog nadzora domaćih sudova nad merama koje su donele domaće vlasti saglasno odlukama donetim u okviru sistema sankcija Ujedinjenih nacija. ESLJP je u tom konkretnom predmetu smatrao da u Rezoluciji 1483. (2003) nema ničega što bi izričito sprečilo domaće sudove da preispituju u smislu zaštite ljudskih prava, mere koje su na nacionalnom nivou preduzete u skladu s tom rezolucijom. Ako rezolucija ne sadrži odredbu kojom se izričito isključuje mogućnost sudskog preispitivanja, onda se ona uvek mora tumačiti u tom smislu da su države ovlašćene da sprovedu dovoljan nadzor kako bi se izbegla bilo kakva proizvoljnost u primeni rezolucije da bi bilo moguće uspostaviti pravičnu ravnotežu između konkurentnih interesa o kojima je reč. Svako sprovođenje rezolucije Saveta bezbednosti bez mogućnosti sudskog nadzora radi sprečavanja proizvoljnosti podrazumevalo bi odgovornost države prema članu 6. Konvencije.

B. Odricanje

1. Načelo

121. Ne može smatrati da se lice odreklo nekog prava ako ono nije znalo da postoji navedeno pravo ili postupak koji je s tim pravom povezan (*Schmidt protiv Letonije*, stav 96. i reference koje su u toj presudi navedene).

122. U unutrašnjim pravnim sistemima država članica odricanje lica od prava da o njegovom predmetu odlučuje sud često se susreće u građanskopravnim stvarima, naročito u vidu klauzula o arbitraži koje se navode u ugovorima. Odricanje koje ima nesporne prednosti za lice o kome je reč, kao i za valjano funkcionisanje pravosuđa, načelno gledano, nije u suprotnosti s konvencijom (*Deweer protiv Belgije*, stav 49; *Pastore protiv Italije* (dec.)). Prema tome, član 6. ne sprečava da se osnuju arbitražni sudovi kako bi se rešavali određeni sporovi (*Transado-Transportes Fluviais Do Sado, S.A. protiv Portugalije* (dec.)). Stranke u sporu imaju slobodu da odluče da nije potrebno da se redovni sudovi bave određenim sporovima koji mogu nastati tokom izvršavanja ugovora. Prihvatanjem klauzule o arbitraži stranke se dobrovoljno odriču određenih prava koja su zaštićena Konvencijom (*Eiffage S.A. i drugi protiv Švajcarske* (dec.); *Tabbane protiv Švajcarske* (dec.), stav 27). Može postojati legitimni razlog da se ograniče prava na neposredni pristup pojedinca arbitražnom sudu (*Lithgow i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 197).

2. Uslovi

123. Lica se mogu odreći svog prava na sud u korist arbitraže ako je takvo odricanje dopušteno i ako je izvršeno slobodno i nedvosmisleno (*Suda protiv Češke Republike*, stavovi 48–49. i primeri iz sudske prakse koji su navedeni kao reference u toj presudi; *Tabbane protiv Švajcarske* (dec.), stavovi 26–27. i 30). U demokratskom društvu pridaje se prevelika važnost pravu na sud da bi se to pravo izgubilo samo zato što je lice o kome je reč stranka u nagodbi postignutoj u postupku koji je sporedan u odnosu na sudski postupak (*Suda protiv Češke Republike*, stav 48). Odricanje mora biti praćeno minimumom zaštite koja je srazmerna njegovoj važnosti (*Eiffage S.A. i drugi protiv Švajcarske* (dec.); *Tabbane protiv Švajcarske* (dec.), stav 31).

124. U sudskoj praksi je utvrđena razlika između dobrovoljne i obavezne arbitraže. Načelno gledano, u slučaju dobrovoljne arbitraže ne pokreće se nijedno pitanje po članu 6. jer se u tu arbitražu ulazi slobodnom voljom. Međutim, ako je obavezna arbitraža – to jest, onda kada zakon nalaže arbitražu – stranke nemaju mogućnost da izuzmu svoj spor iz nadležnosti arbitražnog suda koji stoga mora da pruži garancije utvrđene u članu 6. stav 1. Konvencije (*Tabbane protiv Švajcarske* (dec.), stavovi 26–27. i

reference iz sudske prakse koje su u toj odluci citirane). U navedenoj odluci ESLJP je smatrao da klauzula o odricanju i relevantna zakonska odredba teže legitimnom cilju, promovisanju pozicije Švajcarske kao mesta za arbitražu na osnovu fleksibilnih i brzih postupaka, uz poštovanje ugovorne slobode podnosioca predstavke (stav 36).

125. Sud je naglasio prednosti arbitraže u odnosu na sudski postupak kada je reč o rešavanju trgovinskih sporova. U predmetu koji su pokrenuli jedan profesionalni fudbaler i takmičar u brzom klizanju, ESLJP je ponovo naglasio primenljiva načela u ovoj oblasti (*Mutu i Pechstein protiv Švajcarske*, stavovi 94–96) i potvrdio je da je taj zaključak podjednako relevantan i u sferi profesionalnog sporta. Kada je utvrđivao da li su se podnosioci predstavke odrekli svih jemstava koja pruža član 6. stav 1. ili su se odrekli samo nekih među tim jemstvima, ključno pitanje glasilo je da li je arbitražni postupak za njih bio obavezan (stav 103). ESLJP je konstatovao da drugi podnosilac predstavke, u konkretnom slučaju podnositeljka, nije imala na raspolaganju nikakvu drugu mogućnost osim da se obrati Sudu za sportsku arbitražu (CAS) zato što je pravilima Međunarodne klizačke unije jasno utvrđeno da se svi sporovi moraju rešavati pred CAS, a ako se to ne učini, postoji opasnost da takmičar bude isključen sa međunarodnih takmičenja (stavovi 113–115). Nasuprot tome, ESLJP je ustanovio da se od prvog podnosioca predstavke u tom predmetu nije tražilo da prihvati obaveznu nadležnost CAS budući da relevantna međunarodna pravila fudbalerima omogućuju da biraju u takvim pitanjima. Ipak, ESLJP je primetio da se ne može smatrati da se prvi podnosilac predstavke nedvosmisleno složio da se obrati kolegijumu CAS kao telu kome nedostaju nezavisnost i nepristrasnost. Jedan od važnih aspekata tog mišljenja ESLJP ogledao se u tome što je, primenjujući pravila postupka pred CAS prvi podnosilac predstavke u suštini nastojao da primora jednog od sudija arbitražnog veća da se povuče. Stoga je i u slučaju podnosioca i u slučaju podnositeljke predstavke u datom predmetu arbitražni postupak trebalo da pruži jemstva utvrđena u članu 6. stav 1. (stavovi 121–123).

C. Pravna pomoć

1. Pružanje besplatne pravne pomoći

126. Član 6. stav 1. ne upućuje na to da država mora osigurati besplatnu pravnu pomoć za svaki spor koji se odnosi na neko „građansko pravo“ (*Airey protiv Irske*, stav 26). Postoji jasna razlika između člana 6. stav 3. tačka (c) – koja jemči pravo na besplatnu pomoć u krivičnom postupku pod određenim uslovima – i člana 6. stav 1. koji uopšte ne upućuje na pravnu pomoć (*Essaadi protiv Francuske*, stav 30).

127. Međutim, Konvencija je namenjena zaštiti prava koja su praktična i delotvorna, naročito prava na pristup sudu. Stoga član 6. stav 1. može ponekad obavezati državu da obezbedi pomoć advokata ako se pokaže da je takva pomoć neophodna za delotvoran pristup sudu (*Airey protiv Irske*, stav 26).

128. Odgovor na pitanje da li član 6. nalaže da se postavi pravni zastupnik nekoj stranci u sporu zavisi od toga kakve su konkretne okolnosti datog predmeta (*ibid.*; *Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 61; *McVicar protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 48). Treba utvrditi, u svetlu svih tih okolnosti, ako ne bi bila pružena besplatna pravna pomoć, da li bi time bilo uskraćeno pravično suđenje podnosiocu predstavke (*ibid.*, stav 51).

129. Odgovor na pitanje da li član 6. podrazumeva obavezu da se pruži pravna pomoć zavisi, između ostalih činilaca, i od sledećeg:

- važnosti predmeta spora za podnosioca predstavke (*Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 61; *P., C. i S. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 100);
- složenosti merodavnog prava ili postupka (*Airey protiv Irske*, stav 24);
- mogućnosti podnosioca predstavke da sam sebe delotvorno zastupa (*McVicar protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 48–62; *Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 61);

- postojanja zakonske obaveze da stranku u sporu zastupa pravni zastupnik (*Airey protiv Irske*, stav 26; *Gnahoré protiv Francuske*, stav 41 *in fine*).

130. Međutim, pravo o kome je reč nije apsolutno i stoga može biti dopušteno da se postave uslovi za odobravanje besplatne pravne pomoći s obzirom na sledeće činioce, pored onih navedenih u prethodnom stavu:

- finansijski položaj stranke u sporu (*Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 62);
- izgled stranke za uspeh u postupku (*ibid*).

Prema tome, može postojati sistem besplatne pravne pomoći u kome se biraju predmeti koji ispunjavaju uslove za takvu pomoć. Međutim, sistem koji ustanovi zakonodavac mora pružati pojedincu sigurna jemstva za zaštitu od proizvoljnosti (*Gnahoré protiv Francuske*, stav 41; *Essaadi protiv Francuske*, stav 36; *Del Sol protiv Francuske*, stav 26; *Bakan protiv Turske*, stavovi 75–76. uz pozivanje na presudu u predmetu *Aerts protiv Belgije*, u kojoj se radilo o narušavanju same suštine prava na pristup sudu). Stoga je važno posvetiti pažnju kvalitetu sistema besplatne pravne pomoći u nekoj državi (*Essaadi protiv Francuske*, stav 35) i proveriti da li je metod koji su vlasti odabrale kompatibilan s Konvencijom (*Santambrogio protiv Italije*, stav 52; *Bakan protiv Turske*, stavovi 74–78; *Pedro Ramos protiv Švajcarske*, stavovi 41–45).

131. Suštinski je važno da sud navede razloge za odbijanje besplatne pravne pomoći, kao i da s dužnom pažnjom i revnosno rešava zahteve za besplatnu pravnu pomoć (*Tabor protiv Poljske*, stavovi 45–46; *Saoud protiv Francuske*, stavovi 133–136).

132. Osim toga, odbijanje da se pruži besplatna pravna pomoć stranim pravnim licima nije protivno članu 6. (*Granos Organicos Nacionales S.A. protiv Nemačke*, stavovi 48–53).

2. Delotvornost pružene pravne pomoći

133. Država nije odgovorna za postupke advokata postavljenog po službenoj dužnosti. Iz toga da je advokatska profesija nezavisna od države (*Staroszczyk protiv Poljske*, stav 133) proističe da je vođenje odbrane u osnovi stvar između optuženog i njegovog pravnog zastupnika, svedeno da li je taj pravni zastupnik postavljen u sklopu sistema besplatne pravne pomoći ili je privatno angažovan i plaćen. Vođenje odbrane kao takve ne može da povlači odgovornost države na temelju Konvencije, osim u posebnim okolnostima (*Tuziński protiv Poljske (dec.)*).

134. Međutim, postavljanje advokata kao zastupnika neke stranke samo po sebi ne jemči delotvornu pomoć (*Siałkowska protiv Poljske*, stavovi 110. i 116). Advokat koji je postavljen u cilju pružanja besplatne pravne pomoći može biti na duži rok sprečen da zastupa stranku ili može da izbegava svoje dužnosti. Ako su obavešteni o toj situaciji, nadležni državni organi su dužni da tog advokata zamene; ako to ne učine, stranka u sporu biće praktično lišena delotvorne pomoći uprkos tome što joj je odobrena besplatna pravna pomoć (*Bertuzzi protiv Francuske*, stav 30).

135. Prvenstvena odgovornost države jeste da osigura neophodnu ravnotežu između delotvornog ostvarivanja prava na pristup pravosuđu, s jedne strane, i nezavisnosti pravničke profesije, s druge strane. ESLJP je jasno naglasio da kad god advokat koji je postavljen u sistemu besplatne pravne pomoći odbije da da postupa i pruži pomoć to njegovo odbijanje mora zadovoljiti određene zahteve u pogledu kvaliteta. Ti zahtevi nisu ispunjeni ako nedostaci u sistemu besplatne pravne pomoći uskrate pojedincu „praktičan i delotvoran” pristup sudu na koji taj pojedinac ima pravo (*Staroszczyk protiv Poljske*, stav 135; *Siałkowska protiv Poljske*, stav 114 – povreda).

III. Institucionalni zahtevi

Član 6. stav 1. Konvencije

„1. Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama... ima pravo na... raspravu ... pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. ...”

A. Pojam „suda”

1. Autonomni pojam

136. Telo koje nije kategorizovano kao jedan od državnih sudova ipak može, u smislu člana 6. stav 1, potpadati pod pojam „sud” u suštinskom smislu te reči (*Sramek protiv Austrije*, stav 36).

137. „Sud” ili „tribunal” u suštinskom ili materijalnom smislu te reči karakteriše se svojom pravosudnom funkcijom, to jest time što odlučuje u pitanjima iz svoje nadležnosti na osnovu vladavine prava i nakon što na propisani način sprovede postupak (*ibid.*, stav 36; *Kipar protiv Turske* [GC], stav 233).

138. Nadležnost odlučivanja inherentna je samom pojmu „suda”. Postupak mora obezbediti „odlučivanje suda o pitanjima u sporu”, kako to nalaže član 6. stav 1. (*Bentham protiv Holandije*, stav 40).

139. Stoga nije dovoljna samo nadležnost da se dâ savetodavno mišljenje koje nema obavezujuću snagu, čak i ako se to mišljenje prihvati u velikoj većini predmeta (*ibid.*).

140. U smislu člana 6. stav 1. „sud” ne mora da bude deo standardnog pravosudnog sistema države o kojoj je reč (*Mutu i Pechstein protiv Švajcarske*, stav 139). Takav sud može biti formiran za rešavanje određenih specifičnih pitanja koja se mogu na odgovarajući način rešiti izvan sistema redovnih sudova. Ono što je važno da bi se obezbedilo poštovanje člana 6. stav 1. jesu jemstva, kako materijalna, tako i procesna, koja treba da postoje (*Rolf Gustafson protiv Švedske*, stav 45).

141. Stoga „sud” može biti telo koje je formirano radi odlučivanja u ograničenom broju konkretnih pitanja, pod uslovom da uvek pruža odgovarajuća jemstva (*Lithgow i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva Kingdom*, stav 201, u kontekstu arbitražnog suda).

142. Činjenica da obavlja mnoge funkcije (upravnu, regulatornu, sudbenu, savetodavnu i disciplinsku) ne može sama po sebi sprečiti da neka institucija bude „sud” (*H. protiv Belgije*, stav 50).

143. Nadležnost u pogledu donošenja obavezujuće odluke koju ne može promeniti nijedno telo koje nije pravosudno na štetu pojedinačne stranke inherentna je samom pojmu „suda” (*Van de Hurk protiv Holandije*, stav 45). Jedan od osnovnih aspekata vladavine prava jeste načelo pravne sigurnosti koje, *inter alia*, zahteva da u situaciji kada su sudovi pravosnažno rešili neki predmet, njihova odluka više ne može da se dovede u pitanje (slično tome, u predmetu u kome se radi o zahtevima da se dozvoli izjavljivanje žalbe: *Brumărescu protiv Rumunije* [GC], stav 61).⁵ Pored toga, samo institucija koja ima punu nadležnost zasluhuje da se naziva „sud” ili „tribunal” u smislu člana 6. stav 1. (*Mutu i Pechstein protiv Švajcarske*, stav 139).

144. Jedan „sud” mora takođe ispuniti čitav niz drugih pretpostavki – nezavisnost, naročito u odnosu na izvršnu vlast; nepristrasnost; dužinu mandata njegovih članova; jemstva koja pruža postupak koji se pred njima vodi – neka od tih jemstava pojavljuju se u tekstu člana 6. stav 1. (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stav 55; *Kipar protiv Turske* [GC], stav 233). Zaista, i nezavisnost i nepristrasnost predstavljaju ključne komponente pojma „sud”, odnosno „tribunal”.⁶

⁵ Vidi, takođe, odeljak „Izvršenje presuda”.

⁶ Vidi odeljak: „Nezavisnost i nepristrasnost”.

145. Primeri tela kojima se priznaje status „suda“ u smislu člana 6. stav 1. Konvencije obuhvataju:

- regionalno telo za pravne poslove u vezi s kupoprodajom nekretnina (*Sramek protiv Austrije*, stav 36);
- odbor za naknadu štete nanete krivičnim delima (*Rolf Gustafson protiv Švedske*, stav 48);
- odbor za rešavanje sporova u šumarstvu (*Argyrou i drugi protiv Grčke*, stav 27).
- sud za sportsku arbitražu (*Mutu i Pechstein protiv Švajcarske*, stav 149).

2. Nivo nadležnosti

146. Iako član 6. stav 1. ne obavezuje visoke strane ugovornice da osnuju apelacione ili kasacione sudove, država koja osnuje takve sudove dužna je da obezbedi da lica koja se pred tim sudovima pojavljuju uživaju osnovna jemstva sadržana u članu 6. stav 1. (*Platakou protiv Grčke*, stav 38; *Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 80):

- Ocena *in concreto*: Način na koji se član 6. stav 1. primenjuje na apelacione ili kasacione sudove zavisi, međutim, od posebnih odlika postupka o kome je reč. Uslovi prihvatljivosti kada je reč o žalbi kojom se zahteva revizija mogu biti stroži nego kada je reč o redovnoj žalbi (*Levages Prestations Services protiv Francuske*, stav 45; *Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 82).
- Ocena *in globo*: Mora se voditi računa o celini postupka koji je sproveden pred domaćim sudovima (*Levages Prestations Services protiv Francuske*, stav 45; *Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 82). Sledstveno tome, viši ili najviši sud može, u nekim okolnostima, ispraviti početne povrede neke od odredaba Konvencije (*De Haan protiv Holandije*, stav 54; *mutatis mutandis, Zubac protiv Hrvatske* [GC], stav 123).

147. Zahtevi u pogledu fleksibilnosti i delotvornosti, koji su potpuno kompatibilni sa zaštitom ljudskih prava, mogu opravdati prethodnu intervenciju upravnih ili profesionalnih (strukovnih) tela i, *a fortiori*, sudskih organa koji ne zadovoljavaju u svakom pogledu zahteve iz člana 6. (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stav 51). Ne može se ustanoviti povreda Konvencije ako je postupak pred tim telima „predmet naknadne kontrole koju sprovodi pravosudni organ sa punom nadležnošću“ i ako taj organ pruža sva jemstva iz člana 6. (*Zumtobel protiv Austrije*, stavovi 29–32; *Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 40).

148. Isto tako, činjenica da se dužnost presuđivanja prenosi na strukovne disciplinske organe sama po sebi ne dovodi do kršenja Konvencije; ipak, u takvim okolnostima, Konvencija zahteva da postoji barem jedan od sledećih dvaju sistema: ili sami strukovni disciplinski organi ispunjavaju zahteve tog člana, ili su, ako te zahteve ne ispunjavaju, predmet naknadnog preispitivanja koje sprovodi „pravosudni organ s punom nadležnošću“ koji pritom osigurava sva jemstva iz člana 6. stav 1. (*Albert i Le Compte protiv Belgije*, stav 29; *Gautrin i drugi protiv Francuske*, stav 57; *Fazia Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 75).

149. Sledstveno tome, ESLJP je dosledno naglašavao i naglašava da je prema članu 6. stav 1. potrebno da odluke koje donesu upravni organi koji sami ne ispunjavaju zahteve iz tog člana budu predmet naknadne kontrole koju sprovodi „pravosudni organ s punom nadležnošću“ (*Ortenberg protiv Austrije*, stav 31).⁷

3. Preispitivanje koje sprovodi sud s punom nadležnošću

150. Samo institucija koja ima punu nadležnost zavređuje da bude označena kao „sud“ u smislu člana 6. stav 1. (*Beaumartin protiv Francuske*, stav 38). Član 6. stav 1. zahteva od sudova da sprovedu delotvorno sudsko preispitivanje (*Obermeier protiv Austrije*, stav 70). Pojam „pune nadležnosti“ ne mora nužno zavisiti od pravne kategorizacije u unutrašnjem pravu. U smislu člana 6. stav 1. Konvencije „sud“ mora imati „nadležnost da ispita sva činjenična i pravna pitanja relevantna za spor koji se pred njim vodi“ (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 176–177). Telo o kome je reč mora ostvarivati „dovoljnu nadležnost“ ili sprovesti „dovoljno preispitivanje“ u postupku koji se pred njim vodi (*Sigma*

⁷ Vidi takođe odeljak „Pravičnost“.

Radio Television Ltd protiv Kipra, stav 152. i reference iz sudske prakse koje su u toj presudi citirane). Načelo da sud treba da ostvaruje punu nadležnost nalaže da on ne može napustiti nijedan element svoje sudske funkcije (*Chevrol protiv Francuske*, stav 63).

151. Kada upravni organ koji rešava u sporovima o „građanskim pravima i obavezama” ne ispunjava sve zahteve iz člana 6. stav 1, ne može se utvrditi povreda Konvencije ukoliko su postupci koji se pred tim organom vode „predmet potonje kontrole koju sprovodi sudski organ s punom nadležnošću koji pruža sva jemstva prema članu 6. stav 1”, to jest ukoliko su svi strukturni ili procesni nedostaci koji su identifikovani u postupku pred upravnim organom ispravljani tokom potonjeg preispitivanja koje sprovodi sudski organ s punom nadležnošću (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 132).

152. Član 6. stav 1. utvrđuje, u načelu, da sud ili tribunal treba da bude nadležan za ispitivanje svih činjeničnih i pravnih pitanja koja su relevantna za spor koji se pred njim vodi (*Terra Woningen B.V. protiv Holandije*, stav 52; *Sigma Radio Television Ltd protiv Kipra*, stavovi 151–157). To naročito znači da sud mora biti ovlašćen da tačku po tačku preispita svaki žalbeni osnov parničara u meritumu i da ne odbije da ispita bilo koji od tih osnova, a mora i jasno da navede zašto je odbacio te osnove pošto ih je preispitao. Kada je reč o činjenicama predmeta, taj sud mora biti u stanju da preispita one činjenice koje su presudno važne za predmet podnosioca predstavke (*Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 44–45). U nekim slučajevima, sud o kome je reč nema punu nadležnost u smislu unutrašnjeg prava kao takvog, ali ipak tačku po tačku ispituje žalbene osnove koje su naveli podnosioci predstavke, s tim što ne mora da se oglasi nenadležnim kada odgovara podnosiocima predstavke ili kada razmatra činjenične ili pravne zaključke koje donesu upravni organi. U takvim slučajevima ocena treba da se odnosi na intenzitet sudskog preispitivanja diskrecionih ovlašćenja koja su primenili upravni organi (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 183. i reference iz sudske prakse koje su u toj presudi navedene).

153. Osim toga, za sudski organ se ne može reći da ima punu nadležnost ako taj organ nije vlastan da proceni da li je kazna bila srazmerna prestupu o kome je reč (*Diennet protiv Francuske*, stav 34, *Mérigaud protiv Francuske*, stav 69).

154. Načelo pune nadležnosti okvalifikovano je u jednom broju predmeta iz sudske prakse ESLJP, koji ga je često tumačio na fleksibilan način, naročito u upravnopравnim predmetima u kojima je nadležnost apelacionog suda bila ograničena zbog tehničke prirode predmeta spora (*Chaudet protiv Francuske*, stav 37; *Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švajcarske* [GC], stav 130).

155. Zaista, u pravnim sistemima raznih država članica postoje određene specijalizovane oblasti prava (na primer u sferi urbanizma i prostornog planiranja) u kojima sudovi imaju ograničenu nadležnost u činjeničnom smislu, ali mogu da izmene odluku upravnog organa ako je ta odluka bila zasnovana na zaključku izvedenom iz činjenica, a ustanovljeno je da je taj zaključak bio iskrivljen ili neosnovan. Član 6. Konvencije ne zahteva pristup onom nivou nadležnosti koji svojim mišljenjem može da zameni mišljenje upravnog organa (vidi na primer, u odnosu na prostorno planiranje predmet *Zumtobel protiv Austrije*, stavovi 31–32, i u odnosu na urbanističko planiranje *Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 44–47; kada je reč o zaštiti životne sredine, vidi *Alatulkkila i drugi protiv Finske*, stav 52; kada je reč o regulisanju igara na sreću, vidi *Kingsley protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 32; pregled sudske prakse može se naći u predmetima *Fazia Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 75–78. i *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 178).

156. Gore pomenute situacije odnose se na sudsko preispitivanje odluka donetih u redovnom ostvarivanju diskrecionih ovlašćenja organa uprave u *specijalizovanim oblastima prava* (planiranje, socijalno osiguranje itd.) koje ESLJP razlikuje od *disciplinskih sporova* kakav je onaj vođen u *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 196. i 203. U toj presudi ESLJP je stao na stanovište da sudsko preispitivanje odluke upravnog organa mora biti srazmerno predmetu samog spora (stav 196).

157. U kontekstu redovnog ostvarivanja diskrecionih ovlašćenja upravnih organa u *specijalizovanim oblastima prava koje zahtevaju naročito stručno iskustvo ili specijalističko znanje* (nasuprot tome vidi *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 195), u sudskoj praksi ESLJP utvrđeni su određeni kriterijumi na osnovu kojih se može proceniti da li je preispitivanje sproveo organ „s punom

nadležnošću” u smislu Konvencije (*Sigma Radio Television Ltd protiv Kipra*, stavovi 151–157). Stoga, kako bi se utvrdilo da li je pravosudni organ o kome je reč u dovoljnoj meri sproveo preispitivanje, moraju se zajedno sagledati sledeća tri kriterijuma (vidi takođe *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 179–181):

- Predmet odluke na koju je izjavljena žalba:
 - Ako se upravna odluka odnosila na jednostavno činjenično pitanje, kontrola koju sud sprovodi moraće da bude intenzivnija nego ako se ta odluka odnosila na specijalizovano pitanje koje zahteva specifično stručno znanje;
 - Sistemi koji postoje u Evropi obično ograničavaju ovlašćenje sudova u pogledu preispitivanja činjeničnih pitanja, ali ih u isto vreme ne sprečavaju da preinače te odluke po raznim osnovama. Sudska praksa ESLJP to ne dovodi u pitanje;
- Način na koji je odluka doneta: koja su procesna jemstva postojala u postupku pred tim upravnim organom?
 - Ako je lice koje je izjavilo žalbu uživalo tokom prethodnog upravnog postupka određena procesna jemstva koja ispunjavaju mnoge zahteve iz člana 6, onda se time može opravdati blaži oblik potonje sudske kontrole (*Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 46–47; *Holding i Barnes PLC protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.)).
- Sadržaj spora, uključujući željeni i stvarni žalbeni osnov (*Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 45):
 - Presuda mora biti doneta u postupku u kome je pružena mogućnost da se tačku po tačku ispita osnovanost svih navoda lica koje je izjavilo žalbu, bez odbijanja da se bilo koji od tih osnova ispita, i mora jasno obrazložiti zašto su odbačeni ti navodi pošto oni budu ispitani. Kada je reč o činjenicama, sud mora biti vlastan da preispita sve one činjenice koje su presudno važne za predmet lica koje je izjavilo žalbu. S tih razloga, ako to lice iznese samo procesne navode, ono kasnije ne može da kritikuje sud zbog toga što nije odlučivao o činjenicama (*Potocka i drugi protiv Poljske*, stav 57).

158. Na primer, ako neki sud odbije da samostalno odluči o određenim činjeničnim pitanjima koja su presudno važna za rešavanje spora, to može predstavljati povredu člana 6. stav 1. (*Terra Woningen B.V. protiv Holandije*, stavovi 53–55). Isto važi i ako sud nema nadležnost da odlučuje o ključnom pitanju u sporu (*Tsfayo protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 48). U takvim predmetima pitanje koje je bilo odlučujuće za ishod predmeta nije bilo podvrgnuto nezavisnoj sudskoj kontroli (sažetak relevantnih precedenata može se naći u presudi *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 181–183).

159. Ukratko rečeno, u sporu u kojem učestvuju upravni organi, a sudovi su odbili da razmotre pitanja koja su presudno važna za ishod spora pozivajući se na to da su organi vlasti već odlučivali o tim pitanjima i da ta njihova odluka ima obavezujuće dejstvo na sudove, došlo je do povrede člana 6. stav 1. (*Tinnelly & Sons Ltd i drugi i McElduff i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 76–79, u vezi s pristupom zaposlenju; *Aleksandar Sabev protiv Bugarske*, stavovi 55–58, u vezi sa otkazima).

160. Ako se žalbeni osnov prihvati, sud koji sprovodi preispitivanje mora biti vlastan da ukine odluku na koju je izjavljena žalba, pa da sam donese novu odluku ili da vrati predmet na ponovno odlučivanje istom ili nekom drugom telu (*Kingsley protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stavovi 32. i 34. i *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 184).

161. Kada je upravni organ već utvrdio činjenice u kvazisudskom postupku koji ispunjava mnoge zahteve propisane članom 6. stav 1, kada tako utvrđene činjenice ili zaključci koje je iz njih izveo upravni organ nisu sporni i kada je sud tačku po tačku rešio sve druge žalbene osnove na koje se pozvala stranka u sporu, smatraće se da je obim ispitivanja koje sprovodi apelacioni sud dovoljan da se potvrdi usklađenost sa članom 6. stav 1. (*Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 44–47).

162. Opet se pozivajući na obim sudskog preispitivanja, ESLJP je dodao da domaći sudovi moraju „adekvatno navesti razloge na kojima se temelje njihove odluke (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa protiv*

Portugalije [GC], stav 185). Iako ne traži da se detaljno odgovori na svaki argument koji predoči podnosilac žalbe, ta obaveza ipak podrazumeva da stranka u sudskom postupku može očekivati konkretan i izričit odgovor na one svoje navode koji su odlučujući za ishod predmetnog postupka (*ibid.*).

163. Gore navedene kriterijume i načela, kao što su oni potvrđeni u presudi donetoj u predmetu *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 173–186), Veliko veće je prilagodilo onome što je, po njegovoj oceni, specifičan kontekst disciplinskih sankcija izrečenih u postupcima protiv sudija. Pritom je Veliko veće naglasilo važnost uloge koju imaju te sankcije i samo sudstvo u jednoj demokratskoj državi i uzelo je u obzir kazneni aspekt u tom smislu (stav 196). Relevantni kriterijumi za zadovoljenje zahteva utvrđenih u članu 6. stav 1. odnose se kako na disciplinski postupak u prvom stepenu, tako i na sudski postupak u potonjoj, žalbenoj fazi. Pre svega, to podrazumeva da postupak pred disciplinskim organom ne treba da sadrži samo procesna jemstva (stav 197) već isto tako, kada postoji mogućnost da podnosiocu predstavke bude izrečena veoma stroga kazna, mere za adekvatno utvrđivanje činjenica (za više detalja o tome vidi stav 198. Presude). Osim toga, kada je reč o žalbenom postupku pred sudskim organom, Veliko veće je ispitivalo sledeće tačke (stavovi 199. i dalje te presude):

- Pitanja koja su podneta na sudsko preispitivanje (u ovom konkretnom slučaju radilo se o zaključku o povredi profesionalnih dužnosti, a podnosilac predstavke je taj zaključak osporio i u činjeničnom pogledu i u smislu izrečene kazne: vidi stavove 201–203). Treba naglasiti da su u specifičnom kontekstu disciplinskog postupka činjenična pitanja isto onoliko presudna za ishod spora koliko su presudna i pravna pitanja. Činjenice je posebno važno utvrditi kada se vodi postupak koji podrazumeva izricanje kazni, naročito disciplinskih kazni protiv sudija, budući da sudije moraju uživati poštovanje koje je neophodno da bi one mogle valjano obavljati svoju funkciju, što znači da je neophodno obezbediti poverenje javnosti u funkcionisanje i nezavisnost pravosuđa (stav 203).
- Metod sudskog preispitivanja, ovlašćenja u pogledu donošenja odluka tela koje to preispitivanje sprovodi i obrazloženje odluka koje to telo donese (stavovi 204–213). Treba naglasiti da u kontekstu disciplinskog postupka odluka da rasprava ne bude javna treba da bude samo izuzetna mera koja je propisno obrazložena u svetlu sudske prakse institucija Konvencije (stav 210).

164. Primeri sudskih tela za koja se nije smatralo da imaju „punu nadležnost“:

- Upravni sud koji je bio vlastan da odlučuje samo o tome da li je diskreciono pravo koja su uživali upravni organi bilo korišćeno na način koji je kompatibilan sa ciljem i svrhom zakona (*Obermeier protiv Austrije*, stav 70);
- Sud koji je odlučivao o žalbi izjavljenoj iz procesnih razloga na odluku disciplinskih organa strukovnih udruženja, a nije bio vlastan da oceni da li je kazna bila srazmerna prestupu o kojem je reč (*Diennet protiv Francuske*, stav 34, u kontekstu jednog zdravstvenog udruženja; *Mérigaud protiv Francuske*, stav 69, u kontekstu udruženja geometara);
- Ustavni sud koji je mogao da ispita sporni postupak isključivo sa aspekta njegove usklađenosti sa Ustavom, pa je tako bio sprečen da razmatra sve relevantne činjenice (*Zumtobel protiv Austrije*, stavovi 29–30);
- Državni savet (*Conseil d'Etat*), koji je u skladu sa sopstvenom sudskom praksom imao obavezu da prilikom rešavanja pitanja u vezi sa primenljivošću međunarodnih ugovora poštuje mišljenje ministra – eksternog organa koji je u isto vreme i predstavnik izvršne vlasti – a da to mišljenje ne podvrgne kritici ili raspravi između stranaka. Podnositeljka predstavke na taj način nije mogla da ospori učešće ministra koje je bilo odlučujuće za ishod sudskog postupka, a čak joj nije bila pružena ni prilika da se ispita osnov njenog odgovora upućenog ministru (*Chevrol protiv Francuske*, stavovi 81–82).
- Vrhovni sud u specifičnom kontekstu disciplinskog postupka protiv sudije (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 214).

165. Nasuprot tome, u sledećim primerima bili su ispunjeni zahtevi utvrđeni u članu 6. stav 1:

- Predmet *Fazia Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva* odnosio se na ograničeno sudsko preispitivanje jedne upravne odluke donete u sferi socijalne zaštite, u vezi sa stambenim zbrinjavanjem porodica beskućnika. Stambeni plan o kome se radilo u tom slučaju bio je tako koncipiran da se obezbedi smeštaj beskućnicima; tu se radilo o mnoštvu malih predmeta, a opšti cilj tog plana bilo je da se obezbedi što je moguće veća korist siromašnim ljudima na ekonomičan i pravičan način. Po mišljenju ESLJP, budući da je temeljito ispitivanje činjenica već sprovedeno na upravnom nivou, član 6. stav 1. nije se mogao tumačiti u tom smislu da zahteva da preispitivanje koje su potom sprovodili domaći sudovi mora nužno da obuhvati ponovno otvaranje celog predmeta i ponovno saslušavanje svih svedoka.
- *Chaudet protiv Francuske*: Državni savet (*Conseil d'Etat*) odlučivao je o zahtevu za sudsko preispitivanje kao sud prvog i poslednjeg stepena. U tom predmetu on nije imao „punu nadležnost” koja bi se ogledala u tome da svojom odlukom potpuno zameni odluku koju je doneo medicinski odbor civilnog vazduhoplovstva. Međutim, iz sudskog spisa je bilo jasno da je Državni savet ipak razmotrio sve navode podnosioca predstavke, kako sa činjenične, tako i sa pravne strane, i da je ocenio sve dokaze iz medicinskog spisa uzimajući u obzir zaključke svih medicinskih izveštaja o kojima su stranke pred njim raspravljale. Stoga je ESLJP zaključio da je predmet podnosioca predstavke bio ispitan u skladu sa zahtevima utvrđenim u članu 6. stav 1. (stavovi 37–38).
- *Zumtobel protiv Austrije*: ESLJP je stao na stanovište da je Upravni sud Austrije ispunio zahteve iz člana 6. stav 1. u vezi s pitanjima koja nisu u isključivoj diskrecionoj nadležnosti upravnih organa, kao i da je u meritumu razmatrao sve navode, tačku po tačku, a da pritom nikada nije morao da se proglasi nenadležnim za odgovaranje na te navode ili za utvrđivanje različitih činjenica (stavovi 31–32 – vidi takođe *Ortenberg protiv Austrije*, stavovi 33–34; *Fischer protiv Austrije*, stav 34).
- *McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva*: u tom predmetu naredba prvostepenog suda (*Sheriff Court*) da se dete dâ na usvajanje bila je predmet žalbe izjavljene višem sudu (*Court of Session*). Potonji sud je imao punu nadležnost u tom smislu. On je, prema potrebi, sam prikupljao dokaze ili bi vraćao predmet na ponovni postupak nižem sudu (*Sheriff Court*) uz uputstva o tome kako treba da postupa (stav 66). Osim toga, taj niži sud je, kada je odlučivao o žalbama izjavljenim protiv odluka o saslušanju dece, takođe imao punu nadležnost i bio je vlastan da ispita i meritum i navodne procesne nepravilnosti (stav 82).
- *Potocka i drugi protiv Poljske*: obim nadležnosti Vrhovnog upravnog suda, onako kako je utvrđen Zakonom o upravnom postupku, ograničen je na procenu zakonitosti pobijanih upravnih odluka. Međutim, taj sud je takođe bio ovlašćen da, u celini ili delimično, ukine neku odluku ako ustanovi da u postupku koji je doveo do njenog donošenja nisu bili ispunjeni procesni zahtevi u pogledu pravičnosti. Iz obrazloženja Vrhovnog upravnog suda jasno se videlo da je on zapravo ispitao aspekt celishodnosti predmeta. Iako je taj sud mogao da ograniči svoju analizu na zaključak o tome da sporne odluke moraju da budu potvrđene s obzirom na procesne i materijalne nedostatke u zahtevu podnosioca predstavke, on je tačku po tačku razmotrio meritum svih njihovih navoda i ni u jednom trenutku nije morao da se proglasi nenadležnim za odgovore na te navode ili za utvrđivanje bitnih činjenica. Sud je doneo presudu koju je pažljivo obrazložio, temeljito razmotrivši argumente podnosioca predstavke koji su bili bitni za ishod predmeta. Prema tome, obim preispitivanja koje je sproveo Vrhovni upravni sud bio je dovoljan da se ispune zahtevi iz člana 6. stav 1. (stavovi 56–59).

4. Izvršenje presuda

a. Pravo na neodložno sprovođenje pravnosnažne i obavezujuće sudske odluke

166. Član 6. stav 1. štiti izvršenje pravnosnažnih, obavezujućih sudskih odluka (za razliku od izvršenja onih odluka koje mogu biti predmet preispitivanja višeg suda) (*Ouzounis i ostali protiv Grčke*, stav 21).

167. Pravo na izvršenje odluka koje donese bilo koji sud predstavlja sastavni deo „prava na sud“ (*Hornsby protiv Grčke*, stav 40; *Scordino protiv Italije (br. 1)* [GC], stav 196). Da nije tako, član 6. stav 1. bio bi lišen svakog korisnog dejstva (*Burdov protiv Rusije*, stavovi 34. i 37).

168. „Pravo na sud“ takođe štiti sprovođenje privremenih mera preduzetih dok je još u toku postupak donošenja konačne odluke (*Sharxhi i drugi protiv Albanije*, stav 92). S tih razloga, rušenje stambene zgrade uprkos privremenim merama zabrane koje su doneli domaći sudovi predstavlja povredu člana 6. stav 1. (stavovi 94–97).

169. Pravo na izvršenje sudskih odluka još je važnije u kontekstu upravnog postupka (*Sharxhi i drugi protiv Albanije*, stav 92). Podnošenjem zahteva za sudsko preispitivanje najvišem upravnom sudu u državi stranka u postupku ne traži samo da se poništi sporna odluka već prvenstveno traži da se otklone njene posledice (vidi u vezi s pitanjima zaštite životne sredine *Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske*, stav 144).

170. S tih razloga, delotvorna zaštita stranke u sporu i obnova zakonitosti podrazumevaju obavezu upravnih tela da postupaju u skladu s presudom (*Hornsby protiv Grčke*, stav 41; *Kyrtatos protiv Grčke*, stavovi 31–32).

171. U tom smislu, iako izvesno kašnjenje u izvršenju presude može biti opravdano u određenim okolnostima, ono ne sme da bude takvo da narušava pravo stranke na izvršenje presude (*Burdov protiv Rusije*, stavovi 35–37).

172. Na taj način shvaćeno izvršenje mora biti celovito i iscrpno, a ne samo delimično (*Matheus protiv Francuske*, stav 58; *Sabin Popescu protiv Rumunije*, stavovi 68–76) i ne sme biti sprečeno, obezvređeno ili neopravdano odloženo (*Immobiliare Saffi protiv Italije* [GC], stav 74).

173. Odbijanje organa vlasti da uzme u obzir presudu koju je doneo viši sud – i koja bi mogla dovesti do čitavog niza presuda u kontekstu istog skupa postupaka, uz višekratno poništenje prethodno donetih odluka – takođe je u suprotnosti sa članom 6. stav 1. (*Turczanik protiv Poljske*, stavovi 49–51).

174. Nerazumno dugo kašnjenje izvršenja obavezujuće presude može predstavljati povredu Konvencije. O razumnosti takvog kašnjenja mora se posebno odlučivati uzimajući naročito u obzir složenost postupka izvršenja, ponašanje podnosioca predstavke i nadležnih organa, kao i iznos i prirodu odštete koju je sud dosudio (*Raylyan protiv Rusije*, stav 31).

175. Tako je na primer ESLJP stao na stanovište da su domaće vlasti time što više od pet godina nisu preduzele neophodne mere za povinovanje pravnosnažnoj izvršnoj sudskoj odluci lišile člana 6. stav 1. svakog korisnog dejstva (*Hornsby protiv Grčke*, stav 45).

176. U jednom drugom predmetu ukupno vreme od devet meseci koliko je vlastima trebalo da izvrše presudu nije ocenjeno kao nerazumno s obzirom na okolnosti (*Moroko protiv Rusije*, stavovi 43–45).

177. ESLJP je ustanovio da je prekršeno pravo na sud iz člana 6. stav 1. time što su vlasti odbijale oko četiri godine da zatraže pomoć policije kako bi se izvršilo sudsko rešenje o iseljenju jednog stanara (*Lunari protiv Italije*, stavovi 38–42), kao i zbog obustave izvršenja – u periodu dužem od šest godina – koja je nastupila zbog intervencije zakonodavne vlasti kojom je dovedena u pitanje sudska naredba za iseljenje stanara, čime je ta sudska odluka lišena svog korisnog dejstva zbog spornih zakonskih odredaba (*Immobiliare Saffi protiv Italije* [GC], stavovi 70. i 74).

178. Od lica koje je dobilo presudu protiv države na kraju sudskog postupka ne može se očekivati da pokreće zaseban izvršni postupak (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, stav 68; *Sharxhi i drugi protiv Albanije*, stav 93). Državni organi su ti koji snose odgovornost da obezbede da se poštuje presuda protiv države (*Yavorivskaya protiv Rusije*, stav 25), i to počev od datuma kada presuda postane obavezujuća i izvršna (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, stav 69). Iz toga sledi da zakasnelo vraćanje duga podnosiocu predstavke po završetku sprovođenja izvršnog postupka ne može da ispravi davnašnji propust domaćih vlasti da postupe u skladu s presudom, što znači da to nije način na koji je moguće pružiti odgovarajuće pravno zadovoljenje (*Scordino protiv Italije (br. 1)* [GC], stav 198).

179. Od stranke koja je dobila spor može se tražiti da preduzme određene procesne korake kako bi omogućila ili ubrzala izvršenje presude. Međutim, zahtev da poverilac sarađuje ne sme ići dalje od onoga što je strogo neophodno i time se vlasti ne oslobađaju svojih obaveza (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, stav 69).

180. Sud je takođe stao na stanovište i da stav vlasti da je upravo podnosilac predstavke onaj koji treba da pokrene izvršni postupak u pogledu izvršne odluke koja je doneta u njegovu korist, u kombinaciji sa odsustvom brige za njegovu finansijsku situaciju, predstavlja prekomerni teret za podnosioca predstavke i u tolikoj meri ograničava njegovo pravo na pristup sudu da narušava samu suštinu tog prava (*Apostol protiv Gruzije*, stav 65).

181. Stranci u sporu ne sme se uskratiti korist od pravnosnažne odluke kojom joj je dosuđena naknada štete u razumnom roku (*Burdov protiv Rusije*, stav 35) ili prava na stambeno obezbeđenje (*Teteriny protiv Rusije*, stavovi 41–42) bez obzira na složenost domaćeg izvršnog postupka ili sistema državnog budžeta. Državni organ ne može se pozvati na nedostatak sredstava ili drugih resursa kao izgovor za neplaćanje duga po presudi (*Burdov protiv Rusije*, stav 35; *Amat-G Ltd i Mebaghishvili protiv Gruzije*, stav 47; *Scordino protiv Italije (br. 1)* [GC], stav 199). Isto tako, državni organ se ne može pozvati na nepostojanje alternativnog smeštaja kao na izgovor za nepovinovanje presudi (*Prodan protiv Moldavije*, stav 53; *Tchokontio Happi protiv Francuske*, stav 50; *Burdov protiv Rusije (br. 2)*, stav 70)).

182. Vreme koje je vlastima potrebno da postupe po presudi kojom im je naloženo da isplate novčanu naknadu treba računati od dana kada nastupe pravnosnažnost i izvršnost presude do dana isplate dosuđenog iznosa. Kašnjenje od dve godine i mesec dana u isplati naknade koju je dosudio sud deluje na prvi pogled kao inkompatibilno sa zahtevima Konvencije, osim ako postoje neke okolnosti koje to opravdavaju (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, stavovi 73–76. i 83).

183. Osim toga, argument da lokalne vlasti uživaju autonomiju prema domaćem zakonodavstvu nije validan s obzirom na načelo međunarodne odgovornosti države prema Konvenciji (*Société de gestion du port de Campoloro and Société fermière de Campoloro protiv Francuske*, stav 62).

184. Mora se napraviti razlika između *dugovanja državnih organa* (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, stavovi 68–69, 72. i dalje) i *dugovanja pojedinca* zato što odgovornost države, prema Konvenciji, varira zavisno od statusa dužnika.

185. Od pojedinca koji je dobio presudu protiv nekog *organa javne vlasti* u normalnim okolnostima se ne očekuje da pokrene zaseban izvršni postupak kako bi dobio naknadu (*Metaxas protiv Grčke*, stav 19; *Kukalo protiv Rusije*, stav 49). Dovoljno je da to lice obavesti na odgovarajući način državni organ o kome je reč (*Akashev protiv Rusije*, stav 21) ili da preduzme određene procesne radnje formalne prirode (*Kosmidis i Kosmidou protiv Grčke*, stav 24).

186. Kada je dužnik *privatno lice*, ne može nastupiti odgovornost države na osnovu neplaćanja izvršnog duga usled nesolventnosti „privatnog” dužnika (*Sanglier protiv Francuske*, stav 39; *Ciprova protiv Češke Republike (dec.)*; *Cubanit protiv Rumunije (dec.)*). Ipak, država ima pozitivnu obavezu da organizuje sistem izvršenja pravnosnažnih odluka u sporovima između privatnih lica i taj sistem mora biti delotvoran i u pravu i u praksi (*Fuklev protiv Ukrajine*, stav 84). Prema tome, može se otvoriti pitanje odgovornosti države ako organi javne vlasti koji učestvuju u izvršnom postupku ne ispolje potrebnu revnost ili čak sprečavaju izvršenje presude (*ibid.*, stav 67). Mere koje domaće vlasti preduzmu da bi osigurale izvršenje presude moraju biti adekvatne i dovoljne u tu svrhu (*Ruianu protiv Rumunije*, stav 66) s obzirom na obaveze tih vlasti kada je reč o izvršenju (*ibid.*, stavovi 72–73; *Sekul protiv Hrvatske (dec.)*, stavovi 54–55).

187. Tako je na primer ESLJP stao na stanovište da su domaće vlasti time što nisu kaznile (privatno) treće lice zato što je odbilo da sarađuje s telima koja su ovlašćena da sprovedu pravnosnažne izvršne odluke lišile član 6. stav 1. svakog korisnog dejstva (*Pini i drugi protiv Rumunije*, stavovi 186–188; u tom predmetu radilo se o privatnoj ustanovi u kojoj je živelo dvoje dece koja je više od tri godine sprečavala izvršenje rešenja o usvajanju te dece).

188. Ipak, u slučajevima u kojima je država preduzela sve zakonom predviđene korake kako bi obezbedila da privatno lice postupi u skladu sa sudskom odlukom ne može se država smatrati dogovornom za to što dužnik odbija da ispunji svoje obaveze (*Fociac protiv Rumunije*, stavovi 74. i 78).

189. Konačno, pravo na sud isto tako štiti i pravo na pristup izvršnom postupku, odnosno pravu na pokretanje izvršnog postupka (*Apostol protiv Gruzije*, stav 56).

b. Pravo da se ne dovodi u pitanje pravnosnažna sudska odluka

190. Osim toga, pravo na pravično suđenje mora se tumačiti u svetlu vladavine prava. Jedan od osnovnih aspekata vladavine prava jeste načelo pravne sigurnosti (*Okyay i drugi protiv Turske*, stav 73), koje, *inter alia*, zahteva da se pravnosnažna odluka sudova više ne može dovoditi u pitanje (*Brumărescu protiv Rumunije* [GC], stav 61; *Agrokompleks protiv Ukrajine*, stav 148).

191. Sudski sistemi koji se odlikuju pravnosnažnim presudama koje se *ad infinitum* mogu preispitivati, što znači da uvek postoji rizik od toga da one budu poništene, u suprotnosti su sa članom 6. stav 1. (*Sovtransavto Holding protiv Ukrajine*, stavovi 74, 77. i 82, u vezi sa postupkom „protestovanja”, u kome su predsednik Vrhovnog arbitražnog suda, vrhovni državni tužilac i njihovi zamenici imali diskreciono ovlašćenje da osporavaju pravnosnažne presude tako što će podneti prigovor u proceduri nadzornog ispitivanja).

192. Dovođenje u pitanje odluka na taj način nije prihvatljivo, svejedno da li to čine sudije ili pripadnici izvršne vlasti (*Tregubenko protiv Ukrajine*, stav 36) ili organi koji ne spadaju u pravosudne (*Agrokompleks protiv Ukrajine*, stavovi 150–151).

193. Pravnosnažna odluka može biti dovedena u pitanje samo kada je to neophodno zbog okolnosti suštinskog i obavezujućeg karaktera, kao što je sudska greška (*Ryabykh protiv Rusije*, stav 52; vidi takođe *Vardanyan i Nanushyan protiv Jermenije*, stav 70. i uporedi sa *Trapeznikov i drugi protiv Rusije*, gde nadzornim postupkom koji je sproveden na zahtev stranaka nije povređeno načelo pravne sigurnosti, stavovi 39–40).

194. Ukratko rečeno, pravna sigurnost podrazumeva da se poštuje načelo *res judicata*, što znači načela konačnosti i pravnosnažnosti presuda. Zahvaljujući tom načelu nijedna stranka nema pravo da traži da se preispita konačna i obavezujuća presuda samo zato da bi dobila obnovu postupka i novo odlučivanje u datoj stvari. Viši sudovi ne treba da koriste svoja ovlašćenja da bi sprovedili novo ispitivanje. To ne treba da bude prikriveni žalbeni postupak, a sama mogućnost da postoje dva mišljenja o jednoj stvari nije dovoljan osnov da se pristupi ponovnom ispitivanju. Odstupanje od tog načela dopušteno je samo onda kada je to nužno zbog bitnih i izuzetnih okolnosti obavezujućeg karaktera (*Ryabykh protiv Rusije*, stav 52).

195. Sudska praksa ESLJP u vezi s načelom *res judicata* obuhvata dve situacije koje su slične, ali nisu identične: preispitivanje konačne i obavezujuće presude putem vanrednog pravnog leka u svetlu novootkrivenih činjenica (vidi na primer *Pravednaya protiv Rusije*, stavovi 30–33, *Tregubenko protiv Ukrajine*, stavovi 34–38) i produžetak roka za korišćenje redovnog pravnog leka (*Magomedov i drugi protiv Rusije*, stavovi 87–89). U prvoj situaciji radilo se o tome da je nadzorni organ poništio konačnu i obavezujuću presudu pomoću procedure koja je primenljiva ako se pojave ili otkriju nove okolnosti, što je u stvarnosti predstavljalo prikrivenu žalbu – to jest mogućnost organa javne vlasti da obezbedi da se preispita predmet tako što će se osloniti na postojeće i poznate činjenice koje je propustio da ranije pomene. U drugoj situaciji, sud dozvoljava zahtev stranke koja je izgubila u sporu da izjavi žalbu na presudu i po isteku žalbenog roka. Na taj način presuda koja predstavlja *res judicata* nije odmah poništena, ali ipak prestaje da bude konačna i obavezujuća. I jedna i druga situacija stoga se mogu smatrati povredom načela konačnosti i pravnosnažnosti presuda.

196. U tom kontekstu, ESLJP je naglasio da država mora snositi rizik od greške javne vlasti u pravosudnom ili kakvom drugom postupku, naročito onda kada se ne radi ni o kakvom drugom privatnom interesu i da nijedna greška ne sme biti ispravljena na štetu pojedinca o kome je reč. Iako potreba da se isprave sudske greške, u načelu, može predstavljati legitimni razlog, ta greška se ne sme proizvoljno ispravljati i u svakom slučaju vlasti moraju, koliko je god to moguće, uspostaviti pravičnu ravnotežu između interesa pojedinca i potrebe da se obezbedi valjano sprovođenje pravde (*Magomedov i drugi protiv Rusije*, stavovi 94–95, gde se radilo o prihvatanju žalbi izjavljenih po isteku žalbenog roka u korist vlasti, bez ikakvog valjanog osnova za to).

c. Uzajamno priznanje i izvršenje presuda koje su doneli inostrani sudovi ili sudovi u drugim zemljama Evropske unije

197. ESLJP je uočio da priznanje i izvršenje u nekoj državi presude donete u drugoj državi predstavlja sredstvo za obezbeđivanje pravne sigurnosti u međunarodnim odnosima između privatnih stranaka (*Ateş Mimarlık Mühendislik A.Ş. v. protiv Turske*, stav 46). Svako ko ima pravni interes za priznanje neke strane presude mora biti u mogućnosti da podnese zahtev u tom smislu (*Selin Asli Öztürk protiv Turske*, stavovi 39–41, u vezi sa priznanjem rešenja o razvodu izdatog u inostranstvu).

198. Odluka da se izvrši presuda stranog suda (*exequatur*) nije u skladu sa zahtevima iz člana 6. stav 1. ako je ta presuda doneta bez mogućnosti da se na nju izjavi delotvorna žalba zbog nepravičnosti postupka njenog donošenja, ili u zemlji u kojoj je doneta, ili u zemlji u kojoj je podnet zahtev za izvršenje. ESLJP uvek primenjuje opšte načelo da sud koji preispituje zahtev za priznanje i izvršenje presude stranog suda ne može da odobri taj zahtev ako prethodno ne sprovede određene radnje u smislu preispitivanja te presude u svetlu jemstava pravičnog suđenja; intenzitet tog preispitivanja može da varira, zavisno od prirode samog predmeta (*Pellegrini protiv Italije*, stav 40).

199. Predmet *Avotiņš protiv Letonije* [GC] odnosio se na izvršenje odluke donete u jednoj drugoj državi članici Evropske unije. Sudska praksa ESLJP u vezi sa pretpostavkom jednake zaštite osnovnih prava unutar Evropske unije (što je poznato i kao „*Bosforska pretpostavka*“) prvi put je primenjena na mehanizme uzajamnog priznanja zasnovane na načelu uzajamnog poverenja između država članica Evropske unije. Predmet se odnosio na izvršenje u Letoniji presude koja je doneta u drugoj državi (Kipar) u odsustvu dužnika. ESLJP je utvrdio opšta načela u vezi s tim pitanjem i naveo je okolnosti u kojima bi se ta pretpostavka mogla pobijati (naročito vidi stavove 115–117). Primenjujući ta načela, ESLJP nije utvrdio da je zaštita osnovnih prava bila tako očigledno nedovoljna da bi mogla da pobije pretpostavku jednake zaštite.

B. Obrazovan na osnovu zakona

200. U svetlu načela vladavine prava koje je inherentno celokupnom sistemu Konvencije, ESLJP smatra da „sud“ mora uvek biti „obrazovan na osnovu zakona“ jer bi mu inače nedostajala legitimnost koja je u demokratskom društvu potrebna da bi mogao da rešava u pojedinačnim predmetima (*Lavents protiv Letonije*, stav 81; *Biagioli protiv San Marina (dec.)*, stav 71).

201. Izraz „obrazovan na osnovu zakona“ ne obuhvata jedino pravni osnov za samo postojanje „suda“, već znači i to da taj sud mora da poštuje konkretna pravila prema kojima se upravlja (*Sokurenko i Strygun protiv Ukrajine*, stav 24). Zakonitost jednog suda ili tribunala mora, po definiciji, takođe da obuhvati i njegov sastav (*Buscarini protiv San Marina (dec.)*). Uloga je sudova da postupke vode u cilju obezbeđivanja valjanog sprovođenja pravde. Poveravanje predmeta određenom sudiji ili sudu spada u njihovo unutrašnje polje slobodne procene u takvim pitanjima. Međutim, da bi bio kompatibilan sa članom 6. stav 1, taj postupak mora ispunjavati zahteve nezavisnosti i nepristrasnosti (*Pasquini protiv San Marina*, stavovi 103. i 107). Sudija kome je poveren predmet mora biti nezavisan od izvršne vlasti, a poveravanje predmeta ne može biti u isključivoj zavisnosti od diskrecionih ovlašćenja sudskih vlasti (*ibid.*, stav 110). U sudskoj praksi utvrđena je razlika između poveravanja predmeta i ponovnog poveravanja predmeta (*ibid.*, stav 107).

202. Praksa prećutnog obnavljanja mandata sudija na neodređeno vreme pošto im istekne zakonski mandat i dok čekaju ponovno imenovanje na funkciju smatra se suprotnom načelu „suda obrazovanog na osnovu zakona“ (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, stav 151). Postupak za imenovanje sudija ne sme se svesti na status interne prakse (*ibid.*, stavovi 154–156). Zamena sudije mora biti lišena svake proizvoljnosti (*Pasquini protiv San Marina*, stav 112; *Biagioli protiv San Marina (dec.)*, stavovi 77–78. i 80, u specifičnom predmetu manjeg područja nadležnosti i suda u kome postoji ograničen broj sudija).

203. „Zakon“ u smislu člana 6. stav 1. stoga ne obuhvata samo propise o obrazovanju i nadležnosti sudskih organa već i sve druge odredbe unutrašnjeg prava koje, ako su prekršene, čine da učešće jednog ili

više sudija u ispitivanju predmeta bude neregularno (*DMD Group, A.S., protiv Slovačke*, stav 59). To naročito obuhvata odredbe koje se odnose na nezavisnost članova „suda“, dužinu njihovog mandata, njihovu nepristrasnost i postojanje procesnih jemstava (*Gurov protiv Moldavije*, stav 36).

204. Načelno gledano, kada sud prekrši te odredbe domaćeg zakonodavstva, nastupa povreda člana 6. stav 1. Konvencije (*DMD Group, A.S., protiv Slovačke*, stav 61). ESLJP stoga može da ispituje da li je u tom pogledu bilo poštovano unutrašnje pravo. Međutim, s obzirom na opšte načelo po kome prvenstveno sami domaći sudovi tumače odredbe domaćeg zakonodavstva, ESLJP zastupa stanovište da ne može dovoditi u pitanje njihovo tumačenje izuzev ako je došlo do flagrantnog kršenja zakona (*ibid.*; *Biagioli protiv San Marina (dec.)*, stav 75; *Pasquini protiv San Marina*, stavovi 104. i 109). Ako neki sud bez ikakvog objašnjenja namerno prekrši zakon tako što prekorači uobičajene granice svoje nadležnosti, on se ne može smatrati „sudom obrazovanim na osnovu zakona“ u postupku o kome je reč (*Sokurenko and Strygun protiv Ukrajine*, stavovi 27–28). Prema tome, ako vrhovni sud ne postupa u skladu sa svojom nadležnošću onako kako je ta nadležnost definisana domaćim zakonodavstvom u pogledu ukidanja odluke i vraćanja predmeta na ponovno razmatranje ili poništavanje postupka, već odlučuje o meritumu predmeta umesto nadležnog organa, onda on nije „sud obrazovan na osnovu zakona“ (*Aviakompaniya A.T.I., ZAT protiv Ukrajine*, stav 44).

205. Cilj izraza „obrazovan na osnovu zakona“ u članu 6. stav 1. jeste da se osigura da organizacija pravosudnog sistema ne zavisi od diskrecionog odlučivanja izvršne vlasti, nego da bude uređena zakonom koji donosi skupština (*Biagioli protiv San Marina (dec.)*, stav 74; *Savino i drugi protiv Italije*, stav 94).

206. Isto tako, u zemljama u kojima je pravo kodifikovano, organizacija sudstva ne može biti prepuštena diskrecionom odlučivanju sudskih vlasti iako to ne znači da sudovi nemaju određenu slobodu da tumače relevantno domaće zakonodavstvo (*ibid.*).

207. Osim toga, prenošenje ovlašćenja u stvarima koje su vezane za organizaciju sudskog sistema dopušteno je ako je ta mogućnost utvrđena u unutrašnjem pravu države, uključujući relevantne ustavne odredbe (*ibid.*).

C. Nezavisnost i nepristrasnost

1. Opšta razmatranja

208. Pravo na pravično suđenje iz člana 6. stav 1. nalaže da se predmet razmatra pred „nezavisnim i nepristrasnim sudom“. Pojmovi „nezavisnosti“ i „nepristrasnosti“ su međusobno tesno povezani i, zavisno od okolnosti, mogu zahtevati da budu zajednički ispitani (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 150. i 152. – vidi takođe, u vezi sa tim bliskim uzajamnim odnosom, stavove 153–156).

209. Učešće laičkih sudija (sudija porotnika) u predmetu nije samo po sebi protivno članu 6. stav 1. Sudska formacije s mešovitim članstvom koja se sastoji, pod predsedavanjem sudije, od državnih službenika i predstavnika zainteresovanih tela ne predstavlja sama po sebi dokaz pristrasnosti (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere protiv Belgije*, stavovi 57–58) niti postoji prigovor *per se* u vezi s tim da eksperti koji su pravni laici učestvuju u donošenju sudske odluke (*Pabla Ky protiv Finske*, stav 32).

210. Načela koja su utvrđena u sudskoj praksi u vezi s nepristrasnošću primenjuju se na sudije porotnike (laičke sudije) isto onako kako se odnose i na profesionalne sudije (*Langborger protiv Švedske*, stavovi 34–35; *Cooper protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], stav 123). ESLJP je stavio do znanja da tamo gde su trgovinske ili sportske arbitraže prihvaćene slobodno, zakonito i nedvosmisleno, pojmovi nezavisnosti i nepristrasnosti mogu da se tumače fleksibilno budući da sama suština arbitražnog sistema počiva na tome da stranke u sporu imenuju tela koja donose odluke u celini ili barem delimično (*Mutu i Pechstein protiv Švajcarske*, stav 146).

211. U načelu, povreda člana 6. stav 1. ne može se zasnivati na nepostojanju nezavisnosti ili nepristrasnosti suda koji donosi odluku ili na povredi osnovnog procesnog jemstva koju je počinio taj sud ako je odluka koja je doneta podlegala kasnijoj kontroli sudskog tela koje ima „punu nadležnost” i koje obezbeđuje da se poštuju relevantna jemstva tako što se ispravljaju nedostaci o kojima je reč (*De Haan protiv Holandije*, stavovi 52–55; *Helle protiv Finske*, stav 46; *Crompton protiv Ujedinjenog Kraljevstva Kingdom*, stav 79. i *Denisov protiv Ukrajine* [GC], stavovi 65, 67. i 72. u kontekstu disciplinskog postupka).⁸

212. ESLJP dosledno naglašava da obim obaveze države da obezbedi suđenje pred „nezavisnim i nepristrasnim sudom” prema članu 6. stav 1. Konvencije nije ograničen samo na pravosuđe. Ta obaveza podrazumeva i obaveze izvršne, zakonodavne i svake druge državne vlasti bez obzira na njen nivo da poštuju i pridržavaju se presuda i odluka sudova, čak i kada se s tim odlukama i presudama ne slažu. S tih razloga, država mora da poštuje autoritet sudova jer je to neophodan preduslov za poverenje javnosti u sudove i, šire gledano, u vladavinu prava. Da bi zaista bilo tako, nisu dovoljna ustavna jemstva nezavisnosti i nepristrasnosti sudstva. Ta jemstva moraju biti delotvorno inkorporirana u svakodnevne upravne stavove i upravnu praksu (*Agrokompleks protiv Ukrajine*, stav 136).

2. Nezavisni sud

213. Izraz „nezavisni” odnosi se na nezavisnost u odnosu na ostale grane vlasti (izvršnu i zakonodavnu) (*Beaumartin protiv Francuske*, stav 38), kao i u odnosu na stranke (*Sramek protiv Austrije*, stav 42). Ocena o ispunjenosti tog uslova donosi se naročito na osnovu zakonskih kriterijuma, kao što su način imenovanja sudija u sud i dužina njihovog mandata, ili na osnovu toga da li postoje dovoljni zaštitni mehanizmi koji onemogućuju dejstvo spoljnih pritisaka (vidi na primer *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 153–156). Važno je i pitanje da li to telo ostavlja utisak nezavisnosti (*ibid.*, stav 144; *Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, stav 103). Nedostaci koji su uočeni mogu, ali i ne moraju biti otklonjeni u potonjim fazama postupka (*Denisov protiv Ukrajine* [GC], stavovi 65, 67. i 72).

214. Iako pojam podele vlasti između političkih organa vlasti i sudstva dobija sve veći značaj u sudskoj praksi ESLJP, ni član 6. ni bilo koja druga odredba Konvencije ne nalažu državama da se povinuju bilo kakvim teorijskim ustavnim koncepcijama u vezi s dopustivim granicama interakcije organa vlasti. Uvek se postavlja pitanje da li su u konkretnom predmetu ispunjeni zahtevi Konvencije (*Kleyn i drugi protiv Holandije* [GC], stav 193). Zaista, pojam „nezavisnost suda” podrazumeva da postoje procesna jemstva koja odvajaju sudstvo od drugih grana vlasti.

215. U presudi donetoj u predmetu *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* [GC] utvrđene su razlike i nijanse u oceni kriterijuma nezavisnosti, zavisno od toga da li se oni odnose na član 6. ili na članove 2. i 3. Konvencije (stavovi 217–221). Zakonski kriterijumi za proveru ispunjenosti uslova nezavisnosti u smislu člana 6. ne moraju se nužno primenjivati na isti način kao onda kada se razmatra pitanje nezavisnosti istrage iz perspektive procesnih obaveza utvrđenih u članu 2. (stavovi 219–225).

216. *Vojni sudovi* (vidi na primer *Mikhno protiv Ukrajine*, stavovi 162–164. i 166–170). U navedenom predmetu ESLJP je u međunarodnom pravu ljudskih prava uočio tendenciju da se države pozivaju da postupaju oprezno prilikom korišćenja vojnih sudova, naročito da iz njihove nadležnosti isključe odlučivanje o optužbama vezanim za teška kršenja ljudskih prava, kao što su vansudska pogubljenja, prisilni nestanci i mučenje ljudi. Takav pristup, koji se odnosi na teško i namerno kršenje ljudskih prava, nije, po mišljenju ESLJP, automatski primenljiv na nesreću u kojoj je naneta veoma teška, ali nenamerna šteta usled nemara vojnih oficira koji su u toj nesreći učestvovali (*Mikhno protiv Ukrajine*, stav 165).

a. Nezavisnost u odnosu na izvršnu vlast

217. Nezavisnost sudija biva podrivena ako se izvršna vlast umeša u predmet koji se vodi pred sudom kako bi uticala na ishod postupka (*Sovtransavto Holding protiv Ukrajine*, stav 80; *Mosteanu i drugi protiv Rumunije*, stav 42).

⁸ Vidi takođe odeljke „Preispitivanje koje vrši sud s punom nadležnošću” i „Pravičnost”.

218. Činjenica da izvršna vlast imenuje sudije i da su sudije smenjive ne predstavlja sama po sebi povredu člana 6. stav 1. (*Clarke protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.)*). Dopusšteno je da izvršna vlast imenuje sudije ako su te imenovane sudije slobodne bilo kakvog njenog uticaja ili pritiska prilikom obavljanja svoje sudijske funkcije (*Flux protiv Moldavije (no. 2)*, stav 27).

219. Činjenica da predsednika Kasacionog suda imenuje izvršna vlast ne podriva sama po sebi njegovu nezavisnost ako on od trenutka kada bude imenovan ne podleže nikakvom pritisku, ne dobija nikakva uputstva i sve svoje dužnosti obavlja potpuno nezavisno (*Zolotas protiv Grčke*, stav 24).

220. Isto tako, sama činjenica da sudije u Savetu upravnog prava imenuje regionalni pravni organ ne baca sumnju na njihovu nezavisnost ili njihovu nepristrasnost ako oni od trenutka kada su imenovani ne podležu nikakvom pritisku, ne dobijaju nikakva uputstva i potpuno nezavisno obavljaju sve svoje sudijske aktivnosti (*Majorana protiv Italije (dec.)*).

221. Situacija u kojoj javna ličnost (predsednik države) koja inače ima institucionalnu ulogu u razvoju karijera sudija učestvuje kao privatni tužilac u postupku može legitimno da pobudi sumnju u nezavisnost i nepristrasnost sudija koji u tom predmetu rešavaju (*mutatis mutandis*, *Thiam protiv Francuske*, stav 85, nije utvrđena povreda prava).

b. Nezavisnost u odnosu na parlament

222. Činjenica da sudije imenuje parlament ne znači sama po sebi da su oni nužno podređeni vlasti ukoliko nakon što su imenovani nisu ni pod kakvim pritiskom i ne primaju uputstva za obavljanje sudijske dužnosti (*Sacilor Lormines protiv Francuske*, stav 67). Osim toga, činjenica da je jedan od ekspertskih članova Apelacionog suda, u čijem su sastavu uglavnom profesionalne sudije, istovremeno bio i poslanik u parlamentu nije predstavljala sama po sebi povredu prava na nezavisni i nepristrasni sud (*Pabla Ky protiv Finske*, stavovi 31–35).

c. Nezavisnost u odnosu na stranke

223. Kada se među članovima suda nalazi lice koje se u smislu svoje profesije i organizacije svoje službe nalazi u podređenom položaju u odnosu na neku od stranaka, onda stranke u sporu mogu osnovano da sumnjaju u nezavisnost tog lica. Takva situacija se teško odražava na poverenje koje sudovi moraju uživati u demokratskom društvu (*Sramek protiv Austrije*, stav 42).

d. Specifičan slučaj nezavisnosti sudija u odnosu na Visoki savet sudstva⁹

224. Činjenica da su sudije koje izjavljuju žalbe na odluke visokog saveta sudstva (ili nekog drugog odgovarajućeg organa) podređene tom organu u smislu svojih karijera i disciplinskog postupka koji se protiv njih vodi razmatrana je u predmetima *Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, stav 130, i *Denisov protiv Ukrajine* [GC], stav 79 (u kojima su utvrđene povrede prava), kao i u predmetu *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 157–165. (u kome nije utvrđena povreda prava). ESLJP je procenjivao i uporedio disciplinske sisteme u pravosuđu država o kojima je reč kako bi ustanovio da li u njima postoje „ozbiljne strukturne manjkavosti” ili „utisak o pristrasnosti u pravosudnom disciplinskom organu” (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije*, stavovi 157–160), kao i da li su ispunjeni zahtevi u pogledu nezavisnosti (*ibid.*, stavovi 161–163).

e. Kriterijumi za ocenjivanje nezavisnosti

225. Kada je utvrđivao da li se neko telo može smatrati „nezavisnim”, ESLJP je, *inter alia*, imao u vidu sledeće kriterijume (*Langborger protiv Švedske*, stav 32; *Kleyn i drugi protiv Holandije* [GC], stav 190):

- i. način imenovanja članova tog tela;

⁹ Vidi odeljak „Nepriistrasni sud”.

- ii. dužina mandata članova tog tela;
- iii. postojanje jemstava koja štite od spoljnih pritisaka;
- iv. da li to telo ostavlja utisak nezavisnosti.

i. Način imenovanja članova tog tela

226. Postavljena su pitanja u vezi sa intervencijom ministra pravosuđa kod imenovanja, odnosno razrešenja članova tela koje donosi odluke (*Sramek protiv Austrije*, stav 38; *Brudnicka i drugi protiv Poljske*, stav 41; *Clarke protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.)*).

227. Iako dodela, odnosno poveravanje predmeta u rad određenom sudiji ili sudu spada u polje slobodne procene koju domaće vlasti imaju u takvim stvarima, ESLJP se mora uveriti da je taj postupak bio u skladu sa članom 6. stav 1. i, naročito, sa zahtevima nezavisnosti i nepristrasnosti (*Bochan protiv Ukrajine*, stav 71).

ii. Dužina mandata članova tog tela

228. ESLJP nije utvrdio neko konkretno obavezno trajanje mandata članova tela koje donosi odluke iako se njihova nesmenjivost tokom trajanja mandata, u celini gledano, mora smatrati nužno povezanom sa njihovom nezavisnošću. Međutim, to što njihova nesmenjivost nije formalno priznata u zakonu ne podrazumeva samo po sebi da ne postoji nezavisnost ako je ona priznata u praksi i ako postoje druga neophodna jemstva (*Sacilor Lormines protiv Francuske*, stav 67; *Luka protiv Rumunije*, stav 44).

iii. Jemstva koja štite od spoljnih pritisaka

229. Sudijska nezavisnost zahteva da nijedan sudija ne bude izložen nedozvoljenom uticaju, kako izvan pravosuđa, tako i unutar pravosuđa. Unutrašnja nezavisnost zahteva da sudija ne bude izložen uputstvima i pritiscima drugih sudija ili lica koja imaju određene upravne odgovornosti na sudu, kao što su predsednik suda ili predsednik odeljenja suda. Nepostojanje dodatnih zaštitnih mehanizama koji obezbeđuju nezavisnost sudstva unutar pravosuđa i, naročito, u odnosu na hijerarhijski nadređene pripadnike sudske vlasti može navesti ESLJP na zaključak da je objektivno opravdana sumnja podnosioca predstavke u pogledu nezavisnosti i nepristrasnosti suda (*Agrokompleks protiv Ukrajine*, stav 137; *Parlov-Tkalčić protiv Hrvatske*, stav 86).

230. ESLJP je utvrdio da su sudije okružnog suda u dovoljnoj meri nezavisne od predsednika tog suda s obzirom na to da predsednici suda vrše samo administrativnu (upravnu i organizacionu) funkciju koja je strogo odvojena od sudijske funkcije. Pravni sistem je obezbedio odgovarajuće mehanizme zaštite koji predsedniku suda onemogućuju da proizvoljno dodeljuje (preraspodeljuje) predmete u rad sudijama (*ibid.*, stavovi 88–95).

iv. Utisak nezavisnosti

231. Utisak nezavisnosti takođe može biti važan kada se utvrđuje da li se neki sud može smatrati nezavisnim, onako kako to nalaže član 6. stav 1. (*Sramek protiv Austrije*, stav 42). Što se tiče utiska o nezavisnosti, stanovište stranke u sporu jeste važno, ali nije presudno; ono što je presudno jeste da li se strah te stranke može smatrati „objektivno opravdanim“ (*Sacilor Lormines protiv Francuske*, stav 63). Zato nema problema u vezi s nezavisnošću onda kada ESLJP smatra da „objektivni posmatrač“ ne bi imao razloga za takvu zabrinutost u okolnostima datog predmeta (*Clarke protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.)*).

3. Nepristrasan sud¹⁰

232. Član 6. stav 1. nalaže da sud koji spada u polje dejstva njegove primene bude nepristrasan. Nepristrasnost normalno podrazumeva da ne postoje predrasude ili pristrasnost, a da li postoje ili ne postoje može se testirati na različite načine (*Wettstein protiv Švajcarske*, stav 43; *Micallef protiv Malte* [GC], stav 93; *Nicholas protiv Kipra*, stav 49). Pojmovi nezavisnosti i nepristrasnosti tesno su međusobno povezani i, zavisno od okolnosti, mogu zahtevati da budu zajednički ispitivani (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 150. i 152. – vidi takođe kada je reč o bliskoj povezanosti ta dva pojma, stavove 153–156; *Sacilor Lormines protiv Francuske*, stav 62). Uočeni nedostaci mogu biti otklonjeni u kasnijim fazama postupka (*Helle protiv Finske*, stav 46; *Denisov protiv Ukrajine* [GC], stavovi 65, 67. i 72).

233. Kada se u postupku pred domaćim sudovima ospori nepristrasnost uz pozivanje na osnov koji na prvi pogled ne deluje kao očigledno neutemeljen ili lišen suštine, domaći sud mora sam da proveri da li su te sumnje opravdane i da li može da ispravi svaku situaciju koja bi mogla predstavljati prekršaj člana 6. stav 1. (*Cosmos Maritime Trading i Shipping Agency protiv Ukrajine*, stavovi 78–82).

a. Kriterijumi za ocenu nepristrasnosti

234. Postojanje nepristrasnosti mora se utvrditi na osnovu sledećih testova (*Micallef protiv Malte* [GC], stav 93; *Nicholas protiv Kipra*, stav 49):

- i. *subjektivnog testa*, gde se mora uzeti u obzir lično uverenje i ponašanje određenog sudije, to jest mora se utvrditi da li je sudija imao neke lične predrasude ili pristrasnosti u datom predmetu;
- ii. *objektivnog testa*, što znači da se mora utvrditi da li je sam sud i, između ostalih aspekata, njegov sastav, ponudio dovoljna jemstva kako bi se otklonila svaka legitimna sumnja u pogledu njegove nepristrasnosti.

235. Međutim, ne postoji apsolutno nepropusna granica između subjektivne i objektivne nepristrasnosti zato što ponašanje sudije može biti takvo da kod spoljnog posmatrača izazove objektivno nepoverenje u njegovu nepristrasnost (objektivni test), već i može ići čak dotle da se otvori i pitanje ličnog uverenja tog sudije (subjektivni test) (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 145).

236. Stoga u nekim predmetima u kojima može biti teško pribaviti dokaze kojima bi se opovrgla pretpostavka subjektivne nepristrasnosti sudije, zahtev za objektivnu nepristrasnost pruža dodatno važno jemstvo (*Micallef protiv Malte* [GC], stavovi 95. i 101). Treba naglasiti da je u ogromnoj većini slučajeva u kojima su pokrenuta pitanja u vezi s nepristrasnošću, ESLJP usredsredio svoju pažnju na objektivni test (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 146).

237. ESLJP naglašava da i spoljni utisak može imati određeni značaj, odnosno, drugačije rečeno, „ne samo da pravda mora biti ostvarena već se mora i videti da je ona ostvarena”. Tu je u pitanju poverenje koje sudovi moraju uživati u demokratskom društvu. Stoga se mora izuzeti svaki sudija za koga postoji legitimni razlog za sumnju u njegovu nepristrasnost (*Micallef protiv Malte* [GC], stav 98). Sud koji odlučuje o zahtevu za izuzeće sudije mora razmotriti sve argumente koji idu u prilog tom zahtevu (*Harabin protiv Slovačke*, stav 136).

238. Načela koja su utvrđena u sudskoj praksi ESLJP u pogledu nepristrasnosti suda odnose se i na članove porote isto onoliko koliko na profesionalne i laičke sudije (sudije porotnike), kao i na ostale službenike koji obavljaju funkcije u sudu, kao što su sudski procenitelji i sekretari sudova ili odeljenja suda (*Bellizzi protiv Malte*, stav 51). ESLJP je naglasio da je poštovanje jemstava iz člana 6. bilo naročito važno u disciplinskom postupku vođenom protiv sudije u njegovom svojstvu predsednika Vrhovnog suda zato što je time bilo dovedeno u pitanje poverenje javnosti u funkcionisanje pravosuđa na najvišem državnom nivou (*Harabin protiv Slovačke*, stav 133).

¹⁰ Vidi odeljak „Specifičan slučaj nezavisnosti sudija u odnosu na Visoki savet sudstva”.

i. Subjektivni pristup

239. U primeni subjektivnog testa ESLJP dosledno zastupa stanovište da se „mora pretpostaviti lična nepristrasnost sudije sve dotle dok se ne dokaže suprotno” (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stav 58, *in fine*; *Micallef protiv Malte* [GC], stav 94). Kada je reč o vrsti dokaza koji se zahteva, ESLJP je na primer tražio da se ustanovi da li je sudija ispoljio neprijateljski stav (*Buscemi protiv Italije*, stavovi 67–68). Činjenica da se sudija nije izuzeo iz učestvovanja u parničnom postupku vođenom o žalbi nakon što je ranije učestvovao u jednom drugom povezanom parničnom postupku nije predstavljala dokaz koji je potreban da se pobije pretpostavka nepristrasnosti (*Golubović protiv Hrvatske*, stav 52).

240. Načelo po kome se mora pretpostaviti da je sud nepristrasan i da njegovi članovi nemaju nikakve lične predrasude odavno je utvrđeno u sudskoj praksi ESLJP (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stav 58; *Driza protiv Albanije*, stav 75).

241. U načelu, lični animozitet sudije prema stranci u sporu predstavlja ubedljiv razlog za diskvalifikaciju tog sudije. U praksi, ESLJP često procenjuje to pitanje primenjujući objektivni pristup (*Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd i drugi protiv Gruzije*,* stav 359. i reference iz sudske prakse koje su u toj presudi citirane).

ii. Objektivni pristup

242. Sasvim odvojeno od ponašanja sudije, treba ustanoviti da li postoje dokazive činjenice koje mogu pobuditi sumnju u njegovu nepristrasnost. Kada se to primenjuje na telo koje zaseda u svojstvu suda, to znači da treba ustanoviti, sasvim odvojeno od ličnog ponašanja bilo kog člana tog tela, da li postoje dokazive činjenice koje mogu pobuditi sumnju u nepristrasnost samog tog tela. To podrazumeva da, kada se utvrđuje da li u datom predmetu postoji osnovani razlog za strahovanje da određenom sudiji (*Morel protiv Francuske*, stavovi 45–50; *Pescador Valero protiv Španije*, stav 23) ili telu koje zaseda u svojstvu suda (*Luka protiv Rumunije*, stav 40) nedostaje nepristrasnost, stanovište lica o kome je reč jeste važno, ali nije odlučujuće. Ono što je odlučujuće jeste da li se taj strah može smatrati objektivno opravdanim (*Wettstein protiv Švajcarske*, stav 44; *Pabla Ky protiv Finske*, stav 30; *Micallef protiv Malte* [GC], stav 96).

243. U tom pogledu čak i utisak može imati izvesnu važnost, odnosno, drugačije rečeno, „nije dovoljno da pravda bude ostvarena nego se mora i videti da je ona ostvarena”. Tu se radi o poverenju koje sudovi u demokratskom društvu moraju pobuđivati u javnosti. S tih razloga svaki sudija za koga postoji opravdan osnov za bojazan da nije nepristrasan mora da se izuzme iz postupka (*Micallef protiv Malte* [GC], stav 98; na primer, gde je sudija davao izjave za javnost u vezi sa ishodom predmeta: *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd i drugi protiv Gruzije*,* stavovi 341–342).

244. Da bi sudovi mogli uživati neophodno poverenje javnosti, moraju se uzeti u obzir i pitanja koja su vezana za unutrašnju organizaciju sudova. Domaće procedure kojima se obezbeđuje nepristrasnost, konkretno, pravila koja uređuju pitanja izuzeća sudija predstavljaju važan činilac u tom smislu (vidi konkretne odredbe vezane za zahteve za izuzeće sudija, *ibid.* [GC], stavovi 99–100). Ta pravila svedoče o nastojanju domaćeg zakonodavca da se otkloni svaka osnovana sumnja u pogledu nepristrasnosti određenog sudije ili suda i u tom smislu predstavljaju pokušaj da se obezbedi nepristrasnost tako što će se otkloniti uzroci takvih bojazni. Pored toga što osiguravaju da nema pristrasnosti kao takve, ta pravila su usmerena i ka otklanjanju svakog utiska pristrasnosti promovišući poverenje koje sudovi u demokratskom društvu moraju uživati u javnosti (*Mežnarić protiv Hrvatske*, stav 27 i *A. K. protiv Lihtenštajna*, stavovi 82–83, gde se radilo o izuzeću sudija Vrhovnog suda u malom području nadležnosti).

245. Treba istaći da nacionalni sistem kojim se uređuje napredovanje sudija u karijeri i disciplinski postupci protiv njih i sami bivaju predmet predstavki upućenih Evropskom sudu sa stanovišta sudijske nezavisnosti i objektivne nepristrasnosti (uporedi *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 151–165. i naročito stav 163. sa predmetom *Denisov protiv Ukrajine* [GC], stavovi 68–80. i sa predmetom *Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, stavovi 109–117. i 124–129).

246. ESLJP je takođe ispitivao specifičan slučaj nezavisnosti sudija u odnosu na odluku Visokog saveta sudstva (koje je njihov disciplinski organ), gde su sudije koje su izjavile žalbu na odluku tog organa došle u

položaj da budu podređene istom tom organu kada je reč o razvoju njihovih karijera i disciplinskih postupaka protiv njih (uporedi *Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, stav 130. i *Denisov protiv Ukrajine* [GC] (povrede prava) sa presudom u predmetu *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 157–165 (nije ustanovljena povreda prava)). ESLJP je ustanovio razliku koja postoji između tih dvaju nacionalnih sistema (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 158–160. i *Denisov protiv Ukrajine* [GC], stav 79).

247. Dok obavljaju svoje sudijske dužnosti, sudije i same mogu u nekom trenutku razvoja svoje karijere da se nađu u sličnom položaju kao i jedna od stranaka u sporu, uključujući stranku koja je optužena. Međutim, ESLJP ne smatra da ta vrsta rizika može da pobudi sumnju u nepristrasnost sudije ako ne postoje konkretne okolnosti vezane za njegovu individualnu situaciju. U disciplinskim postupcima protiv pripadnika pravosuđa činjenica da su sudije koje odlučuju u nekom predmetu i same podvrgnute nizu disciplinskih pravila ne predstavlja, *per se*, dovoljan osnov za utvrđivanje povrede zahteva za nepristrasnost (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 163).¹¹ Pitanje poštovanja osnovnih jemstava nezavisnosti i nepristrasnosti može, međutim, da iskrсне ukoliko su struktura i način funkcionisanja disciplinskog organa takvi da pokreću ozbiljna pitanja u tom smislu (*Denisov protiv Ukrajine* [GC], stav 79 (utvrđena povreda prava)).

b. Situacije u kojima se može otvoriti pitanje nepostojanja sudijske nepristrasnosti

248. Postoje dve moguće situacije u kojima se može otvoriti pitanje da li je sudija zaista nepristrasan:

- i. Prva je *funkcionalna po svojoj prirodi* i odnosi se, recimo, na situaciju u kojoj jedno te isto lice obavlja različite funkcije u sudskom postupku ili kada ima hijerarhijske ili druge veze s drugim licem koje učestvuje u postupku (*Micallef protiv Malte* [GC], stavovi 97–98). U potonjem slučaju, moraju se ispitati priroda i stepen odnosa o kome je reč.
- ii. Druga je *ličnog karaktera* i proističe iz ponašanja sudija u datom slučaju ili iz veza sa strankom u postupku ili njenim zastupnikom.

i. Situacije funkcionalne prirode

α. Obavljanje savetodavne i sudijske funkcije u istom predmetu

249. Uzastopno obavljanje savetodavne i sudijske funkcije u sklopu jednog istog tela može, u određenim okolnostima, dovesti do otvaranja pitanja po članu 6. stav 1. u pogledu nepristrasnosti tog tela iz objektivne vizure (*Procola protiv Luksemburga*, stav 45. – povreda prava).

250. Pitanje glasi da li su obavljane sudijske i savetodavne funkcije u odnosu na „isti predmet“, „istu odluku“ ili „analogna pitanja“ (*Kleyn i drugi protiv Holandije* [GC], stav 200; *Sacilor Lormines protiv Francuske*, stav 74. – nije utvrđena povreda prava).

β. Sudske i vansudske funkcije u istom predmetu

251. Kada se utvrđuje da li je strahovanje podnosioca predstave objektivnog opravdano, mogu se uzeti u obzir činioci kao što su dvostruka uloga sudije u postupku, vreme koje je proteklo između dva događaja u kojima je učestvovao, kao i to u kojoj je meri bio uključen u postupak (*McGonnell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 52–57).

252. Svako neposredno učešće u donošenju zakona ili u donošenju izvršnih pravila verovatno je dovoljno da pobudi sumnju u pogledu sudijske nepristrasnosti lica koje je naknadno pozvano da odlučuje u sporu o tome da li postoje razlozi da se dopusti da se odstupi od teksta tog zakona ili tog pravila (*ibid.*, stavovi 55–58, gde je ESLJP ustanovio da je povređen član 6. stav 1. zbog toga što je sudija neposredno učestvovao u

¹¹ Vidi odeljak: „Nezavisni sud“.

donošenju razvojnog plana o kome se radilo u predmetu spora; uporedi to s predmetom *Pabla Ky protiv Finske*, stav 34. – nije utvrđeno da je povređeno pravo).

253. Kada postoje dva paralelna niza postupaka sa istim licem u dvostrukoj ulozi – sudije u jednom postupku i pravnog zastupnika suprotne stranke u drugom postupku, podnosilac predstavke može imati razloga za bojazan da bi sudija mogao nastaviti da ga smatra protivničkom strankom (*Wettstein protiv Švajcarske*, stavovi 44–47).

254. Kada je o ustavnoj žalbi odlučivao sudija koji je na početku postupka bio advokat protivnika podnosioca predstavke, ustanovljeno je da je time bio prekršen član 6. stav 1. (*Mežnarić protiv Hrvatske*, stav 36). Kada je reč o nepristrasnosti sudije Ustavnog suda koji je postupao kao pravni ekspert za protivnika podnosioca predstavke u parničnom postupku koji je vođen pred prvostepenim sudom, vidi *Švarc i Kavnik protiv Slovenije*, stav 44.

χ *Obavljanje različitih sudijskih funkcija*

255. Ocenu o tome da li je učestvovanje jednog sudije u različitim fazama parničnog postupka kompatibilno sa zahtevom nepristrasnosti koji je utvrđen članom 6. stav 1. treba dati za svaki predmet pojedinačno uzimajući u obzir sve okolnosti tog predmeta (*Pasquini protiv San Marina*, stav 148). To takođe važi kada je isti sudija učestvovao u krivičnom i parničnom postupku koji su među sobom činjenično povezani (stav 149).

256. Činjenica da je sudija već donosio odluke u prethodnom postupku ne može se sama po sebi smatrati opravdanjem za sumnju u njegovu nepristrasnost. Ono što je bitno jesu obim i priroda mera koje je sudija preduzeo pre početka suđenja. Isto tako, činjenica da sudija detaljno poznaje spis predmeta ne podrazumeva sama po sebi nikakve njegove predrasude koje bi dovele do toga da se on ne smatra nepristrasnim prilikom donošenja odluke o meritumu. Isto tako, prethodno sprovedena analiza dostupnih informacija ne znači da je prejudicirana konačna analiza. Ono što je važno jeste da ta analiza bude izvršena onda kada presuda bude doneta, i da bude utemeljena na dokazima koji su izvedeni i argumentima koji su izneti na samom suđenju (*Morel protiv Francuske*, stav 45).

257. Neophodno je razmotriti da li je veza između materijalnih pitanja o kojima je odlučivano u različitim fazama postupka toliko čvrsta da pobuđuje sumnju u nepristrasnost sudije koji je učestvovao u donošenju odluka u tim fazama (*Toziczka protiv Poljske*, stav 36).

258. Kada je reč o sudijama koji postupaju kao članovi sudskog veća, ESLJP je ustanovio da činjenica da su neke od tih sudija prethodno već zauzele određeni stav nije dovoljna sama po sebi da se zaključi da veće u celini nije nepristrasno. U takvim situacijama moraju se uzeti u obzir i drugi činioci, kao što je broj sudija koji učestvuju u donošenju relevantnog stava i njihova uloga u veću o kome je reč (*Fazli Aslaner protiv Turske*, stavovi 36–43; *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd i drugi protiv Gruzije*,* stav 363. i reference iz sudske prakse koje su u toj presudi navedene; takođe vidi dole). Situacija je, međutim, drugačija ako su se dva tela koja vode postupak protiv podnosioca predstavke sastojala od istih sudija i ako je postojala određena zbrka između funkcija podizanja optužnice i odlučivanja o tim pitanjima (*Kamenos protiv Kipra*, stavovi 105–09). Ta zbrka između funkcija tužioca i sudije može pobuditi objektivno opravdane sumnje u nepristrasnost lica o kojima je reč (stav 104).

259. Ostali slučajevi koje treba navesti kao primer:

- Ne može se odrediti kao opšte pravilo koje proističe iz obaveze nepristrasnosti da viši sud koji ukine neku upravnu ili sudsku odluku mora da vrati predmet na ponovni postupak drugom nadležnom telu ili drugačije sastavljenom ogranku tog tela (*Ringeisen protiv Austrije*, stav 97, *in fine*).
- Može se otvoriti pitanje ukoliko sudija učestvuje u dva postupka koji se odnose na iste činjenice (*Indra protiv Slovačke*, stavovi 51–53).
- Sudija koji je predsedavajući veću apelacionog suda sa dvoje sudija porotnika ne bi trebalo da odlučuje o žalbi protiv odluke koju je prethodno sam doneo (*De Haan protiv Holandije*, stav 51).

- Može se sumnjati u nepristrasnost apelacionog suda koji od sudija prvostepenog suda zahteva da utvrde da li su oni sami dali pogrešno pravno tumačenje ili na pogrešan način primenili pravo u svojoj prethodnoj odluci (*San Leonard Band Club protiv Malte*, stav 64).
- Nije *prima facie* inkompatibilno sa zahtevima nepristrasnosti ako isti sudija učestvuje prvo u donošenju odluke o meritumu predmeta i kasnije u postupku u kome se ispituje dopuštenost žalbe koja je izjavljena na tu odluku (*Warsicka protiv Poljske*, stavovi 38–47).
- Sudija koji je imao dvostruku ulogu – kao pravni zastupnik protivničke stranke u odnosu na preduzeće koje je podnosilac predstavke u prvom postupku, a potom kao sudija apelacionog suda u drugom postupku – posebno imajući na umu vremensku distancu i različit predmet spora u prvom postupku u odnosu na drugi postupak, kao i s obzirom na činjenicu da se funkcije pravnog zastupnika i sudije nisu vremenski podudarale, ESLJP je ustanovio da podnosioci predstavke nisu mogli imati objektivno opravdane sumnje u nepristrasnost tog sudije (*Puolitaival i Pirttiaho protiv Finske*, stavovi 46–54).
- ESLJP je ustanovio da je prekršeno načelo nepristrasnosti u predmetu u kome se od nekih sudija koje su o tom predmetu već odlučivale očekivalo da odluče da li su u svojoj ranijoj odluci pogrešili, a pritom su preostale tri sudije istog veća već izrekle svoje mišljenje o toj stvari (*Driza protiv Albanije*, stavovi 78–83).
- Jedan od sudija koji je učestvovao u postupku revizije ranije je, kao sudija višeg suda, već učestvovao u tom predmetu (*Peruš protiv Slovenije*, stavovi 38–39).
- U predmetu *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC] predsednik Vrhovnog suda bio je u isto vreme i predsednik upravnog organa čija je odluka ispitivana u žalbenom postupku (stavovi 153–156).
- Situacija u kojoj je sudijski pomoćnik predsednika Ustavnog suda prethodno bio član pravnog tima koji je zastupao protivnika podnosioca predstavke u građanskopravnom postupku razmatrana je u predmetu *Bellizzi protiv Malte* (stavovi 60–61).
- Sud je utvrdio povredu prava na nepristrasan sud s obzirom na srazmerno velik broj sudija koji su već učestvovali u predmetu, kao i s obzirom na to da su oni obavljali funkcije predsednika veća ili sudije izvestioca (vidi na primer *Olujić protiv Hrvatske*, stav 67). Pored toga, utvrđeno je da je objektivna nepristrasnost suda pobudila sumnje kada su četiri od ukupno sedam sudija već učestvovala u predmetu, imajući u vidu prirodu i obim funkcija koje su te četiri sudije obavljale (*Pereira da Silva protiv Portugalije*, stavovi 59–60).
- Predmet *Fazli Aslaner protiv Turske* odnosio se na veće koje je brojalo trideset jednog sudiju, a od toga su tri sudije već učestvovala u postupku u njegovoj ranijoj fazi. Iako je broj sudija čija je nepristrasnost bila osporena bio relativno mali u odnosu na ukupni broj članova tog veća, ESLJP je konstatovao da je povređeno pravo zbog toga što, kao prvo, nije navedeno nikakvo obrazloženje za potrebu da se uključe te tri sudije u to veće i, kao drugo, jedan od te tri sudije je predsedavao tom veću od trideset jednog sudije i rukovodio raspravom u predmetu. ESLJP je stoga utvrdio da su sumnje podnosioca predstavke u nepristrasnost tog veća bile objektivno opravdane (stavovi 40–43; uporedi s drugim predmetima koji su navedeni u stavu 38. Presude).
- U predmetu *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd i drugi protiv Gruzije** poveo se spor o nepristrasnosti predsednika veća od devet sudija koje je donelo jednoglasnu odluku; ESLJP u tom slučaju nije utvrdio povredu prava (stav 363. i primeri iz sudske prakse koji su kao reference navedeni u toj presudi).

ii. Situacije lične prirode

260. Načelo nepristrasnosti je povređeno i onda kada sudija ima neki lični interes u datom predmetu (*Langborger protiv Švedske*, stav 35; *Gautrin i drugi protiv Francuske*, stav 59). Kada je reč o tome da li izjave koje je na društvenim mrežama dala supruga jednog od sudija pobuđuju sumnju u njegovu nepristrasnost, vidi *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd i drugi protiv Gruzije**, stavovi 342. i dalje, i,

uopštenije, kada je reč o javnom izražavanju stavova članova porodice nekog sudije, stav 344).

261. Profesionalne, finansijske ili lične veze između sudije i stranke u sporu ili pravnog zastupnika te stranke takođe mogu pobuditi sumnju u nepristrasnost (*Pescador Valero protiv Španije*, stav 27; *Tocono i Profesorii Prometeiști protiv Moldavije*, stav 31; *Micallef protiv Malte* [GC], stav 102; *Wettstein protiv Švajcarske*, stav 47). Čak se i indirektni činioци mogu uzeti u obzir (*Pétur Thór Sigurðsson protiv Islanda*, stav 45).

262. Činjenica da je sudija u krvnom srodstvu sa članom advokatske kancelarije koja zastupa stranku u sporu ne mora automatski značiti da je prekršeno pravo (*Ramljak protiv Hrvatske*, stav 29). Tu postoji jedan broj činilaca koje treba uzeti u obzir, uključujući sledeće: da li je rođak sudije bio uključen u dotični predmet, položaj tog rođaka u advokatskoj kancelariji o kojoj je reč, veličina kancelarije, njena interna organizaciona struktura, finansijski značaj predmeta za advokatsku kancelariju, kao i bilo kakav potencijalni finansijski interes ili korist (i razmere te koristi) za rođaka sudije (*Nicholas protiv Kipra*, stav 62; vidi, takođe, *Ramljak protiv Hrvatske*, stavovi 38–39).

263. Činjenica da se sudije međusobno poznaju kao kolege ili da čak dele istu kancelariju nije sama po sebi dovoljna da se na osnovu nje zaključi kako ima objektivnog osnova i opravdanja za bilo kakvu zabrinutost u vezi s njihovom nepristrasnošću (*Steck-Risch i drugi protiv Lihtenštajna*, stav 48). U jednoj veoma maloj zemlji, činjenica da neko ko je profesionalni pravnik eventualno honorarno obavlja dve funkcije na određeno vreme, na primer kao sudija i kao advokat, sama po sebi takođe nije problematična (*ibid.*, stav 39; *Bellizzi protiv Malte*, stav 57; uporedi to sa *Micallef protiv Malte* [GC], stav 102, gde se radilo o porodičnim vezama između sudije i advokata).

264. U tom pogledu, ESLJP je stao na stanovište da pritužbe u kojima se ukazuje na navodnu pristrasnost sudova ne smeju da dovedu do paralize pravnog sistema države. U malim državama, kao što su Kipar ili Lihtenštajn, pravosudni sistem bi mogao biti neopravdano ometen ako bi se primenjivali preterano strogi standardi (*A. K. protiv Lihtenštajna*, stav 82; *Nicholas protiv Kipra*, stav 63). S obzirom na važnost utiska koji se ostavlja, situaciju koja bi mogla da pobudi sumnju u pogledu nepristrasnosti treba obelodaniti na samom početku postupka. Na taj način situacija o kojoj je reč može da se oceni u svetlu raznih činilaca koji su važni da bi se na osnovu njih utvrdilo da li je zaista potrebno izuzeće sudije (*Nicholas protiv Kipra*, stavovi 64–66).

265. Osim toga, način na koji se sudija izražava može biti veoma važan i može pokazati da on nema neophodnu distanciranost koju nalaže njegova funkcija (*Vardanyan i Nanushyan protiv Jermenije*, stav 82). Međutim, kada je sudija izneo neprimerenu primedbu u vezi s tim da je opasan podnosilac predstavke koji je već bio osuđen za ubistvo iz seksualnih pobuda, ESLJP je ustanovio da, iako je to moglo ukazati na neprofesionalno ponašanje, to nije dokaz da je sudija imao lične predrasude prema podnosiocu predstavke ili da je postojao objektivni osnov za sumnju u njegovu nepristrasnost u predmetnom postupku (*Ilmseher protiv Nemačke* [GC], stav 289).

IV. Procesni zahtevi

A. Pravičnost

Član 6. stav 1. Konvencije

„1. Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama... ima pravo na pravičnu... raspravu pred... sudom...”

1. Opšta načela

266. Istaknuto mesto: ESLJP je oduvek naglašavao istaknuto mesto koje u demokratskom društvu ima pravo na pravično suđenje (*Airey protiv Irske*, stav 24; *Stanev protiv Bugarske* [GC], stav 231). To jemstvo je „jedno od osnovnih načela svakog demokratskog društva u smislu Konvencije” (*Pretto i drugi protiv Italije*, stav 21). Prema tome, nema niti može biti opravdanja za restriktivno tumačenje člana 6. stav 1. (*Moreira de Azevedo protiv Portugalije*, stav 66). Zahtev za pravičnost odnosi se na celinu postupka; taj zahtev nije ograničen na rasprave *inter partes* (*Stran Greek Refineries i Stratis Andreadis protiv Grčke*, stav 49). Na taj način, postupak se ispituje kao celina kako bi se utvrdilo da li je sproveden u skladu sa zahtevima u pogledu pravične rasprave (*De Tommaso protiv Italije* [GC], stav 172; *Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 161).

267. Ipak, ESLJP je i pored toga precizirao da ograničenja individualnih procesnih prava mogu u veoma izuzetnim okolnostima biti opravdana (to obuhvata i pristup određenim informacijama) (*Adorisio i drugi protiv Holandije* (dec.)).

268. Sadržaj: pojedinac mora imati mogućnost da podnese građanski zahtev sudiji (*Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 65; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [GC], stav 46). Član 6. stav 1. detaljno opisuje procesna jemstva koja stoje na raspolaganju strankama u građanskopravnom postupku. Svrha tog člana je pre svega da se osiguraju interesi stranaka, kao i da se osigura valjano sprovođenje pravde (*Nideröst-Huber protiv Švajcarske*, stav 30). Prema tome, stranke u sporu moraju imati mogućnost da s potrebnom delotvornošću obrazlože i iznesu svoju argumentaciju u predmetu (*H. protiv Belgije*, stav 53).

269. Uloga domaćih vlasti: ESLJP je oduvek zastupao stanovište da domaće vlasti moraju u svakom pojedinačnom predmetu obezbediti da se ispune zahtevi u pogledu „pravičnog suđenja” u smislu Konvencije (*Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, stav 33. *in fine*).

270. Zahtevi stranaka u sporu: Načelno je pitanje to što svako pri odlučivanju o njegovim „građanskim pravima i obavezama” – kako je to definisano sudskom praksom Suda u Strazburu¹² – ima pravo na pravičan postupak pred sudom. Tome su dodata jemstva utvrđena članom 6. stav 1, koja se odnose kako na organizaciju, tako i na sastav suda, kao i na vođenje postupka. Sažeto rečeno, sve to kao jedinstvena celina čini pravo na pravično suđenje (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 36).

271. Načela tumačenja:

- Načelo po kome pojedinac mora imati mogućnost da podnese građanskopravni zahtev sudiji smatra se jednim od univerzalno priznatih osnovnih pravnih načela; to isto važi i za načelo međunarodnog prava koje zabranjuje da se uskraćuje pravda. Član 6. stav 1. mora se tumačiti u svetlu tih načela (*ibid.*, stav 35).
- Pravo na pravičnu raspravu pred sudom, onako kako je zajemčeno članom 6. stav 1, mora se tumačiti u svetlu Preambule Konvencije, po kojoj vladavina prava predstavlja deo zajedničkog

¹² Vidi odeljak „Obim”.

nasleđa visokih strana ugovornica (*Brumărescu protiv Rumunije*, stav 61; *Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [GC], stav 57).

- Načelo pravne sigurnosti predstavlja jedan od osnovnih elemenata prava (*Beian protiv Rumunije (no. 1)*, stav 39; *Lupeni Grko-katolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 116). Proizvoljnost je isto što i negiranje načela vladavine prava (*Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švajcarske* [GC], stav 145).
- U demokratskom društvu, u smislu Konvencije, pravo na pravično funkcionisanje pravosudnog sistema ima toliko istaknuto mesto da restriktivno tumačenje člana 6. stav 1. ne bi odgovaralo neposrednom cilju ni opštoj svrsi te odredbe (*Ryakib Biryukov protiv Rusije*, stav 37).
- U predmetu *Zubac protiv Hrvatske* [GC] naglašena je važnost svih tih načela.
- Pored toga, Konvencija je tako koncipirana da jemči prava koja nisu samo teorijska ili iluzorna već su praktična i delotvorna (*Airey protiv Irske*, stav 24; *Perez protiv Francuske* [GC], stav 80).

272. Države imaju više prostora za slobodnu procenu u građanskim stvarima: ESLJP je priznao da zahtevi koji su inherentni pojmu „pravičnog suđenja” nisu nužno isti u predmetima u kojima se radi o odlučivanju o građanskim pravima i obavezama i u predmetima u kojima se radi o odlučivanju o optužbi za krivično delo: „Visoke strane ugovornice imaju više prostora za slobodnu procenu u rešavanju građanskih predmeta u kojima se odlučuje o građanskim pravima i obavezama nego što imaju u rešavanju krivičnih predmeta” (*Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, stav 32; *Levages Prestations Services protiv Francuske*, stav 46). Zahtevi člana 6. stav 1. u pogledu predmeta koji se tiču građanskih prava imaju manju težinu nego zahtevi u predmetima koji se odnose na krivične optužbe (*König protiv Nemačke*, stav 96). Presudom u predmetu *Moreira Ferreira protiv Portugalije (br. 2)* [GC], stavovi 66–67, ESLJP je potvrdio da prava lica optuženih za izvršenje krivičnog dela iziskuju veću zaštitu nego prava stranaka u parničnom postupku.

273. Međutim, kada ispituje postupke koji potpadaju pod građanski aspekt člana 6, ESLJP može zaključiti da je neophodno da se rukovodi pristupom koji je primenio u predmetima iz domena krivičnog prava (*Dilipak i Karakaya protiv Turske*, stav 80, u vezi s nalogom za isplatu koji je *in absentia* određen licu kome prethodno uopšte nije bio uručen sudski poziv; *Carmel Saliba protiv Malte*, stavovi 67. i 70–71, gde se radilo o građanskopravnoj odgovornosti na štetu nastalu izvršenjem krivičnog dela; *R. S. protiv Nemačke (dec.)*, stavovi 35. i 43, u vezi s disciplinskim postupkom koji je sproveden u oružanim snagama). U predmetima u kojima je reč o građanskoj odgovornosti za štetu nastalu izvršenjem krivičnog dela, neophodno je da odluke domaćih sudova budu zasnovane na temeljitoj oceni svih izvedenih dokaza i da budu na odgovarajući način obrazložene s obzirom na ozbiljne posledice koje takve odluke mogu izazvati (*Carmel Saliba protiv Malte*, stav 73).

274. Konačno, u sasvim izuzetnim okolnostima nekog specifičnog predmeta, ESLJP je mogao da uzme u obzir potrebu da domaći sud „veoma brzo donese odluku” (*Adorisio i drugi protiv Holandije (dec.)*).

2. Obim dejstva

a. Načela

275. Delotvorno pravo: stranke u postupku imaju pravo da iznesu svoja zapažanja koja smatraju bitnima za predmet. To pravo se može smatrati delotvornim samo ako su ta zapažanja zaista „saslušana”, odnosno ako ih prvostepeni sud propisno razmatra (*Donadze protiv Gruzije*, stav 35). Drugačije rečeno, to znači da „sud” ima dužnost da na odgovarajući način ispita ta zapažanja, tvrdnje i dokaze koje stranke iznesu (*Kraska protiv Švajcarske*, stav 30; *Van de Hurk protiv Holandije*, stav 59; *Perez protiv Francuske* [GC], stav 80). Da bi pravo koje taj član jemči bilo delotvorno, vlasti moraju da postupaju „s dužnom pažnjom i revnošću”: za podnosioca predstavke koga ne zastupa advokat, vidi presude u predmetima *Kerojärvi protiv Finske*, stav 42; *Fretté protiv Francuske*, stav 49; za presudu u predmetu u kome je podnosioca predstavke zastupao advokat, vidi *Göç protiv Turske* [GC], stav 57.

276. Valjano učešće u postupku stranke koja je izjavila žalbu zahteva da sud, na sopstvenu inicijativu, predoči strankama informacije o tome da postoje dokumenti koji su mu na raspolaganju. Stoga nije suštinski važno to što se podnosilac predstavke nije žalio zbog toga što mu nisu bili dostavljeni relevantni dokumenti ili što nije pokrenuo inicijativu da mu se omogući uvid u spis (*Kerojärvi protiv Finske*, stav 42). Sama mogućnost da stranka u sporu izvrši uvid u spis i dobije primerak dokumenta ne predstavlja sama po sebi dovoljno jemstvo (*Göç protiv Turske* [GC], stav 57). Osim toga, licu koje izjavljuje žalbu mora se omogućiti potrebno vreme da domaćem sudu predoči dodatnu argumentaciju i dokaze (vidi, primera radi, *Adorisio i drugi protiv Holandije* (dec.), u vezi s kratkim žalbenim rokom).

277. Obaveza koju imaju upravni organi: lice koje izjavljuje žalbu mora imati mogućnost uvida u relevantne dokumente koji se nalaze u posedu upravnih organa, ako je potrebno i kroz postupak pokrenut radi odobravanja uvida u dokumente (*McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 86. i 90). Kada bi tužena država, bez valjanog razloga, sprečila stranke koje su izjavile žalbu da izvrše uvid u dokumente koji se nalaze u njenom posedu, a koji bi tim strankama pomogli u dokazivanju njihove tvrdnje, ili kada bi lažno negirala postojanje takvih dokumenata, to bi imalo za posledicu uskraćivanje njihovog prava na pravično suđenje, odnosno povredu člana 6. stav 1. (*ibid.*).

278. Ocena postupka u celini: da li je postupak bio pravičan utvrđuje se tako što se ispituje taj postupak u celini (*Ankerl protiv Švajcarske*, stav 38; *Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano protiv Italije* [GC], stav 197; *Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 161).

279. Budući da je tako, svaki nedostatak u smislu pravičnosti postupka može se u određenim okolnostima ispraviti u kasnijoj fazi, bilo u istom sudskom stepenu (*Helle protiv Finske*, stavovi 46. i 54) ili pred višim sudom (*Schuler-Zraggen protiv Švajcarske*, stav 52; nasuprot tome, vidi *Albert i Le Compte protiv Belgije*, stav 36; *Feldbrugge protiv Holandije*, stavovi 45–46).

280. U svakom slučaju, ako se nedostatak ispoljava na nivou najvišeg sudskog tela – na primer zato što ne postoji mogućnost da se odgovori na zaključke koji su tom telu dostavljeni – onda je povređeno pravo na pravično suđenje (*Ruiz-Mateos protiv Španije*, stavovi 65–67).

281. Procesni nedostatak može se ispraviti samo ako odluka o kojoj je reč podleže preispitivanju koje obavlja nezavisno pravosudno telo s punom nadležnošću koje i samo pruža jemstva utvrđena članom 6. stav 1. Ono što je tu bitno jeste obim nadležnosti za preispitivanje koje ima apelacioni sud, a to se ispituje u svetlu okolnosti konkretnog predmeta (*Obermeier protiv Austrije*, stav 70).¹³

282. Prethodne odluke koje ne pružaju jemstva pravičnog suđenja: u takvim predmetima problem se ne javlja ukoliko je licu koje izjavljuje žalbu od početka bio na raspolaganju pravni lek pred nezavisnim pravosudnim telom koje ima punu nadležnost i samo pruža jemstva utvrđena članom 6. stav 1. (*Oerlemans protiv Holandije*, stavovi 53–58; *British-American Tobacco Company Ltd protiv Holandije*, stav 78). Ono što je bitno jeste samo postojanje takvog pravnog leka koji pruža dovoljna jemstva (*Air Canada protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 62).

283. Pred apelacionim sudovima: član 6. stav 1. ne obavezuje visoke strane ugovornice da osnuju apelacione ili kasacione sudove, ali ako takvi sudovi postoje, onda je država dužna da osigura da stranke u sporu pred njima imaju na raspolaganju osnovna jemstva utvrđena u članu 6. stav 1. (*Andrejeva protiv Letonije* [GC], stav 97). Međutim, način na koji se član 6. stav 1. primenjuje u postupku pred apelacionim sudovima zavisi od posebnih odlika takvog postupka; mora se voditi računa o celini postupka u unutrašnjem pravnom poretku, kao i o ulozi koju u tom pravnom poretku imaju apelacioni sudovi (*Helmers protiv Švedske*, stav 31) ili kasacioni sud (*K. D. B. protiv Holandije*, stav 41; *Levages Prestations Services protiv Francuske*, stavovi 44–45).

284. S obzirom na specifičnu prirodu uloge kasacionog suda koja je ograničena na to da se ispita da li je pravilno primenjen zakon, postupak koji se pred tim sudom primenjuje može biti formalniji (*ibid.*, stav 48). Zahtev da stranku pred kasacionim sudom zastupa specijalizovani advokat nije sam po sebi u suprotnosti sa članom 6. (*G. L. i S. L. protiv Francuske* (dec.); *Tabor protiv Poljske*, stav 42).

13 Vidi takođe odeljak: „Preispitivanje koje sprovodi sud s punom nadležnošću”.

285. Granice: u celini gledano, domaći sudovi su ti koji treba da ocenjuju činjenice; stoga nije uloga ESLJP da ocenu koju su dali domaći sudovi zameni sopstvenom ocenom (*Dombo Beheer B. V. protiv Holandije*, stav 31).¹⁴ Osim toga, iako podnosioci žalbe imaju pravo da predoče svoja zapažanja o onome što smatraju relevantnim za svoj predmet, član 6. stav 1. ne jemči stranci u sporu povoljan ishod postupka (*Andronicou i Constantinou protiv Kipra*, stav 201). Pored toga, član 6. stav 1. ne ide tako daleko da nalaže da sudovi u tekstu svojih odluka moraju da naznače detaljne aranžmane i rokove za podnošenje žalbi na te odluke (*Avotiņš protiv Letonije* [GC], stav 123).

286. ESLJP može utvrditi da je neki podnosilac predstavke svojim nečinjenjem i nedovoljnom pažnjom i nemarom u velikoj meri doprineo nastajanju situacije na koju se odnosi pritužba podneta Sudu u Strazburu, što je on sam mogao da spreči (*Avotiņš protiv Letonije* [GC], stavovi 123–124; *Barik Edidi protiv Španije* (dec.), stav 45; nasuprot tome, uporedi *Zavodnik protiv Slovenije*, stavovi 79–80). Greške koje su počinjene tokom postupka mogu biti takve da se uglavnom i objektivno mogu pripisati pojedincu (*Zubac protiv Hrvatske* [GC], stavovi 90. i 121). Međutim, problematičnije su situacije u kojima nastupi procesna greška i usled ponašanja pojedinca i usled ponašanja relevantnih vlasti, naročito suda, odnosno sudova (stavovi 91–95. i 114–121).

287. Od stranaka u parničnom postupku zahteva se da ispolje revnost i pažnju u ispunjavanju procesnih koraka koji su vezani za njihov predmet. Kada se procenjuje da li je u sprovođenju relevantnih procesnih koraka ispoljena „potrebna pažnja i revnost”, treba ustanoviti da li je podnosilac predstavke tokom postupka imao pravnog zastupnika. Zaista, „procesna prava obično idu naporedo s procesnim obavezama” (*Zubac protiv Hrvatske* [GC], stavovi 89. i 93). To takođe važi za zatvorenike s obzirom da je pojam „revnosti i pažnje koji se obično zahtevaju od stranke u parničnom postupku” predmet koji treba ocenjivati u kontekstu boravka u zatvoru (uporedi *Parol protiv Poljske*, stavovi 42–48, naročito stav 47, kao i *Kunert protiv Poljske*, stavovi 34–37, gde se radilo o zatvorenicima koji nisu imali pomoć advokata).

288. Teorija utiska: ESLJP naglašava značaj utiska koji se može steći u sprovođenju pravde; važno je postarati se da bude sasvim očigledna pravičnost postupka. Međutim, ESLJP je takođe jasno stavio do znanja da stanovište lica o kojima je reč nije samo po sebi odlučujuće; sumnje pojedinca u sudove koji se odnose na pravičnost postupka takođe mora biti moguće smatrati objektivno opravdanima (*Kraska protiv Švajcarske*, stav 32). Stoga se mora ispitati kako su sudovi postupali u konkretnom predmetu.

289. U drugim slučajevima, kada se postupak odvijao pred vrhovnim sudovima, ESLJP je istakao da pojačana osetljivost javnosti za pravično funkcionisanje pravosudnog sistema opravdava sve veću važnost koja se pridaje utisku (*Kress protiv Francuske* [GC], stav 82; *Martinie protiv Francuske* [GC], stav 53; *Menchinskaya protiv Rusije*, stav 32). ESLJP je u tim predmetima pridao značaj upravo utisku koji se ostavlja (takođe vidi *Vermeulen protiv Belgije*, stav 34; *Lobo Machado protiv Portugalije*, stav 32).

290. Sudska praksa: ESLJP je oduvek pridavao određenu važnost sudskoj praksi kada je ispitivao usklađenost unutrašnjeg prava sa članom 6. stav 1. kako bi uzeo u obzir stvarnost domaćeg pravnog poretka (*Kerojärvi protiv Finske*, stav 42; *Gorou protiv Grčke (br. 2)* [GC], stav 32). Zaista, kada se procenjuje da li su stranke u sporu imale pravično suđenje, ne može se prenebregnuti opšti činjenični i pravni kontekst predmeta (*Stankiewicz protiv Poljske*, stav 70).

291. Državne vlasti ne mogu da se odreknu delotvorne kontrole koju sprovode sudovi po osnovu nacionalne bezbednosti ili terorizma: postoje tehnike koje se mogu koristiti i koje su prilagođene kako legitimnim razlozima brige za bezbednost, tako i procesnim pravima pojedinca (*Dağtekin i drugi protiv Turske*, stav 34).

292. Načelna nezavisnost u odnosu na ishod postupka: procesna jemstva člana 6. stav 1. važe za sve stranke u sporu, a ne samo za one koje su dobile parnicu pred domaćim sudovima (*Philis protiv Grčke (br. 2)*, stav 45).

14 Vidi odeljak: „Četvrti stepen”.

b. Primeri

293. Sudska praksa obuhvata mnogobrojne situacije, uključujući sledeće:

294. *Zapažanja koja je sud podneo apelacionom sudu u očiglednoj nameri da utiče na njegovu odluku:* stranke moraju imati mogućnost da komentarišu ta zapažanja bez obzira na to koliki je njihov stvarni uticaj na sud, čak i ako se u tim zapažanjima ne iznose nikakve nove činjenice ili tvrdnje koje već nisu uzete u razmatranje u osporenoj odluci (*Nideröst-Huber protiv Švajcarske*, stavovi 26–32) ili u odgovoru tužene države pred Sudom u Strazburu (*APEH Üldözötteinek Szövetsége i drugi protiv Mađarske*, stav 42).

295. *Prethodna pitanja:* Konvencija ne jemči, kao takvo, pravo da domaći sud obavezno uputi predmet nekom drugom domaćem ili međunarodnom telu radi donošenja prethodne odluke (*Coëme i drugi protiv Belgije*, stav 114).

296. Prema tome, član 6. stav 1. ne jemči apsolutno pravo da domaći sud uputi predmet Sudu pravde Evropske unije (SPEU) (*Dotta protiv Italije (dec.)*; *Herma protiv Nemačke (dec.)*). Podnosilac predstavke je taj koji treba da predoči izričite razloge za takav zahtev (*John protiv Nemačke (dec.)*; *Somorjai protiv Mađarske*, stav 60). Razmatranje ispravnosti načina na koji nacionalni sudovi tumače pravo Evropske unije (EU) nije pitanje koje spada u delokrug Suda u Strazburu (stav 54).

297. Kada postoji mehanizam za slanje predmeta radi dobijanja odgovora na prethodno pitanje, odbijanje nekog domaćeg suda da odobri takav zahtev moglo bi, pod određenim okolnostima, povrediti pravičnost postupka (*Ullens de Schooten i Rezabek protiv Belgije*, stavovi 57–67, uz ostale navedene reference; *Canela Santiago protiv Španije (dec.)*). To važi ako se utvrdi da je to odbijanje domaćeg suda bilo proizvoljno, drugačije rečeno, kada je sud odbio da uputi zahtev za odgovor na prethodno pitanje iako merodavna pravila ne dopuštaju nikakav izuzetak niti pružaju alternativu načelu upućivanja takvog zahteva, ili kada je odbio da uputi takav zahtev na osnovu razloga koji nisu utvrđeni navedenim pravilima ili kada nije u skladu s navedenim pravilima valjano obrazložio zbog čega je odbio da uputi takav zahtev (*Ullens de Schooten i Rezabek protiv Belgije*, stav 59).

298. ESLJP ispituje da li to odbijanje deluje proizvoljno, primenjujući gore pomenutu sudsku praksu (*Canela Santiago protiv Španije (dec.)*). Kada je reč o predočavanju razloga za odbijanje nekog domaćeg suda da uputi predmet Sudu pravde Evropske unije radi odgovora na prethodno pitanje u odluci koja ne podleže žalbi, u presudi donetoj u predmetu *Ullens de Schooten i Rezabek protiv Belgije*, na koju se ESLJP poziva, između ostalog, i u presudi u predmetu *Somorjai protiv Mađarske*, stavovi 57. i 62. (uz sve tamo navedene reference), uočeno je sledeće:

- Član 6. stav 1. zahteva da domaći sudovi navedu razloge, u svetlu merodavnog prava, za svaku svoju odluku kojom odbijaju da proslede predmet radi odgovora na prethodno pitanje;
- Kada Sud u Strazburu sasluša pritužbu u kojoj se podnosilac predstavke poziva na povredu člana 6. stav 1. na toj osnovi, njegov zadatak se sastoji u tome da se postara da sporno odbijanje bude propisno propraćeno takvim obrazloženjem;
- Iako ta provera mora biti temeljito sprovedena, ipak nije na Sudu u Strazburu da ispituje greške koje su eventualno počinili domaći sudovi u tumačenju ili primeni merodavnog prava (*Repcevirág Szövetkezet protiv Mađarske*, stav 59);
- U specifičnom kontekstu trećeg stava člana 234. Ugovora o osnivanju evropske zajednice (to je sada član 267. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije – *TFEU*), od domaćih sudova u zemljama članicama Evropske unije, za čije odluke unutrašnje pravo ne pruža pravni lek, a koji odbiju da zatraže odgovor na prethodno pitanje Suda pravde EU o nekom pitanju koje je pred njima pokrenuto u vezi s tumačenjem prava EU, zahteva se da to svoje odbijanje obrazlože u svetlu izuzetaka koje predviđa sudska praksa Suda pravde EU, u skladu sa kriterijumima *Cilfit (Somorjai protiv Mađarske*, stavovi 39–41). Prema tome, domaći sudovi moraju ukazati na razloge na osnovu kojih su oni zaključili da je to pitanje irelevantno, da je odredba prava EU o kojoj je reč već bila predmet tumačenja SPEU ili da je ispravna primena propisa EU do te mere očigledna da ne ostavlja prostor ni za kakvu opravdanu sumnju.

299. Razlozi koje u svojoj odluci navede sud poslednje instance u unutrašnjem pravnom poretku kada odbija da uputi predmet Sudu pravde EU na odluku o prethodnom pitanju moraju biti procenjeni u svetlu okolnosti datog predmeta i postupka pred domaćim sudovima u celini (*Harisch protiv Nemačke*, stav 42; *Repcevirág Szövetkezet protiv Mađarske*, stav 59; *Krikorian protiv Francuske (dec.)*, stav 99).

300. ESLJP je prihvatio sažeto obrazloženje tamo gde žalba u vezi s meritumom sama po sebi nije imala nikakvog izgleda na uspeh, tako da to upućivanje predmeta na donošenje odluke o prethodnom pitanju ne bi ni na koji način uticalo na ishod samog predmeta (*Stichting Mothers of Srebrenica /Majke Srebrenice/ i drugi protiv Holandije (dec.)* stavovi 173–174. i, *mutatis mutandis*, u krivičnim stvarima, *Baydar protiv Holandije*, stavovi 48–49), na primer gde žalba nije zadovoljavala domaće uslove prihvatljivosti (*Astikos Kai Paratheristikos Oikodomikos Synetairismos Axiomatikon i Karagiorgos protiv Grčke (dec.)*, stavovi 46–47).

301. U predmetu *Dhahbi protiv Italije*, stavovi 32–34, ESLJP je prvi put utvrdio da je član 6. stav 1. prekršen zbog toga što domaći sud nije obrazložio zbog čega je odbio da neko pitanje uputi Sudu pravde EU radi donošenja odluke o prethodnom pitanju. Kasacioni sud nije uopšte pomenuo zahtev podnosioca predstavke da se predmet uputi Sudu pravde EU na odlučivanje o prethodnom pitanju niti je naveo razloge zbog kojih je smatrao da to pitanje ne zavređuje da bude upućeno Sudu pravde EU, a nije se pozvao ni na sudsku praksu Suda pravde EU. Stoga je iz obrazloženja sporne presude ostalo nejasno da li je zaključeno da to pitanje nije relevantno ili da se ono možda odnosi na neku odredbu koja je jasna ili da je to pitanje SPEU već protumačio ili je samo pitanje bilo jednostavno ignorisano (vidi takođe *Schipani i drugi protiv Italije*, stavovi 71–72).

302. *Promene u domaćoj sudskoj praksi*: Zahtev koji se postavlja u pogledu pravne sigurnosti i zaštite legitimnih očekivanja ne obuhvata pravo na utvrđenu sudsku praksu (*Unédic protiv Francuske*, stav 74). Razvoj sudske prakse nije sam po sebi u suprotnosti s valjanim funkcionisanjem pravosuđa (*Lupeni Grko-katolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 116) budući da ne bi bilo reformi i poboljšanja pravosuđa ako se ne bi održavao dinamičan i evolutivan pristup toj oblasti (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [GC], stav 58; *Albu i drugi protiv Rumunije*, stav 34). U predmetu *Atanasovski protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije* (stav 38), ESLJP je stao na stanovište da je postojanje dobro utvrđene sudske prakse nametnulo Vrhovnom sudu dužnost da pruži sadržajnije obrazloženje koje opravdava to što je taj sud odstupio od sudske prakse jer bi u suprotnom bilo povređeno pravo pojedinca na valjano obrazloženu sudsku odluku. U nekim predmetima promene domaće sudske prakse koje utiču na građanskopravne postupke koji su u toku mogu predstavljati povredu Konvencije (*Petko Petkov protiv Bugarske*, stavovi 32–34).

303. *Razlike u sudskoj praksi* između domaćih sudova ili razlike u sudskoj praksi unutar istog suda ne mogu se same po sebi smatrati suprotnima Konvenciji (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [GC], stav 51. i *Lupeni Grko-katolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 116). Međutim, ESLJP naglašava da je važno uspostaviti mehanizme pomoću kojih se obezbeđuje konzistentnost u postupanju suda i usaglašenost sudske prakse. Visoke strane ugovornice snose odgovornost za to da svoj pravni sistem organizuju na takav način da se izbegne donošenje presuda koje su u međusobnom nesaglasju (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [GC], stav 55).

U načelu gledano, nije funkcija ESLJP da poredi različite odluke domaćih sudova, čak i ako su one donete u naizgled sličnim ili povezanim postupcima; ESLJP je dužan da poštuje nezavisnost tih sudova. Upravo zato ESLJP ističe da se ne može smatrati kako različito postupanje u dva spora izaziva koliziju sudske prakse onda kada je to različito postupanje opravdano razlikama u činjeničnim situacijama o kojima je reč (*Hayati Çelebi i drugi protiv Turske*, stav 52, i *Ferreira Santos Pardal protiv Portugalije*, stav 42).

– Predmet *Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [GC] odnosio se na presude koje su donela dva odvojena, nezavisna i hijerarhijski nepovezana vrhovna suda. ESLJP je naročito zastupao stanovište da pojedinačni zahtev (predstavka) upućen njemu ne može biti upotrebljen za otklanjanje ili rešavanje kolizije sudske prakse koja se može pojaviti u unutrašnjem pravu, niti kao mehanizam za ispravljanje nedoslednosti u odlukama razlikih domaćih sudova (stav 95).

– Predmet *Lupeni Grko-katolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC] odnosio se na davnašnje i dubinske

razlike u sudskoj praksi jednog istog suda – Vrhovnog suda – kao i na nekorišćenje mehanizma koji postoji da bi se mogla uskladiti sudska praksa. ESLJP je naglasio koliko je važno obezbediti doslednost sudske prakse u najvišem sudu u državi kako bi se izbegao rizik da bude narušeno načelo pravne sigurnosti. To načelo, koje je implicitno svim članovima Konvencije, predstavlja jedan od osnovnih aspekata vladavine prava. Uporno donošenje sudskih odluka koje su u koliziji jedna s drugom može dovesti do stanja pravne nesigurnosti koje verovatno izaziva smanjenje poverenja javnosti u pravosudni sistem, a to poverenje nesumnjivo predstavlja jednu od ključnih komponenata države koja se zasniva na vladavini prava (stav 116) (vidi takođe *Sine Tsaggarakis A. E. E. protiv Grčke*, stavovi 51–59, u vezi s tim što su dva različita odeljenja Vrhovnog upravnog suda dosledno zauzimala suprotne pozicije uprkos uvođenju mehanizma za usaglašavanje sudske prakse).

304. *Način na koji domaći sud tumači presude Suda u Strazburu*: u predmetu *Bochan protiv Ukrajine (br. 2)* [GC], merodavni pravni okvir pružio je podnositeljki predstavke pravni lek koji joj je omogućio da se sudski preispita njen građanski predmet pred Vrhovnim sudom u svetlu činjenice da je Sud u Strazburu ustanovio povredu prava. Ipak, ESLJP je utvrdio da je Vrhovni sud „sasvim pogrešno protumačio” navode iz njegove presude. Tu se, naime, nije radilo samo o drugačijem čitanju pravnog teksta već o pogrešnom tumačenju. Stoga se obrazloženje domaćeg suda moglo smatrati samo „krajnje proizvoljnim” ili tumačenjem koje dovodi do „uskraćivanja pravde”, čime se krši član 6. Konvencije (*Bochan protiv Ukrajine (br. 2)* [GC], stavovi 63–65).

305. *Stupanje na snagu zakona kada je postupak u predmetu u kome je država jedna od stranaka još uvek u toku*: ESLJP naročito vodi računa u opasnostima koje se kriju u primeni retroaktivnih zakona koji utiču na sudsko rešavanje spora u kome je država jedna od stranaka, uključujući situaciju u kojoj je dejstvo tih zakona takvo da spor koji je u toku nije moguće dobiti. Svi razlozi koji se navode kao opravdanje za takve mere moraju se pomno ispitati (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society i Yorkshire Building Society protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 112). U načelu, zakonodavnoj vlasti nije zabranjeno da donese nove retroaktivne odredbe u građanskim stvarima za uređenje prava koja proističu iz postojećih zakona. Međutim, član 6. sprečava svako mešanje zakonodavne vlasti u sprovođenje pravde kada se to mešanje preduzima da bi se uticalo na sudsku odluku u sporu – osim iz „imperativnih razloga opšteg interesa” (*Zielinski, Pradal, Gonzalez i drugi protiv Francuske* [GC], stav 57; *Scordino protiv Italije (br. 1)* [GC], stav 126).

ESLJP je na primer ustanovio povrede usled:

- intervencije zakonodavne vlasti – u trenutku kada je postupak u kome je država bila stranka u sporu trajao devet godina, a podnosioci predstavke su dobili pravnosnažnu izvršnu presudu protiv države – izvršena je intervencija kako bi se uticalo na predstojeći ishod predmeta u korist države (*Stran Greek Refineries i Stratis Andreadis protiv Grčke*, stavovi 49–50);
- zakona koji je imao odlučujući uticaj na ishod predmeta u korist države (*Zielinski, Pradal, Gonzalez i drugi protiv Francuske* [GC], stav 59);
- donošenja, u jednom od ključnih momenata u postupku koji se vodio pred kasacionim sudom, zakona koji je praktično rešio materijalna pitanja i obesmislio svaki nastavak parnice (*Papageorgiou protiv Grčke*);
- odluke apelacionog suda koja je, čak i supsidijarno bila utemeljena na zakonu donetom u vreme trajanja postupka koji je uticao na ishod tog postupka (*Anagnostopoulos i drugi protiv Grčke*, stavovi 20–21);
- pozivanja države na retroaktivni zakon koji utiče na sudsko odlučivanje u sporu u kome je država jedna od stranaka, a da pritom nije dokazala da su za takvo postupanje postojali „imperativni razlozi opšteg interesa”; ESLJP je naročito istakao da finansijski razlozi ne mogu sami po sebi poslužiti kao opravdanje za to da zakonodavac preuzme ulogu suda da bi rešavao sporove (*Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. i drugi protiv Italije*, stavovi 76. i 88–89).

Međutim, član 6. stav 1. ne može se tumačiti u tom smislu da sprečava svako mešanje vlasti u sudski postupak koji je u toku i u kome je država jedna od stranaka. U drugim predmetima ESLJP je

zastupao stanovište da su razlozi na koje se tužena država pozvala bili zasnovani na uverljivim motivima u javnom interesu, kao i da su takvi motivi potrebni da bi se opravdalo retroaktivno dejstvo zakona (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society i Yorkshire Building Society protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 112; *Forrer-Niedenthal protiv Nemačke*, stav 64; *OGIS-Inštitut Stanislas, OGEC Saint-Pie X i Blanche de Castille i drugi protiv Francuske*, stavovi 71–72; *EEG-Slachthuis Verbist Izegem protiv Belgije (dec.)*; *Hôpital local Saint- Pierre d'Oléron i drugi protiv Francuske*, stavovi 72–73).

306. Ta sudska praksa primenjuje se i na one predmete u kojima država, iako nije stranka u sporu, podriva postupak preko svojih zakonodavnih ovlašćenja (*Ducret protiv Francuske*, stavovi 33–42).

307. Druge vrste zakonodavnih intervencija:

- Zakoni mogu biti doneti pre početka postupka (*Organisation nationale des syndicats d'infirmiers libéraux (ONSIL) protiv Francuske (dec.)*) – uporedi sa *Azzopardi i drugi protiv Malte (dec.)*, stav 44) – ili po završetku postupka (*Preda i Dardari protiv Italije (dec.)*), a da se pritom ne pokrene pitanje po članu 6.
- Donošenje opštih zakona može se pokazati nepovoljnim za stranke u sporu iako ono nije neposredno upereno protiv tekućeg sudskog postupka pa se time ne zaobilazi načelo vladavine prava (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, stav 72).
- Zakon može biti proglašen neustavnim dok je postupak u toku, a da pritom ne postoji namera da se na taj postupak utiče (*Dolca i drugi protiv Rumunije (dec.)*).

308. Treba naglasiti da kada je reč o gore pomenutim razlozima javnog interesa koje treba uzeti u obzir kada se ispituje opravdanost zakonodavne intervencije, ESLJP izričito utvrđuje da je zaštita životne sredine pitanje od opšteg interesa (*Dimopoulos protiv Turske*, stavovi 39–40).

309. Propust da se dostave zapažanja „nezavisnog pripadnika nacionalne pravne službe” strankama u sporu pred vrhovnim sudom (članovi Odseka Javnog tužilaštva: *Vermeulen protiv Belgije, Van Orshoven protiv Belgije, K. D. B. protiv Holandije*; glavnog tužioca: *Göç protiv Turske* [GC], *Lobo Machado protiv Portugalije*; poverenika Vlade: *Kress protiv Francuske* [GC], *Martinie protiv Francuske* [GC]) i nemogućnost odgovora na takva zapažanja: mnoge tužene države su tvrdile da navedena kategorija pripadnika nacionalne pravne službe niti je stranka u postupku, niti je saveznik ili protivnik bilo koje stranke, ali je ESLJP smatrao da treba uzeti u obzir ulogu koju taj službenik zaista ima u postupku i, naročito, sadržaj i efekte njegovih zapažanja (*Vermeulen protiv Belgije*, stav 31; *Kress protiv Francuske* [GC], stav 71. *in fine*).

310. ESLJP je naglasio važnost akuzatornog postupka u predmetima u kojima zapažanja nezavisnog pripadnika nacionalne pravne službe u nekom građanskopravnom predmetu nisu bila unapred dostavljena strankama usled čega stranke nisu mogle da odgovore na ta zapažanja (*ibid.*, stav 76; *Lobo Machado protiv Portugalije*, stav 31; *Van Orshoven protiv Belgije*, stav 41; *Göç protiv Turske* [GC], stavovi 55–56; *Immeubles Groupe Kossier protiv Francuske*, stav 26; *Vermeulen protiv Belgije*, stav 33).

311. ESLJP je osudio učešće, čak i samo prisustvo tih pripadnika nacionalne pravne službe tokom sudskog većanja, bez obzira da li je to prisustvo bilo „aktivno” ili „pasivno”, nakon što su ta lica javno izrazila svoje stavove o predmetu (*ibid.*, stav 34; *Lobo Machado protiv Portugalije*, stav 32; *Kress protiv Francuske* [GC], stav 87). Ta sudska praksa se uglavnom zasniva na teoriji utiska (*Martinie protiv Francuske* [GC], stav 53).

312. Stoga moraju biti ispitani uslovi u kojima se postupak odvijao, a pre svega valja utvrditi da li je postupak bio akuzatorni i da li je vođen u skladu s načelom ravnopravnosti stranaka u postupku (uporedi *Kress protiv Francuske* [GC], stav 76, i *Göç protiv Turske* [GC], stavovi 55–57; vidi takođe *Marc-Antoine protiv Francuske (dec.)*) kako bi se utvrdilo da li se problem može pripisati ponašanju stranke u sporu, stavu države ili pak merodavnim zakonima (*Fretté protiv Francuske*, stavovi 49–51). Za postupak vođen pred Sudom pravde Evropskih zajednica/Sudom prave Evropske unije: *Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. v. Holandije (dec.)*.

313. Granice:

- Ravnopravnost, odnosno jednakost stranaka u postupku ne podrazumeva pravo stranke da joj se pre rasprave omogući uvid u podneske u koje taj uvid nije omogućen ni drugoj stranci u

postupku, kao ni sudiji izvjestiocu, niti sudijama raspravnog veća (*Kress protiv Francuske* [GC], stav 73).

- Nema nikakve svrhe priznati pravo koje nema stvarnu moć domašaja niti stvarnu suštinu: na primer u situaciji u kojoj pravo na koje se stranka pozvala na temelju Konvencije ne bi moglo da utiče na ishod predmeta zato što je pravno rešenje koje je doneto takvo da se pravno ne može osporiti (*Stepinska protiv Francuske*, stav 18).
- Ponovo se pozivajući na situacije u kojima je podnosilac predstavke – kao učesnik u sporu vođenom pred domaćim sudovima – podneo pritužbu zato što nije dobio primerak dokaza ili zapažanja upućenog sudiji, ESLJP je u nekim slučajevima primenio novi uslov prihvatljivosti koji se odnosi na to da li je podnosilac predstavke „značajnije oštećen” (član 35. stav 3. tačka (b) Konvencije), koji je uveden 2010. godine. Prema tom novom uslovu, odnosno kriterijumu, povreda nekog prava, koliko god ona bila realna sa čisto pravnog stanovišta, mora dosegnuti minimalni nivo težine da bi zavređivala da je ESLJP razmatra, u skladu s načelom *de minimis non curat praetor*. U tom kontekstu, ESLJP proglašava neprihvatljivim pritužbe koje se odnose na propust da se podnosiocima predstavke dostavi primerak dokaza koji je podnet ili zapažanja, odnosno podneska koji je dostavljen ukoliko time podnosilac predstavke nije bio značajnije oštećen (*Liga Portuguesa de Futebol Profissional protiv Portugalije* (dec.), stavovi 36–40; *Kiliç i drugi protiv Turske* (dec.); *Holub protiv Češke Republike* (dec); nasuprot tome, vidi *Colloredo Mannsfeld protiv Češke Republike*, stavovi 33–34). Taj pristup je primenjen, na primer, onda kada dokument o kome je reč nije sadržao ništa novo za podnosioca predstavke i očigledno nije imao nikakav uticaj ni po svojoj prirodi ni po svom sadržaju na odluku suda; to je još očiglednije onda kada je sam domaći sud saopštio da nije uzeo u obzir dokument koji nije bio prosleđen podnosiocu predstavke (*Cavajda protiv Češke Republike* (dec.)).

3. Četvrti stepen

a. Opšta načela

314. Postoji jedna posebna kategorija pritužbi podnetih Sudu koje se obično označavaju kao pritužbe „četvrtog stepena”. Taj izraz, koji se inače ne pojavljuje u tekstu Konvencije i koji se etablirao kroz sudsku praksu institucija Konvencije (*Kemmache protiv Francuske* (no. 3), stav 44; *De Tommaso protiv Italije* [GC], stav 170) – donekle je paradoksalan zato što se njime naglašava upravo ono što Evropski sud za ljudska prava nije: on nije apelacioni sud niti je to sud koji može da poništi presude koje su izrekli sudovi u visokim stranama ugovornicama Konvencije, niti može da ponovi postupak u predmetima koji su pred domaćim sudovima rešavani, kao što ne može ni da preispituje predmete na onaj način na koji ih preispituje vrhovni sud. S tog razloga predstavke ili pritužbe četvrtog stepena proističu iz čestog nerazumevanja na dva nivoa.

315. Prvo, česta je i široko rasprostranjena pogrešna predstava o ulozi ESLJP i prirodi sudskog mehanizma koji je uspostavljen Konvencijom. Uloga ESLJP nije da zameni domaće sudove; njegova ovlašćenja su ograničena na to da proveri da li visoka strana ugovornica ispunjava sve obaveze u domenu ljudskih prava koje je preuzela kada je pristupila Konvenciji. Pored toga, budući da nema ovlašćenje da neposredno interveniše u pravnim sistemima visokih strana ugovornica, ESLJP mora da poštuje samostalnost tih pravnih sistema. To znači da nije njegov zadatak da rešava činjenične ili pravne greške koje je navodno počinio neki domaći sud, osim ukoliko su, i u meri u kojoj su, tom odlukom domaćeg suda bili prekršeni prava i slobode zaštićeni Konvencijom. Sam ESLJP ne može da ocenjuje činjenice koje su opredelile domaći sud da donese jednu određenu odluku za razliku od drugih koje je mogao da donese. Da nije tako, ESLJP bi postupao kao sud trećeg ili četvrtog stepena, čime bi zanemario granice koje su postavljene za njegovo postupanje (*García Ruiz protiv Španije* [GC], stav 28; *Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano protiv Italije* [GC], stav 197; *Avotiņš protiv Letonije* [GC], stav 99; *Lupeni Grko-katolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 90; *De Tommaso protiv Italije* [GC], stavovi 170–172).

316. Drugo, česti su nesporazumi kada je reč o tačnom značenju izraza „pravična” u članu 6. stav 1. Konvencije. Pravičnost koju nalaže član 6. stav 1. nije „suštinska, materijalna” pravičnost (to je pojam koji je delom pravni, a delom etički i može ga primeniti samo sud koji postupa u konkretnom predmetu) nego je to „procesna” pravičnost. Članom 6. stav 1. zajemčena je „procesna” pravičnost, što u praktičnom smislu podrazumeva akuzatorni postupak u okviru kojeg se raspravlja o navodima stranaka koje su jednake odnosno ravnopravne pred sudom (*Star Cate Epilekta Gevmata i drugi protiv Grčke (dec.)*). Pravičnost postupka se uvek procenjuje tako što se postupak sagledava u celosti, tako da neka izolovana nepravilnost ne može biti dovoljna da se ceo postupak oceni kao nepravičan (*Miroļubovs i drugi protiv Letonije*, stav 103).

317. Osim toga, ESLJP poštuje različitost evropskih pravnih i pravosudnih sistema i nije njegov zadatak da te sisteme standardizuje. Isto tako, ESLJP nije nadležan da ispituje mudrost odluka domaćih sudova ukoliko nema dokaza o proizvoljnosti (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [GC], stavovi 68, 89. i 94).

b. Obim i ograničenja nadzora koji vrši ESLJP

318. ESLJP oduvek navodi da, generalno gledano, nije njegov zadatak da se bavi činjeničnim ili pravnim greškama koje je počinio neki domaći sud, osim ukoliko su i u meri u kojoj su te greške očigledne i predstavljaju povredu prava i sloboda zaštićenih Konvencijom (*García Ruiz protiv Španije* [GC], stav 28; *Perez protiv Francuske* [GC], stav 82). Izuzetno se retko događa da ESLJP, na osnovu člana 6. stav 1, preispituje ocenu domaćih sudova smatrajući da bi njihovi zaključci mogli da se tumače kao proizvoljni ili očigledno neosnovani (vidi na primer *Dulaurans protiv Francuske*, stav 38, gde je ESLJP ustanovio povredu člana 6. stav 1. zbog „očigledne greške u presudi”; *Khamidov protiv Rusije*, stav 170, gde je za postupak na koji se podnosilac predstavke pritužio utvrđeno da je „izrazito proizvoljan”; *Anđelković protiv Srbije*, stav 24, gde je utvrđeno da je podnosiocu predstavke bila „uskraćena pravda”; *Bochan protiv Ukrajine (br. 2)* [GC], stavovi 63–65, gde je za rezonovanje domaćih sudova utvrđeno da je bilo „izrazito proizvoljno” ili da je predstavljalo „uskraćivanje pravde”; nasuprot tome, na primer vidi *Société anonyme d’habitations à loyers modérés Terre et Famille protiv Francuske (dec.)*).

319. To znači da ESLJP ne može, po pravilu, da dovodi u pitanje zaključke i nalaze domaćih sudova u vezi sa:

- Utvrđivanjem činjenica u datom predmetu: ESLJP ne može da osporava činjenice koje su utvrdili domaći sudovi, osim tamo gde su one očigledno i flagrantno proizvoljne (*García Ruiz protiv Španije* [GC], stavovi 28–29).
- Tumačenjem i primenom unutrašnjeg prava: prvenstveno su domaći sudovi dužni da rešavaju probleme u vezi s tumačenjem domaćeg zakonodavstva (*Perez protiv Francuske* [GC], stav 82), to nije zadatak Suda u Strazburu, čija se uloga svodi na to da proveriti da li su efekti takvog tumačenja kompatibilni s Konvencijom (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [GC], stav 49). U izuzetnim slučajevima, ESLJP može da izvede odgovarajuće zaključke ukoliko su domaći sudovi visoke strane ugovornice na očigledno proizvoljan ili pogrešan način tumačili neki domaći zakon (*Barać i drugi protiv Crne Gore*, stavovi 32–34, uz dalje reference na koje ta presuda upućuje; *Anđelković protiv Srbije*, stavovi 24–27. (uskraćivanje pravde); *Laskowska protiv Poljske*, stav 61), ali on to, po pravilu, čini u odnosu na druge odredbe Konvencije, a ne u odnosu na član 6. stav 1. (*Kushoglu protiv Bugarske*, stav 50; *Işyar protiv Bugarske*, stav 48; *Fabris protiv Francuske* [GC], stav 60).
- Isto tako, Sud nema formalnu nadležnost da odlučuje o usklađenosti s drugim međunarodnim ugovorima ili s pravom Evropske unije. Zadatak tumačenja i primene propisa Evropske unije prvenstveno pripada Sudu pravde Evropske unije. Nadležnost Evropskog suda za ljudska prava ograničena je na to da on ispita da li se poštuju odredbe Konvencije, na primer član 6. stav 1. Sledstveno tome, ako nije reč ni o kakvoj proizvoljnosti koja bi sama po sebi otvorila pitanje u odnosu na član 6. stav 1, ESLJP ne može da donese presudu o tome da li je neki domaći sud pravilno primenio odredbu prava Evropske unije (*Avotiņš protiv Letonije* [GC], stav 100) ili neku opštu međunarodnopravnu odredbu ili neku odredbu međunarodnih ugovora (*Waite i Kennedy*

protiv Nemačke [GC], stav 54; *Markovic i drugi protiv Italije* [GC], stavovi 107–108). Međutim, razlike u sudskoj praksi domaćih sudova stvaraju pravnu nesigurnost, koja je inkompatibilna sa zahtevima vladavine prava (*mutatis mutandis*, *Molla Sali protiv Grčke* [GC], stav 153).

- Prihvatljivost i ocena dokaza:¹⁵ jemstva po članu 6. stav 1. odnose se samo na postupanje s dokazima na procesnom nivou. Prihvatljivost dokaza ili način na koji treba oceniti njihovu osnovanost prvenstveno su predmet o kome treba da odlučuju domaći sudovi, čiji je zadatak da cene dokaze koji su im dostavljeni (*García Ruiz protiv Španije* [GC], stav 28; *Farange S. A. protiv Francuske (dec.)*).

320. U predmetu *Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švajcarske* [GC] ESLJP je ponovo naglasio da se s obzirom da Konvencija predstavlja ustavni instrument evropskog javnog poretka, od visokih strana ugovornica traži da u tom kontekstu obezbede nivo nadzora nad poštovanjem Konvencije koji, u najmanju ruku, štiti temelje tog javnog poretka. Jedna od osnovnih komponenata evropskog javnog poretka jeste načelo vladavine prava, a proizvoljnost nije ništa drugo do negacija tog načela. Čak i u kontekstu tumačenja i primene unutrašnjeg prava, gde ESLJP prepušta veoma široko unutrašnje polje slobodne procene nacionalnim vlastima, on to uvek čini, izričito ili implicitno, pod uslovom da je zabranjena proizvoljnost (stav 145).

321. Tako član 6. stav 1. ne dozvoljava da ESLJP ispituje stvarnu ili materijalnu pravičnost ishoda parničnog postupka u kome u većini slučajeva jedna stranka dobija, a druga gubi parnicu.

322. ESLJP odbacuje pritužbu četvrtog stepena prema članu 6. stav 1. Konvencije pozivajući se na to da je podnosilac predstavke imao na raspolaganju akuzatorni postupak; da je u različitim fazama tog postupka mogao da iznosi argumente i dokaze koje je smatrao relevantnima za svoj predmet; da je imao priliku da delotvorno osporava argumente i dokaze koje je iznosila suprotna strana; da su sudovi s dužnom pažnjom saslušali i razmotrili sve njegove argumente koji su, objektivno sagledano, bili relevantni za rešavanje u tom predmetu; da su navedena iscrpna činjenična i pravna obrazloženja za osporavanu odluku; kao i na to da je s obzirom na sve navedeno, postupak, sagledan u celini, bio pravičan (*García Ruiz protiv Španije* [GC], stav 29). Većina predstavki četvrtog stepena proglašava se neprihvatljivima *de plano* odlukom sudije pojedinca ili odlukom tročlanog sudskog odbora (članovi 27. i 28. Konvencije).

c. Usaglašenost domaće sudske prakse

323. Član 6. stav 1. ne utvrđuje stečeno pravo na usaglašenost sudske prakse. Sam po sebi razvoj sudske prakse nije u suprotnosti s valjanim sprovođenjem pravde budući da bi propust u održavanju dinamičnog i evolutivnog pristupa sadržao u sebi opasnost od sprečavanja reformi ili osujećivanja poboljšanja (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [GC], stav 58; *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 116). Razlike u sudskoj praksi, po samoj svojoj prirodi, predstavljaju inherentnu posledicu svakog sudskog sistema zasnovanog na mreži prvostepeni i žalbenih (apelacionih) sudova ovlašćenih da sude u oblasti svoje teritorijalne nadležnosti. Uloga vrhovnog suda upravo se i ogleda u rešavanju takvih sukoba i nepodudarnosti u sudskoj praksi (*Beian protiv Rumunije (br. 1)*, stav 37).

324. U načelu, čak ni u predmetima koji na prvi pogled deluju uporedivo ili povezano, uloga ESLJP nije da poredi različite odluke koje su doneli domaći sudovi, čiju nezavisnost Sud u Strazburu mora da poštuje. Mogućnost da postoje razlike u sudskoj praksi predstavlja inherentnu posledicu svakog sudskog sistema zasnovanog na mreži prvostepeni i žalbenih (apelacionih) sudova ovlašćenih da sude u oblasti svoje teritorijalne nadležnosti. Takve nepodudarnosti mogu se javiti čak i u jednog istom sudu. Ne može se smatrati da je to sâmo protivno Konvenciji (*Santos Pinto protiv Portugalije*, stav 41). Osim toga, ne može biti govora o „razlikama” ukoliko su činjenična stanja u predmetima o kojima je reč objektivno različita (*Uçar protiv Turske (dec.)*).

325. Međutim, može se dogoditi da postoje slučajevi u kojima razlike u sudskoj praksi dovode do toga da se utvrdi povreda člana 6. stav 1. Tu je pristup ESLJP različit, zavisno od toga da li se te razlike javljaju u

¹⁵ Vidi, takođe, odeljak „Postupanje s dokazima”.

okviru jednog istog ogranka sudova ili između dva različita ogranka suda koji su jedan od drugog potpuno nezavisni.

326. U prvom slučaju (razlike u sudskoj praksi najvišeg državnog suda) ESLJP koristi tri kriterijuma da bi utvrdio sledeće:

- da li su razlike u sudskoj praksi „duboke i davnašnje“;
- da li unutrašnje pravo predviđa mehanizme koji mogu da reše takve neusaglašenosti;
- da li su ti mehanizmi primenjeni i kakvo je bilo njihovo dejstvo (*Beian protiv Rumunije (br. 1)*, stavovi 37. i 39; *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stavovi 116–35).

U poslednjem pomenutom predmetu najviši domaći sud je doneo presude koje su bile „dijametralno suprotne“, a mehanizam utvrđen unutrašnjim zakonodavstvom kojim se osigurava usaglašenost prakse nije bio odmah iskorišćen, čime je podriveno načelo pravne sigurnosti.

327. Kada najviši sud u jednoj zemlji tokom dužeg vremena ispoljava duboke razlike i neusaglašenosti u svojoj sudskoj praksi, to je već samo po sebi u suprotnosti s načelom pravne sigurnosti, koje je imanentno svim članovima Konvencije i predstavlja jedan od osnovnih elemenata vladavine prava (*Beian protiv Rumunije (br. 1)*, stav 39).

- U navedenom primeru, ESLJP je primetio da je, umesto da izvrši svoj zadatak koji se sastoji u tome da utvrdi ono tumačenje koje treba primenjivati, Vrhovni sud i sam postao izvor pravne nesigurnosti, čime je podrio poverenje javnosti u pravosudni sistem. ESLJP je utvrdio da je kao posledica te nesigurnosti u pogledu sudske prakse podnosiocu predstavke bila uskraćena mogućnost da dobije beneficije predviđene zakonom iako su druga lica u sličnoj situaciji te beneficije dobila (stavovi 39–40).
- U predmetu *Hayati Çelebi i drugi protiv Turske*, očigledne protivrečnosti u sudskoj praksi Kasacionog suda, zajedno sa bezuspešnim dejstvom mehanizma koji je predviđen za obezbeđivanje usaglašenosti prakse unutar tog suda, dovele su do toga da zahtev za odštetu koju su podneli podnosioci predstavke bude proglašen neprihvatljivim mada su drugi ljudi u sličnoj situaciji izborili za preispitivanje merituma svojih zahteva (stav 66).

328. Međutim, kada se pokazalo da je sistem koji je utvrđen u unutrašnjem pravu za rešavanje protivrečnosti u sudskoj praksi delotvoran zato što je uveden brzo i njime su u jednom kratkom razdoblju razrešeni takvi konflikti, ESLJP nije ustanovio povredu prava (*Albu i drugi protiv Rumunije*, stav 42; uporedi sa *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stavovi 130–132).

329. U potonjoj situaciji, protivrečne odluke su u poslednjoj instanci doneli sudovi u dva različita ogranka pravosudnog sistema, a pritom svaki taj ogranak ima svoj nezavisni vrhovni sud koji nije u redovnoj sudskoj hijerarhiji. Tu član 6. stav 1. ne ide toliko daleko da nalaže da se primeni mehanizam za vertikalno preispitivanje presuda ili uvođenje zajedničkog regulatornog tela (kao što bi bio sud za rešavanje sporova u vezi s nadležnošću). U pravosudnom sistemu koji ima nekoliko ogrankata, pa samim tim i nekoliko vrhovnih sudova koji su dužni da tumače zakone istovremeno i naporedo, može proteći dosta vremena dok se ne uspostavi usaglašena sudska praksa, pa se tako mogu tolerisati određeni periodi protivrečne sudske prakse, a da se pritom ne podrije pravna sigurnost. Prema tome, dva suda od kojih svaki ima svoje područje nadležnosti, koji ispituju različite predmete, svakako mogu izvesti različite, ali ipak osnovane i obrazložene zaključke u vezi sa istim pravnim pitanjem koje se otvara u sličnim činjeničnim okolnostima, a da se pritom ne prekrši član 6. stav 1. (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [GC], stavovi 81–83. i 86).

4. Akuzatorni postupak

330. Akuzatorno načelo: Sam pojam pravičnog suđenja obuhvata osnovno pravo na akuzatorni postupak. To je tesno povezano s načelom jednakosti ili ravnopravnosti stranaka u postupku (*Regner protiv Češke Republike Republic* [GC], stav 146).

331. Zahtevi koji proističu iz prava na akuzatorni postupak u načelu su istovetni i u parničnim i u krivičnim predmetima (*Werner protiv Austrije*, stav 66).

332. Želja da se uštedi vreme i da se ubrza postupak ne može poslužiti kao opravdanje za zanemarivanje tako bitnog načela kao što je akuzatorni postupak (*Nideröst-Huber protiv Švajcarske*, stav 30).

333. Sadržaj: pravo na akuzatorni postupak u načelu znači mogućnost stranaka, kako u parničnom, tako i u krivičnom postupku, da budu upoznate sa svim izvedenim dokazima ili podnetim zapažanjima i da se izjasne o njima, čak i kada je reč o zapažanjima nezavisnog pripadnika nacionalne pravne službe, kako bi mogle da utiču na odluku suda (*Ruiz-Mateos protiv Španije*, stav 63; *McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 80; *Vermeulen protiv Belgije*, stav 33; *Lobo Machado protiv Portugalije*, stav 31; *Kress protiv Francuske* [GC], stav 74). Taj zahtev takođe može da se primeni i pred Ustavnim sudom (*Milatová i drugi protiv Češke Republike*, stavovi 63–66; *Gaspari protiv Slovenije*, stav 53).

- Stvarni uticaj na odluku Suda pritom nije naročito važan (*Nideröst-Huber protiv Švajcarske*, stav 27; *Ziegler protiv Švajcarske*, stav 38).
- Pravo na akuzatorni postupak mora biti ostvarljivo u zadovoljavajućim uslovima: stranka u postupku mora imati mogućnost da se upozna sa dokazima koji su pred sudom, kao i da se izjasni o tome da li postoje dokazi, kakav je njihov sadržaj, da li su autentični i u primerenoj formi i u primerenom trenutku (*Krčmář i drugi protiv Češke Republike*, stav 42; *Immeubles Groupe Kosser protiv Francuske*, stav 26) i ako je neophodno, čak i tako što će se odgoditi postupak (*Yvon protiv Francuske*, stav 39).
- Stranke treba da imaju mogućnost da iznesu svaki dokaz koji im je potreban da bi uspešno ostvarile svoj zahtev (*Clinique des Acacias i drugi protiv Francuske*, stav 37).
- Sam sud mora da poštuje akuzatorno načelo, na primer ako odlučuje o predmetu pozivajući se na osnov ili na primedbu koju je izneo na sopstvenu inicijativu (*Čepek protiv Češke Republike Republic*, stav 45, i uporedi to sa odlukom u predmetu *Clinique des Acacias i drugi protiv Francuske*, stav 38, i u predmetu *Andret i drugi protiv Francuske (dec.)*, gde je predstavka proglašena neprihvatljivom: u potonjem predmetu Kasacioni sud je obavestio stranke da je predviđen novi osnov, a podnosioci predstavke su imali mogućnost da se izjasne pre no što je Kasacioni sud izrekao presudu).
- Stranke u sporu same odlučuju da li je potrebno da se izjasne o dokumentu koji je predočila druga strana ili o nekom iskazu svedoka. Poverenje parničara u rad pravosuđa zasniva se na njihovoj svesti o tome da su imali priliku da izraze svoje mišljenje o svakom dokumentu u sudskom spisu (uključujući dokumente koje je sud pribavio po službenoj dužnosti: *K. S. protiv Finske*, stav 22) (*Nideröst-Huber protiv Švajcarske*, stav 29; *Pellegrini protiv Italije*, stav 45).

334. Primeri povrede prava na akuzatorni postupak koja je nastupila zbog toga što je onemogućen uvid u sledeće dokumente ili dokaze:

- u postupcima u kojima se radilo o donošenju odluke o tome gde će dete živeti, uskraćivanje mogućnosti uvida u izveštaje socijalne službe koji sadrže informacije o detetu i iscrpnu istoriju predmeta, kao i preporuke koje su socijalne službe dale, iako su roditelji na samom ročištu bili upoznati sa sadržajem tih dokumenata (*McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 80);
- nije omogućen uvid u dokaz koji je izveo javni tužilac, bez obzira da li je tužilac smatran „strankom u postupku” zato što je on bio u položaju, pre svega zahvaljujući ovlašćenjima koja mu pruža njegova funkcija, da utiče na odluku suda na način koji je mogao da bude nepovoljan za lice o kome je reč (*Ferreira Alves protiv Portugalije (br. 3)*, stavovi 36–39);
- stranci nije omogućen uvid u podnesak koji je niži sud uputio apelacionom sudu kako bi uticao na odluku tog drugog suda iako taj podnesak nije sadržao nikakve nove činjenice ili argumente (*ibid.*, stav 41);
- stranci nije omogućeno da stekne uvid u dokumente koje su pribavile neposredno sudije, a dokumenti su sadržali obrazložena mišljenja o meritumu predmeta (*K. S. protiv Finske*, stavovi 23–24).

335. Ograničenje: pravo na akuzatorni postupak nije apsolutno pravo i njegov obim se može razlikovati zavisno od konkretnih okolnosti predmeta o kome je reč (*Hudáková i drugi protiv Slovačke*, stavovi 26–27).

- Akuzatorno načelo ne nalaže da svaka stranka mora protivničkoj stranci dostaviti one dokumente koji nisu predloženi na sudu (*Yvon protiv Francuske*, stav 38).
- U nekoliko predmeta u kojima su postojale veoma specifične okolnosti, ESLJP je utvrdio da uskraćivanje uvida u jedan dokaz i nemogućnost podnosioca predstavke da se o tom dokazu izjasni ne umanjuje pravičnost postupka zato što takva mogućnost ne bi ni na koji način uticala na ishod postupka u predmetu i zato što postignuto pravno rešenje nije bilo otvoreno za diskusiju (*Stepinska protiv Francuske*, stav 18; *Salé protiv Francuske*, stav 19; *Asnar protiv Francuske (br. 2)*, stav 26).

5. Jednakost stranaka u postupku

336. Načelo „jednakosti stranaka” inherentno je širem pojmu pravičnog suđenja i usko je povezano sa akuzatornim načelom (*Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 146). Zahtev koji se odnosi na jednakost, odnosno ravnopravnost stranaka u postupku, u smislu „pravične ravnoteže” između stranaka, načelno se primenjuje kako u građanskopravnim, tako i u krivičnim predmetima (*Feldbrugge protiv Holandije*, stav 44).

337. Sadržaj: Održavanje „pravične ravnoteže” između stranaka u postupku. Jednakost stranaka podrazumeva da svakoj stranci mora biti pružena razumna mogućnost da iznese svoje argumente u predmetu – uključujući tu i dokaze – pod uslovima koji je ne dovode u značajno nepovoljniji položaj u odnosu na drugu stranku (*Regner protiv Češke Republike* [GC], stav 146; *Dombo Beheer B. V. protiv Holandije*, stav 33).

- Ovo načelo, koje pokriva sve aspekte procesnog prava u visokim stranama ugovornicama, primenljivo je i u specifičnoj oblasti dostavljanja sudskih pismena strankama u postupku, iako se član 6. stav 1. ne može tumačiti u tom smislu da propisuje način na koji se dostavljaju pismena (*Avotiņš protiv Letonije* [GC], stav 119).
- Neprihvatljivo je da jedna stranka dostavlja podneske sudu bez znanja druge stranke, kao što je neprihvatljivo i da druga stranka nema mogućnost da se izjasni o tim podnescima. Samo stranke mogu da ocene da li je potrebno da se izjasne o podnescima (*APEH Üldzötteinek Szövetsége i drugi protiv Mađarske*, stav 42).
- Međutim, ako zapažanja koja su dostavljena sudu nisu prosleđena nijednoj stranci, onda nije na delu povreda načela jednakosti stranaka u postupku, već se pre može govoriti o povredi šire pravičnosti postupka (*Nideröst-Huber protiv Švajcarske*, stavovi 23–24; *Clinique des Acacias i drugi protiv Francuske*, stavovi 36–37).

338. Primeri nepoštovanja načela jednakosti stranaka u postupku: utvrđeno je da je to načelo bilo prekršeno u sledećim predmetima zato što je jedna stranka dovedena u očigledno nepovoljan položaj:

- Žalba jedne stranke nije uručena drugoj stranci koja stoga nije imala mogućnost da na nju odgovori (*Beer protiv Austrije*, stav 19).
- Rok je prestao da teče samo za jednu od stranaka, čime je druga stranka dovedena u znatno nepovoljniji položaj (*Platakou protiv Grčke*, stav 48; *Wynen i Centre hospitalier interrégional Edith-Cavell protiv Belgije*, stav 32).
- Dopušteno je da se sasluša samo jedan od dva ključna svedoka (*Dombo Beheer B. V. protiv Holandije*, stavovi 34–35).
- Protivnička stranka je imala znatnu prednost u pogledu pristupa relevantnim informacijama, imala je dominantan položaj u postupku i vršila je veliki uticaj na procenu suda (*Yvon protiv Francuske*, stav 37).
- Protivnička stranka je bila na položajima ili funkcijama koje su joj davale prednost, a sud je otežao drugoj stranci ozbiljno osporavanje time što joj nije dopustio da izvede relevantne materijalne dokaze ili iskaze svedoka (*De Haes i Gijssels protiv Belgije*, stavovi 54. i 58).
- U upravnom postupku razlozi koje je naveo upravni organ bili su isuviše sažeti i uopšteni da bi

podnosiocu predstavke bilo omogućeno da obrazloženo ospori ocenu tog upravnog organa; isto tako, sudovi koji su ispitali činjenice odbili su da dozvole podnosiocu predstavke da iznese argumente kojima bi potkrepio svoj predmet (*Hentrich protiv Francuske*, stav 56).

- Time što je jednoj od stranaka bila uskraćena besplatna pravna pomoć ona je lišena mogućnosti da delotvorno iznese svoj predmet pred sudom u odnosu na protivničku stranku koja je bila znatno boljeg imovnog stanja (*Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 72).
- U presudi u predmetu *Martinie protiv Francuske* ([GC], stav 50), ESLJP je stao na stanovište da je ravnoteža poremećena na štetu jedne od stranaka u sporu zbog položaja Državnog saveta u postupku pred Revizorskim sudom: za razliku od druge stranke, zastupnik Državnog saveta je prisustvovao ročištu, unapred je obavesthen o stavu sudije izvestioca, u potpunosti je učestvovao u postupku i mogao je da izrazi svoj stav usmeno, a da mu se protivnička strana pritom nije mogla suprotstaviti. Toj nejednakosti stranaka dodatno je doprinela činjenica da ročište nije bilo javno.
- Tužilac je intervenisao kako bi podržao argumentaciju koju je iznela protivnička strana u odnosu na podnositeljku predstavke (*Menchinskaya protiv Rusije*, stavovi 35–39).
- Sudija je odbio da prekine ročište iako je podnosilac predstavke bio hitno odveden u bolnicu, a njegov advokat nije mogao da ga zastupa na tom ročištu, čime je podnosilac predstavke bio nepovratno lišen prava da se na odgovarajući način izjasni o navodima protivničke stranke (*Vardanyan i Nanushyan protiv Jermenije*, stavovi 88–90).

339. Međutim, ESLJP je stao na stanovište da je razlika u postupanju u pogledu ispitivanja svedoka stranaka (iskaz pod zakletvom bio je dat za jednu stranku, dok za drugu nije dat takav iskaz) ipak bila kompatibilna sa članom 6. stav 1. zato što u praksi nije uticala na ishod postupka (*Ankerl protiv Švajcarske*, stav 38).

340. Poseban slučaj parničnog postupka: ESLJP je utvrdio razliku između sistema pritužbi uz koje se pokreće parnični postupak i postupka koji pokreće državni tužilac budući da on ima javna ovlašćenja i odgovoran je za zaštitu opšteg interesa (*Guigue i SGEN-CFDT protiv Francuske (dec.)*). Stoga različiti formalni uslovi i rokovi za podnošenje žalbe (kraći rok za privatno lice) ne predstavljaju povredu načela „jednakosti stranaka u postupku” pod uslovom da se taj pravni lek može sadržajno iskoristiti (uporedi sa posebnom prirodom sistema o kome je reč).

341. ESLJP je takođe utvrdio da je u skladu s načelom jednakosti stranaka u postupku to što se nekom odredbom ograničavaju mogućnosti žalbe parničara, dok se istovremeno ne ograničava takva mogućnost državnom tužiocu – s obzirom da se njihove uloge i ciljevi očigledno razlikuju (*Berger protiv Francuske*, stav 38).

342. Kada je reč o predmetima u kojima su organi krivičnog gonjenja na jednoj, a privatna lica na drugoj strani, organi krivičnog gonjenja mogu imati povlašćen položaj koji je opravdan radi zaštite pravnog poretka. Međutim, to ne treba da dovede do toga da se stranka u parničnom postupku nađe u neprimereno nepovoljnom položaju u odnosu na organe krivičnog gonjenja (*Stankiewicz protiv Poljske*, stav 68).

6. Postupanje s dokazima

343. Opšta načela:¹⁶ Konvencija ne utvrđuje pravila o postupanju s dokazima kao takva (*Mantovanelli protiv Francuske*, stav 34). Prihvatljivost dokaza i način na koji te dokaze treba ocenjivati predstavljaju pitanja koja se prvenstveno uređuju unutrašnjim zakonodavstvom i o kojima odlučuju domaći sudovi (*Moreira de Azevedo protiv Portugalije*, stavovi 83–84; *García Ruiz protiv Španije* [GC], stav 28). Isto to se odnosi i na dokaznu vrednost dokaza i na teret dokazivanja (*Tiemann protiv Francuske i Nemačke (dec.)*). Isto tako, nacionalni sudovi su dužni da ocenjuju relevantnost predloženih dokaza (*Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano protiv Italije* [GC], stav 198). Činjenične ili zakonske pretpostavke funkcionišu u svakom

¹⁶ Vidi takođe odeljak „Četvrti stepen”.

pravnom sistemu, a Konvencija, u načelu, takve pretpostavke ne zabranjuje; međutim, pojedincu se moraju pružiti delotvorni mehanizmi pravosudne zaštite (*Lady S.R.L. protiv Republike Moldavije*, stav 27). ESLJP je takođe prihvatio da načelo pravne sigurnosti podrazumeva da stranka koja se oslanja na procenu koju neki sud dao u prethodnom predmetu o pitanju koje se otvara i u datom predmetu može legitimno očekivati da taj sud sledi svoju prethodnu odluku, osim ukoliko postoji valjan razlog da od te pređašnje procene odustane (*Siegle protiv Rumunije*, stavovi 38–39. i *Rozalia Avram protiv Rumunije*, stavovi 42–43).

344. Međutim, ESLJP prema Konvenciji ima zadatak da utvrdi da li je postupak u celini bio pravičan, uključujući način na koji su izvedeni dokazi (*Elsholz protiv Nemačke* [GC], stav 66; *Devinar protiv Slovenije*, stav 45). Stoga ESLJP mora da utvrdi da li su dokazi izvedeni na način koji jemči pravično suđenje (*Blücher protiv Češke Republike*, stav 65).

345. Dužnost je nacionalnih sudova da valjano ispituju podneske, argumente i dokaze koje iznesu stranke (*Van de Hurk protiv Holandije*, stav 59).

a. Dokazi izvedeni saslušanjem svedoka

346. Član 6. stav 1. ne jemči izričito pravo na pozivanje svedoka, a prihvatljivost dokaza izvedenih saslušanjem svedoka u načelu je pitanje unutrašnjeg prava. Međutim, postupak u celini, uključujući način na koji su dokazi dopušteni, mora biti „pravičan” u smislu člana 6. stav 1. (*Dombo Beheer B. V. protiv Holandije*, stav 31).

- Ako sudovi odbiju da pozovu svedoke, oni za tu svoju odluku moraju da navedu dovoljne razloge, a to odbijanje ne sme biti takvo da pobudi sumnju u proizvoljnost: ono ne sme predstavljati nesrazmerno ograničenje sposobnosti parničara da predoči argumente u korist svog predmeta (*Wierzbicki protiv Poljske*, stav 45).
- Razlika u postupanju u odnosu na saslušanje svedoka protivničkih stranaka može biti takva da dovede u pitanje načelo „jednakosti stranaka” (*Ankerl protiv Švajcarske*, stav 38, gde je ESLJP ustanovio da razlika u postupanju ipak nije dovela podnosioca predstavke u znatno nepovoljniji položaj od položaja njegovog protivnika; nasuprot tome vidi *Dombo Beheer B. V. protiv Holandije*, stav 35, gde je samo jednom od dva učesnika u predmetnim događajima bilo dozvoljeno da svedoči (tu je ESLJP utvrdio povredu prava)).

b. Mišljenja veštaka

347. Domaća pravila o prihvatljivosti svedočenja veštaka moraju biti takva da strankama u sporu pruže mogućnost da delotvorno pobiju ta mišljenja (*Letinčić protiv Hrvatske*, stav 50).

348. Odbijanje da se izda nalog za veštačenje:

- Odbijanje da se odredi veštačenje samo po sebi nije nepravično; ESLJP mora da utvrdi da li je postupak u celini bio pravičan (*H. protiv Francuske*, stavovi 61. i 70). Razlozi za odbijanje veštačenja moraju biti opravdani.
- Odbijanje da se odredi psihološko veštačenje u predmetu koji se odnosi na starateljstvo nad detetom i održavanje kontakta s detetom takođe mora biti razmotreno u svetlu specifičnih okolnosti datog predmeta (*Elsholz protiv Nemačke* [GC], stav 66. i, *mutatis mutandis Sommerfeld protiv Nemačke* [GC], stav 71).
- U predmetu koji se odnosio na otmicu deteta (*Tiemann protiv Francuske i Nemačke (dec.)*), ESLJP je, kako bi utvrdio da li je to odbijanje bilo opravdano, ispitivao da li je apelacioni sud u dovoljnoj meri obrazložio zbog čega je odbio predlog podnosioca predstavke da se traži mišljenje od drugog veštaka.

349. Imenovanje veštaka: kada sud imenuje veštaka, stranke moraju biti u mogućnosti da prisustvuju svim njegovim saslušanjima ili da imaju uvid u sve dokumente koje je veštak uzeo u obzir: ono što je u datom slučaju bitno jeste da stranke budu u mogućnosti da na odgovarajući način učestvuju u postupku

(*Letinčić protiv Hrvatske*, stav 50; *Devinar protiv Slovenije*, stav 46).

350. Član 6. stav 1. Konvencije ne nalaže izričito da veštak koga saslušava „sud“ ispunjava iste zahteve nezavisnosti i nepristrasnosti kao i sam taj sud (*Sara Lind Eggertsdóttir protiv Islanda*, stav 47; *Letinčić protiv Hrvatske*, stav 51). Međutim, ako veštak nije neutralan, to u kombinaciji s položajem ili ulogom koju veštak ima u postupku može da poremeti ukupnu ravnotežu postupka u korist jedne od stranaka, a na štetu druge stranke, čime se onda krši načelo jednakosti stranaka (*Sara Lind Eggertsdóttir protiv Islanda*, stav 53; *Letinčić protiv Hrvatske*, stav 51); isto tako, veštak može imati nadređen položaj u postupku pa samim tim i znatan uticaj na ocenu koju donosi sud (*Yvon protiv Francuske*, stav 37; *Letinčić protiv Hrvatske*, stav 51). Ukratko rečeno, položaj koji veštak zauzima u postupku, način na koji obavlja svoje dužnosti i način na koji sudije ocenjuju njegovo mišljenje predstavljaju relevantne činioce koje treba uzeti u obzir kada se procenjuje da li je poštovano načelo jednakosti stranaka u postupku (*Devinar protiv Slovenije*, stav 47).

351. Izveštaj veštaka medicinske struke koji se odnosi na stručnu oblast koju sudija ne poznaje verovatno ima pretežan uticaj na ocenu činjenica koju taj sudija daje; to je bitan deo dokaza i stranke moraju imati mogućnost da se delotvorno izjasne o njima (*Mantovanelli protiv Francuske*, stav 36; *Storck protiv Nemačke*, stav 135).

352. Ako je jedino mišljenje veštaka koje je predloženo sudu donelo neko specijalističko telo, na primer u vezi s naknadama za invalidnost, to mišljenje će imati odlučujući uticaj na sud pošto nema drugog mišljenja čiji bi autor bio neki nezavisni veštak (*Devinar protiv Slovenije*, stavovi 49–50). Međutim, treba imati u vidu sledeće:

Konvencija ne zabranjuje domaćim sudovima da se pozovu na veštačenje specijalizovanih tela koja su sama stranke u predmetu u kome je to potrebno zbog prirode pitanja koja su predmet spora (*Letinčić protiv Hrvatske*, stav 61; *Devinar protiv Slovenije*, stav 47). Činjenica da je veštak zaposlen u istom upravnom organu koji je stranka u sporu može pobuditi sumnju podnosioca predstavke koji je u tom sporu protivnička stranka, ali ono što je odlučujuće jeste da li se takva sumnja može smatrati objektivno opravdanom (*Devinar protiv Slovenije*, stavovi 48. i 51). Kada zahteva da se angažuje nezavisni veštak koji će dati drugo mišljenje, podnosilac predstavke je dužan da predoči dovoljno materijala da bi potkrepio taj svoj zahtev (*ibid.*, stavovi 56–58). Ako podnosilac predstavke to ne učini, uprkos tome što je imao pravo da se izjasni o mišljenju veštaka i da ga ospori i u pismenoj formi i usmeno, ili da predoči suprotno mišljenje specijaliste po sopstvenom izboru, ESLJP ne utvrđuje povredu člana 6. (stav 56).

353. Kada je reč o pravima stranaka u sporu u odnosu na veštaka, uporedi *Feldbrugge protiv Holandije*, stav 44. (povreda), sa predmetom *Olsson protiv Švedske (br. 1)*, stavovi 89–91. (nije utvrđena povreda). Što se tiče zahteva da se omogući uvid u negativan nalaz i mišljenje, vidi *L. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.)*.

c. Onemogućavanje uvida u dokaze

354. U nekim predmetima kao razlog zbog koga je stranci u sporu uskraćen potpuno akuzatorni postupak navedeni su pretežni nacionalni interesi (*Miryana Petrova protiv Bugarske*, stavovi 39–40; *Regner protiv Češke Republike* [GC]).

355. Po mišljenju ESLJP, pravo da se obelodane relevantni dokazi, odnosno pravo na uvid u te dokaze nije apsolutno pravo. Međutim, prema članu 6. stav 1. dopuštene su samo one mere koje ograničavaju prava stranaka u postupku, ali pritom ne utiču na samu suštinu tih prava.

356. Da bi zaista bilo tako, sve teškoće koje podnosiocu predstavke donese ograničavanje njegovih prava moraju biti u dovoljnoj meri otklonjene i nadoknađene procedurom u skladu s kojom postupaju sudski organi. Ako se iz razloga javnoga interesa podnosiocu predstavke uskrati pravo uvida u dokaze, ESLJP mora pomno da preispita postupak donošenja odluke kako bi bio siguran da su u tom postupku, u najvećoj mogućoj meri, bili ispunjeni svi zahtevi koji se odnose na akuzatorno načelo i jednakost stranaka u sporu, kao i da su interesi podnosioca predstavke bili na odgovarajući način zaštićeni (*Regner protiv Češke*

Republike [GC], stavovi 147–149).

357. U navedenom predmetu postavljeno je pitanje potrebe da se čuva tajnost dokumenata. ESLJP je uzeo u obzir postupak u celini, ispitujući da li su ograničenja akuzatornog postupka i načela jednakosti stranaka u sporu bila u dovoljnoj meri nadoknađena procesnim jemstvima (stav 151).

7. Obrazloženje sudskih odluka

358. Jemstva utvrđena u članu 6. stav 1. obuhvataju i obavezu sudova da navedu dovoljna obrazloženja svojih odluka (*H. protiv Belgije*, stav 53). Obrazložena odluka pokazuje strankama da je njihov predmet zaista razmotren.

359. Iako domaći sud ima određeno unutrašnje polje slobodne procene kada je reč o prihvatanju argumenata i odlučivanju o prihvatljivosti dokaza, on je u obavezi da svoje postupke opravda tako što će obrazložiti sve svoje odluke (*Suominen protiv Finske*, stav 36; *Carmel Saliba protiv Malte*, stav 73).

360. Navedeni razlozi moraju biti takvi da strankama omoguće da delotvorno iskoriste svako postojeće pravo na žalbu (*Hirvisaari protiv Finske*, stav 30. *in fine*).

361. Član 6. stav 1. obavezuje sudove da obrazlože svoje odluke, ali se on ne može tumačiti u tom smislu da nalaže da sud iscrpno odgovori na svaki izneti argument (*Van de Hurk protiv Holandije*, stav 61; *García Ruiz protiv Španije* [GC], stav 26; *Jahnke i Lenoble protiv Francuske (dec.)*; *Perez protiv Francuske* [GC], stav 81).

362. Od prirode same odluke koju sud donosi zavisi da li je on dužan da je obrazloži (*Ruiz Torija protiv Španije*, stav 29; *Hiro Balani protiv Španije*, stav 27) i o tome se može odlučivati samo u svetlu okolnosti datog predmeta: neophodno je da se, *inter alia*, uzmu u obzir različite vrste podnesaka koje stranka može da podnese sudu, kao i razlike koje postoje između visokih strana ugovornica u pogledu zakonskih odredaba, običajnih pravila, pravnih stanovišta i prezentiranja i izrade presuda (*Ruiz Torija protiv Španije*, stav 29; *Hiro Balani protiv Španije*, stav 27).

363. Međutim, ako je podnesak jedne stranke odlučujući za ishod postupka, on zahteva da se na njega konkretno i neodložno odgovori (*Ruiz Torija protiv Španije*, stav 30; *Hiro Balani protiv Španije*, stav 28).

364. Stoga su domaći sudovi dužni:

- da ispitaju najvažnije argumente stranaka (*Buzescu protiv Rumunije*, stav 67; *Donadze protiv Gruzije* stav 35);
- da s posebnom pažnjom i revnošću ispitaju izjašnjenja koja se tiču prava i sloboda zajemčena Konvencijom i protokolima uz nju (*Fabris protiv Francuske* [GC], stav 72. *in fine*; *Wagner i J.M.W.L. protiv Luksemburga*, stav 96).

365. Član 6. stav 1. ne nalaže da vrhovni sud pruži iscrpnije obrazloženje onda kada jednostavno primenjuje određenu zakonsku odredbu o pravnom osnovu za odbacivanje žalbe zato što ta žalba nema izgleda za uspeh (*Burg i drugi protiv Francuske (dec.)*; *Gorou protiv Grčke (br. 2)* [GC], stav 41).

366. Slično tome, u predmetu u kome se radi o zahtevu da se odobri da se izjavi žalba, što je preduslov za postupak pred višim sudom, kao i za moguće donošenje presude, član 6. stav 1. ne može da se tumači u tom smislu da nalaže da se iscrpno obrazloži odluka kojom se odbacuje zahtev za izjavljivanje žalbe (*Kukkonen protiv Finske (br. 2)*, stav 24; *Bufferne protiv Francuske (dec.)*)

367. Osim toga, kada odbije žalbu, apelacioni sud može, u načelu, jednostavno da prihvati obrazloženje odluke koje je naveo niži sud (*García Ruiz protiv Španije* [GC], stav 26; nasuprot tome vidi *Tatishvili protiv Rusije*, stav 62). Međutim, pojam pravičnog postupka podrazumeva da se domaći sud koji je za svoje odluke naveo šturo obrazloženje, bilo tako što je ponovio obrazloženja koja je prethodno dao niži sud ili na neki drugi način, u stvari bavio bitnim pitanjima u okviru svoje nadležnosti, što znači da nije jednostavno i bez dodatnog truda prihvatio zaključke koje je doneo niži sud (*Helle protiv Finske*, stav 60). Taj zahtev je utoliko važniji ukoliko stranka u sporu nije imala mogućnost da svoju argumentaciju iznese usmeno u postupku pred domaćim sudom (*ibid.*).

368. Međutim, apelacioni sudovi (u drugom stepenu) koji imaju nadležnost da odbace neosnovane žalbe i da rešavaju činjenična i pravna pitanja u parničnom postupku, dužni su da obrazlože zbog čega su odbili da odlučuju o žalbi (*Hansen protiv Norveške*, stavovi 77–83). U navedenom primeru, apelacioni sud je odbio da razmatra žalbu koju je podnosilac predstavke izjavio na odluku prvostepenog suda u parničnom postupku, smatrajući da je „potpuno jasno da postupak po toj žalbi ne može uroditi plodom” i tom prilikom je samo citirao formulaciju iz Zakona o parničnom postupku.

369. Osim toga, ESLJP nije utvrdio da je povređeno pravo u predmetu u kome nije dato konkretno izjašnjenje o tvrdnji koja se odnosila na jedan nebitan aspekt predmeta, to jest na nedostatak potpisa i pečata, što je greška više formalne nego materijalne prirode i ta greška je odmah ispravljena (*Mugoša protiv Crne Gore*, stav 63).

B. Javni postupak

Član 6. stav 1. Konvencije

„1. Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama... ima pravo na pravičnu i javnu raspravu... pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti sa celog ili s dela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je, po mišljenju Suda, nužna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.”

1. Rasprava

370. *Opšta načela*: u načelu, stranke u sporu imaju pravo na javnu raspravu jer ih ona štiti od tajnog sprovođenja pravde bez nadzora javnosti. Time što je postupak sprovođenja pravde vidljiv, javna rasprava doprinosi ostvarivanju celokupnog cilja člana 6. stav 1. – konkretno, pravičnog suđenja (*Malhous protiv Češke Republike* [GC], stavovi 55–56). Iako javna rasprava predstavlja jedno od osnovnih načela koje je utvrđeno u članu 6. stav 1, obaveza da se održava takva rasprava nije apsolutna (*De Tommaso protiv Italije* [GC], stav 163). Pravo na usmenu raspravu nije samo povezano s pitanjem da li postupak obuhvata i ispitivanje svedoka koji usmeno daju svoj iskaz (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 187). Da bi se utvrdilo da li suđenje ispunjava zahteve u pogledu javnosti postupka, treba posmatrati postupak u celini (*Axen protiv Nemačke*, stav 28).

371. U postupku koji se vodi pred sudom prvog i jedinog stepena, pravo na „javnu raspravu” iz člana 6. stav 1. podrazumeva pravo na „usmenu raspravu” (*Fredin protiv Švedske (br. 2)*, stavovi 21–22; *Allan Jacobsson protiv Švedske (br. 2)*, stav 46; *Göç protiv Turske* [GC], stav 47; *Selmani i drugi protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije* stavovi 37–39), osim ukoliko ne postoje izuzetne okolnosti koje opravdavaju to što se odustalo od takve rasprave (*Hesse-Anger i Anger protiv Nemačke (dec.)*; *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, stav 36). Izuzetan karakter takvih okolnosti koje mogu opravdati odustajanje od usmene rasprave proističe, u suštini, iz prirode problema o kome odlučuje nadležni domaći sud, na primer u predmetima u kojima se postupak odnosi isključivo na pravna ili na visokostručna pitanja (*Koottummel protiv Austrije*, stav 19), a ne iz učestalosti takvih situacija (*Miller protiv Švedske*, stav 29; *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, stav 37).

372. To što se rasprava ne održava pred sudom druge ili treće instance može se opravdati posebnim okolnostima postupka o kome je reč ako je rasprava održana u prvom stepenu (*Helmerts protiv Švedske*, stav 36, ali, nasuprot tome, vidi stavove 38–39; *Salomonsson protiv Švedske*, stav 36). Na taj način, postupci u kojima se odlučuje o zahtevu da se podnese žalba i postupci koji obuhvataju samo pravna pitanja, za razliku od postupaka o činjeničnim pitanjima, mogu ispuniti zahteve člana 6. čak i ako

podnosiocu zahteva nije pružena prilika da ga lično saslušaju apelacioni ili kasacioni sud (*Miller protiv Švedske*, stav 30). Prema tome, treba uzeti u obzir posebne odlike postupaka koji se vode pred najvišim sudovima.

373. ESLJP je ispitivao da li to što ne postoji javna rasprava na nižem nivou može biti ispravljeno tako što će se održati javna rasprava u apelacionoj fazi. U jednom broju predmeta utvrđeno je da činjenica da je postupak pred apelacionim sudom vođen u javnosti ne može ispraviti to što nije bilo javne rasprave na nižim nivoima nadležnosti onda kada je obim žalbenog postupka ograničen, naročito kada apelacioni sud ne može da preispita meritum samog predmeta, što bi obuhvatilo i preispitivanje činjenica i procenu da li je izrečena kazna bila srazmerna deliktu. Ako, međutim, apelacioni sud ima punu nadležnost, onda se to što nije bilo javne rasprave na nižem nivou sudske nadležnosti može ispraviti pred tim sudom (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 192. i reference iz sudske prakse koje su tu navedene). Usled toga pritužba koja se odnosi na to što nije bilo javne rasprave može biti tesno povezana sa pritužbom koja se odnosi na navodno nedovoljan obim preispitivanja koje sprovodi apelacioni organ (*ibid.*, stav 193).

374. ESLJP naglašava važnost akuzatornog postupka pred telom koje sudski preispituje odluku koja nije doneta u skladu sa jemstvima člana 6. onda kada to telo ima zadatak da ustanovi da li je činjenični osnov odluke bio dovoljan da se ona opravda (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 211). U tom konkretnom slučaju, činjenica da nije bilo rasprave ni u fazi donošenja disciplinske odluke ni u fazi sudskog preispitivanja, u kombinaciji s nedovoljnim sudskim preispitivanjem, dovela je do povrede člana 6. stav 1. (stav 214).

375. Prema tome, ako ne postoje izuzetne okolnosti koje opravdavaju to što se odustalo od rasprave, (vidi sažetak sudske prakse naveden u presudi u predmetu *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 190), pravo na javnu raspravu iz člana 6. stav 1. podrazumeva pravo na usmenu raspravu barem na jednom nivou nadležnosti (*Fischer protiv Austrije*, stav 44; *Salomonsson protiv Švedske*, stav 36).

376. U predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC], stav 74, ESLJP je ustanovio da član 6. stav 1. nije bio povređen time što nije sprovedena rasprava. Sud je smatrao da je važna činjenica da su podnosioci predstavke mogli da traže raspravu iako je odluka o potrebi da se ona održi bila u nadležnosti suda; takođe je smatrao da su sudovi naveli zbog čega su odbili da održe raspravu; osim toga, podnosioci predstavke su imali dovoljno mogućnosti da svoj predmet iznesu u pismenoj formi i da komentarišu podneske koje je dostavila druga stranka u sporu (*ibid.*). Za predmet u kome je sud doneo rešenje o privremenim merama bez održavanja rasprave vidi *Helmut Blum protiv Austrije*, stavovi 70–74.

377. U nekim slučajevima može takođe biti legitimno da domaći organi uzmu u obzir efikasnost i ekonomičnost postupka (*Eker protiv Turske*, stav 29). U navedenom predmetu, ESLJP nije osporio da je sudski postupak na dva nivoa nadležnosti sproveden bez rasprave. ESLJP je naglasio da pravna pitanja nisu bila naročito komplikovana i da se postupak sprovede bez odlaganja (stav 31). Taj spor se odnosio na tekstualna i tehnička pitanja o kojima je bilo moguće doneti odgovarajuću odluku na osnovu sagledavanja spisa predmeta. Osim toga, postupak je obuhvatao izuzetno hitnu proceduru (zahtev za izdavanje naloga za objavljivanje odgovora u novinama), što je ESLJP smatrao potrebnim i opravdanim u interesu valjanog funkcionisanja štampe.

378. Treba naglasiti da u kontekstu disciplinskih postupaka, s obzirom na ono o čemu se u tim predmetima radi – uticaj moguće kazne na živote i karijere lica o kojima je reč i finansijske implikacije tih kazni – ESLJP zastupa stanovište da odustajanje od usmene rasprave treba da predstavlja izuzetnu meru i mora biti valjano opravdano i obrazloženo u svetlu njegove sudske prakse (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stavovi 208–211). Navedeni predmet je važan i kada je reč o disciplinskim sankcijama izrečenim protiv jednog sudije. ESLJP je posebno naglasio specifičan kontekst disciplinskih postupaka koji se vode protiv sudija (stavovi 196, 211. i 214).

379. Kada je reč o postupcima koji se tiču zatvorenika, sama činjenica da oni borave u zatvoru ne može poslužiti kao opravdanje za odustajanje od rasprave pred građanskopravnim sudom (*Igranov i drugi protiv*

Rusije, stavovi 34–35). Mogu se uzeti u obzir praktični razlozi, ali načela prava na pravično suđenje moraju biti poštovana i zatvorenik mora imati mogućnost da traži da prisustvuje raspravi (*Altay protiv Turske (br. 2)*, stav 77). Ako zatvorenik nije podneo takav zahtev kada takva mogućnost nije predviđena u unutrašnjem pravu, to ne znači da se zatvorenik odrekao svog prava da se pojavi pred sudom (stav 78).

U tom kontekstu, prvo pitanje na koje treba odgovoriti jeste da li je priroda spora takva da nalaže da se zatvorenik pojavi lično na raspravi. Ako je tako, onda se od domaćih vlasti traži da preduzmu praktične mere procesne prirode kako bi obezbedile delotvorno učešće zatvorenika u raspravi i njegovom parničnom predmetu (*Yevdokimov i drugi protiv Rusije*, stavovi 33–47). U navedenom predmetu domaći sudovi su odbili da dozvole zatvorenicima da prisustvuju raspravama u parničnim postupcima u kojima su oni bili stranke u sporu, uz obrazloženje da domaće zakonodavstvo ne predviđa mogućnost da se zatvorenici transportuju do suda. ESLJP je utvrdio da je podnosiocima predstavke bila uskraćena mogućnost da delotvorno predoče svoje predmete i stao je na stanovište da su se domaće vlasti oglušile o svoju obavezu da osiguraju da se poštuje načelo pravičnog suđenja (stav 52 – vidi takođe, *Altay protiv Turske (br. 2)*, stavovi 78–81).

Osim toga, praktični problem koji proističe iz činjenice da podnosilac predstavke izdržava zatvorsku kaznu u drugoj zemlji nije prepreka za razmatranje nekih drugih procesnih mogućnosti, kao što je primena savremenih komunikacionih tehnologija, kako bi se moglo poštovati pravo podnosioca predstavke da bude saslušan pred sudom (*Pönkä protiv Estonije*, stav 39).

380. U predmetu *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], Veliko veće je saželo neke primere situacija u kojima je rasprava bila, ili nije bila, nužna (stavovi 190–191).

381. *Konkretna primene:*

- Rasprava nije nužna onda kada se ne postavljaju pitanja verodostojnosti i kada nema spornih činjenica zbog kojih bi bilo potrebno sprovesti raspravu pa sudovi mogu da donesu pravičnu i obrazloženu odluku o predmetu na osnovu podnesaka stranaka i drugog materijala u pismenoj formi (*Döry protiv Švedske*, stav 37; *Saccoccia protiv Austrije*, stav 73; *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, stav 37).
- ESLJP je takođe prihvatio da to što se odustalo od rasprave može biti opravdano u predmetima u kojima se postavljaju samo pravna pitanja ograničena po svojoj prirodi (*Allan Jacobsson protiv Švedske (br. 2)*, stav 49; *Valová, Slezák i Slezák protiv Slovačke*, stavovi 65–68) ili oni predmeti koji nisu naročito složeni (*Varela Assalino protiv Portugalije (dec.)*; *Speil protiv Austrije (dec.)*). Isto to važi i za visokostručna pitanja. ESLJP je uzeo u obzir tehničku, tj. stručnu prirodu sporova o naknadama na ime socijalnog osiguranja koje je bolje rešavati u pismenoj formi nego na usmenoj raspravi. U više navrata ESLJP je zastupao stav da nacionalne vlasti u toj sferi, s obzirom na zahteve koji se postavljaju u pogledu efikasnosti i ekonomičnosti, mogu da se uzdrže od održavanja rasprave budući da bi sistematsko održavanje rasprava moglo da ugrozi onu posebnu pažnju i revnost koju treba ispoljiti u postupcima iz domena socijalnog osiguranja (*Schuler-Zraggen protiv Švajcarske*, stav 58; *Döry protiv Švedske*, stav 41; nasuprot tome, vidi *Salomonsson protiv Švedske*, stavovi 39–40). U presudi u predmetu *Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC] precizirano je da bez obzira na tehničku prirodu nekih diskusija i zavisno od onoga o čemu se u predmetu radi, na nadzor koji sprovodi javnost treba gledati kao na nužni uslov i u smislu transparentnosti i u smislu zaštite prava stranaka u sporu (stavovi 208. i 210).
- Nasuprot tome, održavanje usmene rasprave smatra se nužnim onda kada, na primer, treba ispitati pravna pitanja i važna činjenična pitanja (*Fischer protiv Austrije*, stav 44) ili kada treba proceniti da li su vlasti pravilno utvrdile činjenice (*Malhous protiv Češke Republike* [GC], stav 60) i kada treba obezbediti da se temeljitije razmotre predmetne činjenice (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 211), kao i onda kada okolnosti nalažu da sudovi steknu ličnu predstavu o podnosiocu predstavke, kada treba omogućiti podnosiocu predstavke da objasni položaj u kome se nalazi, tako što će to učiniti lično ili preko svog pravnog zastupnika

(*Miller protiv Švedske*, stav 34. *in fine*; *Andersson protiv Švedske*, stav 57) – na primer onda kada sud treba da sasluša svedočenje podnosioca predstavke o ličnoj patnji koju je doživeo kako bi mogao da utvrdi nivo naknade koju treba da mu dosudi (*Göç protiv Turske* [GC], stav 51; *Lorenzetti protiv Italije*, stav 33) ili kada sud treba da pribavi informacije o karakteru podnosioca predstavke, njegovom ponašanju i opasnosti koju on predstavlja (*De Tommaso protiv Italije* [GC], stav 167) – ili kada sud traži razjašnjenja o određenim tačkama, *inter alia* i na ovaj način (*Fredin protiv Švedske (br. 2)*, stav 22; *Lundevall protiv Švedske*, stav 39).

382. U predmetu *Pönkä protiv Estonije* radilo se o korišćenju pojednostavljenog postupka (koji je rezervisan za sporove manje vrednosti) i o odluci suda da ne održi raspravu, a da sud pritom nije naveo zbog čega je primenio pismeni postupak (stavovi 37–40). U predmetu *Mirovni Inštitut protiv Slovenije* radilo se o osporavanju odluke da se odbije ponuda u postupku javnog konkursa (tenderskoj proceduri). Domaći sud nije naveo nikakvo obrazloženje za to što je odbio da održi raspravu, čime je onemogućio Sudu u Strazburu da utvrdi da li je domaći sud samo zanemario razmatranje zahteva za raspravu Instituta, koji je podneo predstavku, ili je odlučio da taj zahtev odbije i, ako je tako, iz kojih je razloga to učinio (stav 44). I u jednom i u drugom slučaju, ESLJP je ustanovio da je time što se odbilo da se održi rasprava bio prekršen član 6. stav 1. (*Pönkä protiv Estonije*, stav 40; *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, stav 45).

383. U predmetu koji se ticao rasprave pred Sudom za sportsku arbitražu (CAS), ESLJP je ustanovio da stvari koje se odnose na pitanja o tome da li je kazna koja je izrečena podnosiocu i podnositeljki predstavke zbog dopinga bila opravdana zahtevaju da se održi otvorena rasprava, čime će se omogućiti uvid javnosti. ESLJP je primetio da su činjenice koje su u predstavi osporene i kazna koja je bila zaprećena nose u sebi visok stepen stigmatizacije i mogućnost da se negativno odraze na profesionalnu čast podnosioca i podnositeljke predstavke. S tih razloga ESLJP je zaključio da je bio prekršen član 6. stav 1. time što nije vođena javna rasprava pred CAS (*Mutu i Pechstein protiv Švajcarske*, stavovi 182–183).

384. Kad god se održava javna rasprava, stranke imaju pravo da prisustvuju toj raspravi i da iznesu usmene iskaze ili da izaberu drugi način učešća u postupku (na primer tako što će imenovati svoje pravne zastupnike) ili da zatraže da se odgodi postupak. Da bi delotvorno ostvarile ta prava, stranke u sporu moraju biti obaveštene o datumu i vremenu održavanja rasprave dovoljno unapred pre rasprave da bi mogle da se pripreme. ESLJP je saopštio da su domaći sudovi, pre no što se pristupi raspravi o meritumu predmeta, dužni da provere da li su stranke propisno obaveštene o održavanju ročišta. Analiza koja se iznosi u odlukama domaćih sudova mora sadržati više od pukog pominjanja da je upućen poziv na ročište i u njoj se moraju na najbolji način iskoristiti raspoloživi dokazi kako bi se utvrdilo da li je stranka koja se nije pojavila na ročištu zaista bila obaveštena o raspravi dovoljno unapred. Propust domaćeg suda da proveri da li je stranka koja se nije pojavila na ročištu bila blagovremeno obaveštena o njemu i, ako nije, da li treba odložiti raspravu sam po sebi je inkompatibilan sa istinskim poštovanjem načela pravičnog suđenja i ESLJP stoga može utvrditi da je bio prekršen član 6. stav 1. (vidi *Gankin i drugi protiv Rusije*, stavovi 39. i 42, uz sažetak načela utvrđenih u sudskoj praksi u vezi s blagovremenim obaveštavanjem o održavanju rasprava, dostavljanjem informacija strankama i pitanjem odricanja od prava na raspravu stavovi 34–38).

385. *Prisustvo medija i javnosti*: Javni karakter rasprave pred pravosudnim organima pruža strankama u sporu zaštitu od vođenja zatvorenog postupka, bez uvida javnosti i u tom smislu predstavlja jedan od načina da se održi poverenje javnosti u sudove, što doprinosi postizanju cilja pravičnog suđenja (*Diennet protiv Francuske*, stav 33; *Martinie protiv Francuske* [GC], stav 39; *Gautrin i drugi protiv Francuske*, stav 42; *Hurter protiv Švajcarske*, stav 26; *Lorenzetti protiv Italije*, stav 30). Međutim, član 6. stav 1. ne zabranjuje sudovima da, u svetlu posebnih okolnosti predmeta, odstupe od tog načela (*Martinie protiv Francuske* [GC], stavovi 40–44). Održavanje postupka, da li u celini ili delimično, *in camera* mora biti strogo uslovljeno okolnostima predmeta (*Lorenzetti protiv Italije*, stav 30). Formulacije u tekstu člana 6. stav 1. omogućuju nekoliko izuzetaka.

386. Prema tekstu člana 6. stav 1, „štampa i javnost se mogu isključiti s celog ili s dela suđenja“:

- „U interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu“ (*Zagorodnikov protiv Rusije*, stav 26; *B. i P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 39);

- „kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka”: o interesima maloletnika ili zaštiti privatnog života stranaka radi se na primer u postupcima koji su vezani za prebivalište maloletnika posle rasprave roditelja ili u sporovima između članova iste porodice (*ibid.*, stav 38); ali se u predmetima u kojima se radi o smeštaju deteta u javnu ustanovu razlozi za isključivanje javnosti iz postupka moraju veoma pažljivo ispitati (*Moser protiv Austrije*, stav 97). Kada je reč o disciplinskom postupku vođenom protiv lekara, iako se potrebom da se čuva profesionalna tajna i privatni život pacijenta može opravdati to što se postupak održava bez prisustva javnosti, to ipak mora biti izričito opravdano okolnostima (*Diennet protiv Francuske*, stav 34; za primer postupka vođenog protiv advokata vidi *Hurter protiv Švajcarske*, stavovi 30–32);
- „ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužna u posebnim okolnostima i kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde”: moguće je ograničiti otvorenu i javnu prirodu postupka kako bi se zaštitila bezbednost i privatnost svedoka ili kako bi se podstakla i poboljšala slobodna razmena informacija i mišljenja u traganju za pravdom (*B. i P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 38; *Osinger protiv Austrije*, stav 45).

387. ESLJP je dodao da se sudska praksa u vezi sa održavanjem ročišta, koja se prvenstveno odnosi na pravo na obraćanje sudu utvrđeno u članu 6. stav 1. (vidi gore) po analogiji primenjuje na rasprave koje su otvorene za javnost. Prema tome, rasprava koja se održava u skladu sa domaćim pravom mora, u načelu, biti javna. Obaveza da se održava javna rasprava ipak nije apsolutna zato što okolnosti koje mogu da opravdaju njeno odsustvo u suštini zavise od prirode pitanja koja utvrđuju domaći sudovi (*De Tommaso protiv Italije* [GC], stavovi 163–67). „Izuzetne okolnosti – uključujući izuzetno stručnu prirodu pitanja o kojima treba odlučivati – mogu opravdati izostanak javne rasprave ako konkretni predmet spora nije takav da nalaže javni nadzor” (*Lorenzetti protiv Italije*, stav 32).

388. Samo prisustvo poverljivih informacija u spisu predmeta ne podrazumeva automatski potrebu da se rasprava zatvori za javnost. Prema tome, pre nego što se javnost isključi iz određenog postupka, sudovi moraju konkretno da ispituju da li je takvo isključivanje potrebno zbog zaštite javnog interesa i moraju da ograniče tu meru samo na ono što je izričito nužno kako bi se ostvario cilj kome se teži (*Nikolova i Vandova protiv Bugarske*, stavovi 74–77, gde je ročište održano *in camera* zbog dokumenata koji su bili označeni kao državna tajna).

389. Konačno, izostanak rasprave može, ali ne mora biti ispravljen u nekoj kasnijoj fazi postupka (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stavovi 60–61; *Diennet protiv Francuske*, stav 34; *Malhous protiv Češke Republike* [GC], stav 62).

390. *Odricanje od prava na javnu raspravu*: ni slovo ni duh člana 6. stav 1. ne sprečavaju pojedinca da se svojevolejno odrekne svog prava na javnu raspravu, bilo da to učini izričito ili prećutno, ali takvo odricanje mora biti nedvosmisleno i ne sme biti u suprotnosti sa bilo kojim važnim javnim interesom (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stav 59; *Håkansson i Sturesson protiv Švedske*, stav 66; *Exel protiv Češke Republike*, stav 46. Poziv na raspravu takođe mora biti blagovremeno primljen (*Yakovlev protiv Rusije*, stavovi 20–22).

391. *Uslovi kojima se uređuje pitanje odricanja od tih prava*: lice o kome je reč mora da pristane na to (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stav 59), i to na osnovu svoje slobodne volje (*Albert i Le Compte protiv Belgije*, stav 35). Tog prava se može odreći izričito ili prećutno (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stav 59). Međutim, to mora biti učinjeno na nedvosmislen način (*Albert i Le Compte protiv Belgije*, stav 35; *Håkansson i Sturesson protiv Švedske*, stav 67) i ne sme biti u suprotnosti ni sa kakvim važnim javnim interesom (*ibid.*, stav 66).

392. Alo lice propusti da zatraži da se održi javna rasprava, to ne mora nužno značiti da se lice o kome je reč odreklo prava na javnu raspravu; mora se voditi računa o merodavnom unutrašnjem pravu (*Exel protiv Češke Republike Republic*, stav 47; *Göç protiv Turske* [GC], stav 48. *in fine*). Nije značajno da li je podnosilac predstavke zatražio javnu raspravu ili je nije zatražio ako merodavno domaće pravo izričito isključuje takvu mogućnost (*Eisenstecken protiv Austrije*, stav 33).

393. Primeri: odricanje od prava na javnu raspravu u disciplinskom postupku: *Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, stav 59; *H. protiv Belgije*, stav 54. Nedvosmisleno odricanje od prava na javnu raspravu: *Schuler-Zraggen protiv Švajcarske*, stav 58; nasuprot tome, vidi *Exel protiv Češke Republike*, stavovi 48–53.

2. Izricanje presude

394. Javni karakter postupka koji se odvija pred pravosudnim organima štiti stranke od vođenja zatvorenog postupka, bez uvida javnosti (*Fazliyski protiv Bugarske*, stav 69, u vezi s predmetom koji je označen kao poverljiv – utvrđeno je da je povređeno pravo). Isto tako, to je i način da se održava poverenje u sudove (*Pretto i drugi protiv Italije*, stav 21).

395. Član 6. stav 1. utvrđuje: „Presuda se izriče javno”, što, kako se čini, upućuje na to da je potrebno da se presuda javno pročita. ESLJP je, međutim, zaključio da „i drugi načini koji presudu čine javnom” mogu biti kompatibilni sa članom 6. stav 1. (*Moser protiv Austrije*, stav 101).

396. Da bi se utvrdilo da li su oblici javnog izricanja presude koji su propisani unutrašnjim pravom kompatibilni sa zahtevom da se presuda javno izrekne u smislu člana 6. stav 1, „u svakom predmetu se način javnog izricanja presude na osnovu unutrašnjeg prava... mora procenjivati s obzirom na posebne okolnosti predmetnog postupka i u odnosu na neposredni cilj i opštu svrhu člana 6. stav 1.” (*Pretto i drugi protiv Italije*, stav 26; *Axen protiv Nemačke*, stav 31). Cilj koji se u ovom kontekstu nastoji postići članom 6. stav 1. – konkretno, osigurati kontrolu javnosti nad radom pravosuđa u cilju zaštite prava na pravično suđenje – mora se ostvariti za vreme trajanja postupka, a taj postupak se mora sagledavati kao celina (*ibid.*, stav 32).

397. Ako se presuda ne izriče javno, treba utvrditi da li je na drugi način postignut dovoljan stepen javnosti postupka.

398. U sledećim primerima postignut je dovoljan stepen javnosti na neki drugi način, osim javnog izricanja presude:

- Viši sudovi koji nisu javno izrekli odluke kojima odbijaju žalbe o pravnim pitanjima: da bi se utvrdilo da li je kasacioni sud izrekao svoju presudu na način koji zahteva član 6. stav 1, mora se uzeti u obzir celina postupka sprovedenog u unutrašnjem pravnom poretku kao i o ulozi koju u tom poretku ima kasacioni sud (*Pretto i drugi protiv Italije* stav 27).

Kada je utvrđivao da nije bilo povrede člana 6. stav 1, ESLJP je posvetio posebnu pažnju onoj fazi postupka i kontroli koju su sprovodili ti sudovi – što je bilo ograničeno na pravna pitanja – kao i presudama koje su sudovi doneli, potvrđujući odluke nižih sudova, bez ikakve promene posledica po podnosiocima predstave. S obzirom na sve navedene razloge, ESLJP je stao na stanovište da je zahtev da presuda bude objavljena ispunjen kada je, time što je presuda upisana u sudski registar, njen integralni tekst stavljen svima na raspolaganje (*ibid.*, stavovi 27–28) ili kada je presuda kojom je potvrđena presuda nižeg suda, a koja je sama bila javno izrečena, doneta bez rasprave (*Axen protiv Nemačke*, stav 32).

- Prvostepeni sud: ESLJP nije utvrdio da je povređeno pravo u predmetu u kome je apelacioni sud javno izrekao presudu i u njoj naveo sažetak i potvrdio prethodnu odluku prvostepenog suda koji je održao raspravu, ali svoju presudu nije izrekao javno (*Lamanna protiv Austrije*, stavovi 33–34).
- Predmeti koji se odnose na prebivalište dece: iako domaće vlasti opravdano vode te postupke bez prisustva javnosti kako bi zaštitile privatnost dece i stranaka i izbegle nanošenje štete interesima pravde, a javno izricanje presude bi, u velikoj meri, ugrozilo te ciljeve, zahtev iz člana 6. stav 1. u pogledu javnog izricanja presude ispunjen je onda kada svako ko može da dokaže svoj interes za to može da izvrši uvid ili da pribavi primerak integralnog teksta odluka, dok se odluke od posebnog interesa rutinski objavljuju, čime se javnosti omogućuje uvid u način na koji sudovi generalno pristupaju takvim predmetima, kao i u načela koja primenjuju prilikom

odlučivanja u njima (*B. i P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 47).

399. U sledećim predmetima utvrđena je povreda prava usled toga što presuda nije javno izrečena:

- U predmetu koji se odnosio na prebivalište deteta, a spor je vođen između roditelja i javne ustanove: to što je licima koja su dokazala pravni interes za taj predmet bilo dopušteno da izvrše uvid u spis i da se objave odluke od posebnog interesa (mahom odluke apelacionih sudova ili vrhovnog suda) nije bilo dovoljno da se na taj način ispuni zahtev iz člana 6. stav 1. u vezi sa javnošću (*Moser protiv Austrije*, stavovi 102–103).
- Kada su sudovi prvog i drugog stepena na zatvorenim sednicama ispitivali zahtev za naknadu štete zbog pritvora, a nisu javno izrekli svoju odluku, niti se na neki drugi način osiguralo da postupak bude u dovoljnoj meri javan (*Werner protiv Austrije*, stavovi 56–60).

400. Kada se javno pročita samo izreka presude: mora se utvrditi da li je javnost na neki drugi način imala uvid u obrazloženu presudu koja nije pročitana i, ako jeste, treba ispitati te oblike javnog objavljivanja kako bi presuda mogla biti podvrgnuta nadzoru javnosti (*Ryakib Biryukov protiv Rusije*, stavovi 38–46. i reference na koje se upućuje u stavovima 33–36). S obzirom da su javnosti bili nedostupni razlozi koji bi omogućili da razume zbog čega su odbijeni zahtevi podnosioca predstavke, nije bio ostvaren cilj čijem se ostvarivanju teži članom 6. stav 1. (*ibid.*, stav 45).

C. Dužina postupka

Član 6. stav 1. Konvencije

„1. Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama... ima pravo na... raspravu u razumnom roku pred... sudom...”

401. Time što se zahteva da se postupak sprovede u „razumnom roku”, u tekstu Konvencije se naglašava koliko je važno da pravosudni organi sprovedu pravdu bez odugovlačenja koje bi moglo da ugrozi delotvornost i verodostojnost pravosudnog sistema (*H. protiv Francuske*, stav 58; *Katte Klitsche de la Grange protiv Italije*, stav 61). Član 6. stav 1. obavezuje visoke strane ugovornice da svoje pravne sisteme organizuju na način koji sudovima omogućava da postupaju u skladu sa različitim zahtevima tog člana.

402. ESLJP je u više navrata isticao koliko je važno da se pravda sprovodi bez odlaganja koje bi moglo da ugrozi delotvornost i verodostojnost pravosudnog sistema (*Scordino protiv Italije (br. 1)* [GC], stav 224). Ako ESLJP utvrdi da u nekoj visokoj strani ugovornici postoji praksa koja je inkompatibilna s Konvencijom koja proističe iz nagomilavanja povreda zahteva za suđenjem u „razumnom roku”, to predstavlja „otežavajuću okolnost povrede člana 6. stav 1.” (*Bottazzi protiv Italije* [GC], stav 22; *Scordino protiv Italije (br. 1)* [GC], stav 225).

1. Utvrđivanje dužine postupka

403. Kada je reč o trenutku koji se uzima kao početak relevantnog perioda, rok obično počinje da teče od momenta kada je postupak u predmetu pokrenut pred nadležnim sudom (*Poiss protiv Austrije*, stav 50; *Bock protiv Nemačke*, stav 35), osim ukoliko je podnošenje zahteva upravnom organu preduslov za pokretanje sudskog postupka. U tom slučaju u rok se može uračunati i obavezni prethodni upravni postupak (*König protiv Nemačke*, stav 98; *X protiv Francuske*, stav 31; *Kress protiv Francuske* [GC], stav 90).

404. Tako pod određenim okolnostima razuman rok može početi da teče čak i pre nego što se donese odluka kojom započinje postupak pred sudom pred kojim podnosilac zahteva pokreće spor (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 32 *in fine*; *Erkner i Hofauer protiv Austrije*, stav 64; *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [GC], stav 65). Međutim, to je izuzetak i prihvaćeno je onda kada su, na primer, izvesni prethodni koraci bili neophodan uvod u postupak (*Blake protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 40). Za

predmet u kome se radilo o zahtevu građanske stranke u sporu vidi *Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], stavovi 207–208).

405. Član 6. stav 1. može se takođe primeniti i na postupke koji, iako nisu u celosti pravosudne prirode, ipak jesu usko povezani sa nadzorom koji sprovodi sudski organ. To je, na primer, bio slučaj sa predmetom u kome se radilo o podeli imanja koja je sprovedena u vanparničnom postupku pred dva javna beležnika, ali je ceo taj postupak naložio i potvrdio sud (*Siegel protiv Francuske*, stavovi 33–38). Dužina postupka vođenog pred javnim beležnicima stoga je uzeta u obzir kada se izračunavalo da li je ceo postupak sproveden u razumnom roku.

406. Što se tiče završetka predmetnog perioda, on obično obuhvata ceo postupak, uključujući žalbeni postupak (*König protiv Nemačke*, stav 98. *in fine*) i proteže se sve do konačne odluke kojom se spor rešava (*Poiss protiv Austrije*, stav 50). Prema tome, zahtev da se sudi u razumnom roku odnosi se na sve faze sudskog postupka čiji je cilj rešavanje spora, ne isključujući faze koje nastupaju nakon presude o meritumu (*Robins protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavovi 28–29).

407. Stoga kada se utvrđuje relevantan period, mora se i izvršenje presude koju je doneo bilo koji sud smatrati sastavnim delom postupka (*Martins Moreira protiv Portugalije*, stav 44; *Silva Pontes protiv Portugalije*, stav 33; *Di Pede protiv Italije*, stav 24). Vreme ne prestaje da teče sve dok se ne ostvari pravo koje je traženo i utvrđeno u postupku (*Estima Jorge protiv Portugalije*, stavovi 36–38).

408. Iako ustavni sud nije nadležan da odlučuje o meritumu, postupci koji se pred njim vode takođe se uzimaju u obzir onda kada njegova odluka može da utiče na ishod spora pred redovnim sudovima (*Deumeland protiv Nemačke*, stav 77; *Pammel protiv Nemačke*, stavovi 51–57; *Süßmann protiv Nemačke* [GC], stav 39). Ipak, obaveza da se suđenje sprovede u razumnom roku ne može se tumačiti na isti način kada je reč o ustavnom sudu kao i kada je reč o redovnom sudu (*ibid.*, stav 56; *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [GC], stav 109).

409. Na kraju, kada je reč o mešanju trećih lica u parnični postupak, treba utvrditi sledeću razliku: kada podnosilac predstavke interveniše u domaćem postupku samo u svoje ime, rok koji se uzima u obzir počinje da teče od tog datuma; s druge strane, ako je podnosilac predstavke izneo nameru da nastavi postupak kao naslednik, onda se on može žaliti na celokupno trajanje postupka (*Scordino protiv Italije (br. 1)* [GC], stav 220).

2. Ocena zahteva koji se odnosi na razuman rok

a. Načela

410. Obaveza visokih strana ugovornica: od njih se zahteva da da svoj pravosudni sistem organizuju na takav način da njihovi sudovi mogu svakome da jemče pravo na pravnosnažnu odluku u sporovima koji se vode u pogledu građanskih prava i obaveza u razumnom roku (*Comingersoll S. A. protiv Portugalije* [GC], stav 24; *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 142).

411. Procena u konkretnom predmetu: razumnost dužine postupka koji spada u polje dejstva člana 6. stav 1. mora se procenjivati u svakom pojedinačnom predmetu u skladu s konkretnim okolnostima (*Frydlender protiv Francuske* [GC], stav 43), što može zahtevati i opštu ocenu (*Obermeier protiv Austrije*, stav 72; *Comingersoll S. A. protiv Portugalije* [GC], stav 23; *Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], stav 214).

412. Mora se uzeti u obzir celina postupka (*König protiv Nemačke*, stav 98. *in fine*).

- Iako različita kašnjenja sama po sebi ne predstavljaju nužno problem, kada se sva ta kašnjenja posmatraju zajedno i kumulativno, može se izvesti zaključak da je prekoračen razuman rok (*Deumeland protiv Nemačke*, stav 90). Prema tome, iako dužina svake faze postupka (otprilike godinu i po dana) sama po sebi možda neće biti smatrana nerazumnom, ipak ukupno trajanje postupka može biti ocenjeno kao prekomerno (*Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy*

protiv Finske [GC], stavovi 210–211).

- Kašnjenje za vreme određene faze postupka može biti dopustivo ako ukupna dužina postupka ne bude prekomerna (*Pretto i drugi protiv Italije*, stav 37).
- Nacionalne vlasti mogu ostati aktivne za sve vreme postupka, a kašnjenja mogu biti izazvana procesnim nedostacima (*Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], stav 213).
- „Dugi periodi tokom kojih postupak... miruje”, a da se za to ne pruža nikakvo objašnjenje nisu prihvatljivi (*Beaumartin protiv Francuske*, stav 33).

413. Primenljivost člana 6. stav 1. na prethodni postupak ili na privremene mere, uključujući sudske naloge, zavisi od toga da li su ispunjeni određeni uslovi (*Micallef protiv Malte* [GC], stavovi 83–86).¹⁷

414. Postupci za odlučivanje o prethodnom pitanju Suda pravde Evropske unije (SPEU) ne uzimaju se u obzir kada se procenjuje dužina postupka koja se može pripisati domaćim vlastima (*Pafitis i drugi protiv Grčke*, stav 95; *Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy protiv Finske* [GC], stav 208).

415. Ako je država uvela kompenzatorni pravni lek kako bi se nadoknadile povrede razumnog roka, a taj pravni lek, sagledan u celini, nije oslobodio podnosioca predstavke statusa „žrtve” u smislu člana 34. Konvencije, onda to predstavlja „otežavajuću okolnost” u kontekstu povrede člana 6. stav 1. u smislu prekoračenja razumnog roka (*Scordino protiv Italije (br. 1)* [GC], stav 225).

b. Kriterijumi

416. Razumnost dužine postupka mora se procenjivati u svetlu okolnosti predmeta i u skladu sa sledećim kriterijumima: složenost predmeta, ponašanje podnosioca predstavke i nadležnih vlasti i važnost predmeta spora za podnosioca predstavke (*Comingersoll S. A. protiv Portugalije* [GC]; *Frydlender protiv Francuske* [GC], stav 43; *Sürmeli protiv Nemačke* [GC], stav 128; *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 143; *Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], stav 209).

i. Složenost predmeta

417. Složenost predmeta može se odnositi kako na činjenični, tako i na pravni aspekt (*Katte Klitsche de la Grange protiv Italije*, stav 55; *Papachelas protiv Grčke* [GC], stav 39). Ona se na primer može odnositi na činjenicu da je u predmet uključeno nekoliko stranaka (*H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 72) ili na različite dokaze koje treba pribaviti (*Humen protiv Poljske* [GC], stav 63). Predmet može biti u pravnom smislu složen zbog malog broja precedenata na nivou države ili zbog potrebe da se traži odluka Suda pravde Evropske unije u vezi s pitanjima koja se odnose na tumačenje evropskog prava (*Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy protiv Finske* [GC], stav 212). U predmetu *Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], postupak u kome se radilo o zahtevu građanske stranke u sporu odlikovao se „znatnom činjeničnom složenošću”, koja je dodatno pojačana time što su zahtevani mnogi izveštaji veštaka (stav 210).

418. Složenošću postupaka pred domaćim sudovima može se objasniti njihova dužina (*Tierce protiv San Marina*, stav 31). Međutim, ESLJP je, mada je priznao da je stečajni postupak složen, ipak ustanovio da trajanje postupka od oko 25 godina i šest meseci ne zadovoljava kriterijum „razumnog roka” (*Cipolletta protiv Italije*, stav 44).

419. Čak i kada predmet sam po sebi nije naročito složen, njegovo ispitivanje može biti otežano usled nejasnoća i nepredvidljivosti u domaćem zakonodavstvu, što može presudno doprineti dužem trajanju postupka (*Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 150).

ii. Ponašanje podnosioca predstavke

420. Član 6. stav 1. ne zahteva od podnosioca predstavke da aktivno saraduju s pravosudnim organima,

¹⁷ Vidi odeljak „Obim”.

niti se njima može prebaciti to što koriste sva raspoloživa pravna sredstva na koja imaju pravo prema domaćem zakonodavstvu (*Erkner i Hofauer protiv Austrije*, stav 68), kao što im se ne mogu prebaciti ni posledice njihovog zdravstvenog stanja (*Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], stav 211). Ipak, u tom slučaju nacionalne vlasti ne mogu biti smatrane odgovornima za bilo kakvo produženje postupka koje iz toga proistekne (*ibid.*).

421. Od lica o kome je reč traži se samo da ispolji revnost u preduzimanju procesnih radnji koje se na njega odnose, da se uzdrži od primene taktike odugovlačenja i da koristi sva sredstva koja mu domaće zakonodavstvo pruža za skraćivanje postupka (*Unión Alimentaria Sanders S. A. protiv Španije*, stav 35).

422. Ponašanje podnosioca predstavke predstavlja objektivnu činjenicu koja se ne može pripisati tuženoj državi i koja se mora uzeti u obzir kada se utvrđuje da li je prekoračen razuman rok utvrđen u članu 6. stav 1. (*Poiss protiv Austrije*, stav 57; *Wiesinger protiv Austrije*, stav 57; *Humen protiv Poljske* [GC], stav 66). Ponašanje podnosioca predstavke samo po sebi ne može se koristiti kao opravdanje za periode neaktivnosti.

423. Neki primeri ponašanja podnosioca predstavke:

- neažurnost stranaka u dostavljanju podnesaka u postupku može bitno doprineti usporavanju postupka (*Vernillo protiv Francuske*, stav 34);
- učestalo/višestruko menjanje pravnog zastupnika (*König protiv Nemačke*, stav 103);
- zahtevi ili propusti koji utiču na vođenje postupka (*Acquaviva protiv Francuske*, stav 61);
- pokušaj da se postigne prijateljsko poravnanje (*Pizzetti protiv Italije*, stav 18; *Laino protiv Italije* [GC], stav 22);
- postupak koji je greškom pokrenut pred nenadležnim sudom (*Beaumartin protiv Francuske*, stav 33);
- sklonost parničanju, o čemu svedoče mnogobrojne predstavke i drugi tužbeni zahtevi (*Pereira da Silva protiv Portugalije*, stavovi 76–79).

424. Iako se domaće vlasti ne mogu smatrati odgovornima za ponašanje optuženog lica, taktika odugovlačenja koju koristi jedna stranka ne oslobađa vlasti obaveze da osiguraju sprovođenje postupka u razumnom roku (*Mincheva protiv Bugarske*, stav 68).

iii. Ponašanje nadležnih vlasti

425. Država odgovara za sve svoje organe vlasti: ne samo za pravosudne organe nego za sve javne institucije (*Martins Moreira protiv Portugalije*, stav 60). Samo kašnjenja koja se mogu pripisati državi mogu opravdati zaključak da nije ispunjen zahtev za suđenje „u razumnom roku“ (*Buchholz protiv Nemačke*, stav 49; *Papageorgiou protiv Grčke*, stav 40; *Humen protiv Poljske* [GC], stav 66). ESLJP ispituje postupak u celini, što znači da iako se nacionalne vlasti mogu smatrati odgovornima za određene procesne nedostatke usled kojih dolazi do kašnjenja u postupku, na kraju one ipak mogu ispuniti svoju dužnost i u celini ispitati predmet ekspeditivno kako to nalaže član 6. (*Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], stav 211).

426. Čak i u pravosudnim sistemima koji primenjuju načelo po kome inicijativa za vođenje postupka predstavlja odgovornost stranaka, ponašanje tih stranaka ne oslobađa sudove obaveze da osiguraju ekspeditivno suđenje kako to nalaže član 6. stav 1. (*Pafitis i drugi protiv Grčke*, stav 93; *Tierce protiv San Marina*, stav 31; *Sürmeli protiv Nemačke* [GC], stav 129).

427. Isto važi i onda kada je u postupku potrebna saradnja veštaka: sudija je taj koji snosi odgovornost za pripremu predmeta i brzo vođenje postupka (*Capuano protiv Italije*, stavovi 30–31; *Versini protiv Francuske*, stav 29; *Sürmeli protiv Nemačke* [GC], stav 129).

428. Iako se obaveza da odluka bude doneta u „razumnom roku“ odnosi i na ustavni sud, ona se kada je reč o tom sudu ne može tumačiti isto onako kako se tumači kada je reč o redovnim sudovima. Uloga čuvara ustava koja pripada ustavnom sudu traži da on ponekad uzme u obzir i druge okolnosti osim samog hronološkog redosleda kojim su predmeti primljeni, kao što je priroda predmeta ili njegova važnost u

političkom i društvenom smislu (uporedi *Süßmann protiv Nemačke* [GC], stavovi 56–58; *Voggenreiter protiv Nemačke*, stavovi 51–52; *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [GC], stav 109). Osim toga, iako član 6. nalaže da sudski postupak bude ekspeditivan, u njemu se takođe naglašava šire načelo valjanog sprovođenja pravde (*Von Maltzan i drugi protiv Nemačke (dec.)* [GC], stav 132). Ipak, hroničnim preopterećenjem ne može se opravdati prekomerna dužina postupaka (*Probstmeier protiv Nemačke*, stav 64).

429. Budući da se od visokih strana ugovornica traži da svoj pravni sistem organizuju na način koji jemči pravo na sudsku odluku u razumnom roku, prekomerna opterećenost sudova predmetima ne može se uzeti u obzir (*Vocaturu protiv Italije*, stav 17; *Cappello protiv Italije*, stav 17). Ipak, privremeni zaostatak u rešavanju predmeta ne podrazumeva odgovornost države ako sama država preduzme razumno brze korektivne mere kako bi rešila takvu izuzetnu situaciju (*Buchholz protiv Nemačke*, stav 51). Metodi koji se mogu razmatrati kao privremeno sredstvo za ubrzanje rada obuhvataju rešavanje predmeta po određenom redosledu, koji se ne zasniva samo na datumu pokretanja već i na stepenu njihove hitnosti i važnosti i, naročito, s obzirom na to koliki je značaj samog predmeta za stranke u postupku. Međutim, ako se takvo stanje stvari produži i postane pitanje strukturne organizacije, onda ti metodi više ne mogu biti dovoljni i država mora da se postara za donošenje delotvornih mera (*Zimmermann i Steiner protiv Švajcarske*, stav 29; *Guincho protiv Portugalije*, stav 40). Činjenica da ta pojava velikog broja zaostalih nerešenih predmeta postaje opšte mesto ne može opravdati prekomernu dužinu postupka (*Unión Alimentaria Sanders S.A. protiv Španije*, stav 40).

430. Osim toga, uvođenje reforme koja je tako koncipirana da se njome ubrza razmatranje predmeta ne može da opravda kašnjenja budući da su države dužne da organizuju da takve mere stupe na snagu i da se sprovedu na način kojim se izbegava da se dalje prolongiraju razmatranja predmeta koji su u toku (*Fisanotti protiv Italije*, stav 22). S tim u vezi, primerenost domaćih pravnih lekova koje je visoka strana ugovornica uvela kako bi sprečila pojavu problema prekomerno dugih postupaka ili kako bi omogućila naknadu štete u takvim situacijama – treba ocenjivati u odnosu na načela koja je utvrdio ESLJP (*Scordino protiv Italije (br. 1)* [GC], stavovi 178. i dalje i 223).

431. Država se takođe smatra odgovornom zbog toga što nije ispunjen zahtev za suđenje u razumnom roku u predmetu u kome je sproveden preterano velik broj sudskih radnji usredsređenih na psihičko stanje podnosioca predstavke. Domaći sudovi su i dalje imali nedoumice u tom pogledu uprkos tome što je podneto pet izveštaja kojima je potvrđena uračunljivost podnosioca predstavke i odbačena su dva zahteva za starateljstvo; ta parnica je trajala čak i više od devet godina (*Bock protiv Nemačke*, stav 47).

432. Štrajk članova advokatske komore sam po sebi ne može visoku stranu ugovornicu da učini odgovornom u pogledu zahteva za suđenje u „razumnom roku“; međutim, kada se ocenjuje da li je taj zahtev ispunjen, moraju se uzeti u obzir naponi koje država ulaže da bi smanjila kašnjenja do kojih dolazi usled tog štrajka (*Papageorgiou protiv Grčke*, stav 47).

433. Kada višestruke promene sudija uspore postupak jer se svaki novi sudija mora upoznati s predmetom, država se time ne oslobađa obaveze u pogledu zahteva za suđenje u razumnom roku budući da je upravo ona dužna da osigura valjanu organizaciju rada pravosudnog sistema (*Lechner i Hess protiv Austrije*, stav 58).

434. Iako nije u nadležnosti ESLJP da analizira način na koji domaći sudovi tumače i primenjuju nacionalno zakonodavstvo, on ipak smatra da do presuda kojima se ukidaju prethodno doneti zaključci i predmet vraća na ponovno odlučivanje obično dolazi usled grešaka koje su počinili niži sudovi, kao i da ponavljanje takvih presuda može ukazivati na neki nedostatak u pravosudnom sistemu (*Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [GC], stav 147).

iv. Važnost predmeta spora

435. Primeri kategorija predmeta koji po svojoj prirodi zahtevaju naročitu ekspeditivnost:

- Posebna revnost je potrebna u predmetima koji se odnose na građanski status i poslovnu sposobnost (*Bock protiv Nemačke*, stav 49; *Laino protiv Italije* [GC], stav 18; *Mikulić protiv Hrvatske*, stav 44).

- Predmeti u kojima se radi o starateljstvu nad decom moraju se veoma brzo rešavati (*Hokkanen protiv Finske*, stav 72; *Niederböster protiv Nemačke*, stav 39), tim pre što protok vremena u takvim situacijama može imati nepopravljive posledice po odnos između roditelja i deteta (*Tsikakis protiv Nemačke*, stavovi 64. i 68) – isto tako, predmeti koji se odnose na roditeljsku odgovornost i prava na kontakte zahtevaju naročitu ekspeditivnost (*Paulsen-Medalen i Svensson protiv Švedske*, stav 39; *Laino protiv Italije* [GC], stav 22).

Radni sporovi po svojoj prirodi zahtevaju ekspeditivnost u donošenju odluka (*Vocaturu protiv Italije*, stav 17; *Ruotolo protiv Italije*, stav 17) – bilo da je u pitanju pristup nekoj profesiji koja podrazumeva pružanje intelektualnih usluga (*Thlimmenos protiv Grčke* [GC], stavovi 60. i 62), cela profesionalna egzistencija podnosioca predstavke (*König protiv Nemačke*, stav 111), nastavak zaposlenja podnosioca predstavke (*Garcia protiv Francuske*, stav 14), žalba zbog otkaza (*Buchholz protiv Nemačke*, stav 52; *Frydender protiv Francuske* [GC], stav 45), suspenzija podnosioca predstavke (*Obermeier protiv Austrije*, stav 72), premeštaj podnosioca predstavke (*Sartory protiv Francuske*, stav 34) ili vraćanje na posao podnosioca predstavke (*Ruotolo protiv Italije*, stav 117) ili kada je potraživani iznos toliki da je životno značajan za podnosioca predstavke (*Doustaly protiv Francuske*, stav 48). U tu kategoriju spadaju i penzioni sporovi (*Borgese protiv Italije*, stav 18).

- Od vlasti se traži naročita revnost u predmetu podnosioca predstavke koji boluje od „neizlečive bolesti” i ima „kraći očekivani životni vek” (*X protiv Francuske*, stav 47; *Pailot protiv Francuske*, stav 68; *A. i drugi protiv Danske*, stavovi 78–81).

436. Ostali precedenti:

- Od nadležnih pravosudnih organa zahteva se posebna revnost u ispitivanju prigovora koji je podneo pojedinac koji tvrdi da je bio podvrgnut nasilju policijskih službenika (*Caloc protiv Francuske*, stav 120).
- U predmetu u kome je invalidska penzija podnosioca predstavke predstavljala glavninu sredstava koja je on imao na raspolaganju, postupak u kome je tražio povećanje penzije s obzirom na pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja za njega je bio naročito značajan, što je zahtevalo posebnu revnost domaćih vlasti (*Mocié protiv Francuske*, stav 22).
- U predmetu formiranom na osnovu tužbe za naknadu štete koju je podnela podnositeljka predstavke koja je pretrpela fizičke povrede i imala 65 godina kada je podnela zahtev za učešće u postupku kao parnična stranka, domaće vlasti su bile dužne da ispolje posebnu revnost (*Codarcea protiv Rumunije*, stav 89).
- Pravo na obrazovanje takođe može biti predmet spora koji je posebno važan za podnosioca predstavke (*Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [GC], stav 109).

437. Nasuprot tome, nije potrebna posebna revnost u predmetu u kome se radi o zahtevu za naknadu štete koja je, na primer, nastala u saobraćajnoj nezgodi (*Nicolae Virgiliu Tănase protiv Rumunije* [GC], stav 213).

c. Izvršni postupak

438. U predmetima u kojima se radilo o dužini parničnog postupka, izvršni postupak je druga faza postupka o meritumu i traženo pravo ne postaje delotvorno ostvareno sve do izvršenja (*Di Pede protiv Italije*, stavovi 22–26; *Zappia protiv Italije*, stavovi 18–22). Nerazumno dugo kašnjenje u izvršenju obavezujuće presude može, prema tome, predstavljati povredu Konvencije (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, stav 66).

439. Razumnost dužine izvršnog postupka utvrđuje se u svetlu različitih kriterijuma, uključujući složenost predmeta, ponašanje samog podnosioca predstavke i ponašanje nadležnih organa, kao i visinu i prirodu naknade koju je sud dosudio (*Vasilchenko protiv Rusije*, stav 48).

440. Iako ESLJP posvećuje dužnu pažnju domaćim zakonskim rokovima propisanim za izvršne postupke,

nepoštovanje tih rokova ipak ne dovodi automatski do povrede Konvencije. Neka kašnjenja se mogu opravdati posebnim okolnostima, ali ni u kom slučaju ona ne smeju biti takva da naruše suštinu prava koje je utvrđeno članom 6. stav 2. Tako je u predmetu *Burdov protiv Rusije (br. 2)* ESLJP stao na stanovište da neizvršenje presude u razdoblju od šest meseci nije samo po sebi nerazumno (stav 85), dok je u predmetu *Moroko protiv Rusije* zaključio da celokupno kašnjenje vlasti u izvršenju presude u razdoblju od devet meseci ne predstavlja *prima facie* nerazumno kašnjenje prema odredbama Konvencije (stav 43). Ipak, treba naglasiti da ta razmatranja ne dovode do toga da postane izlišna potreba za ocenjivanjem postupka u celini s obzirom na gore navedene kriterijume i s obzirom na sve druge relevantne okolnosti (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, stav 67).

441. Tako je, naročito u predmetu *Gerasimov i drugi protiv Rusije* (stavovi 168–74), ESLJP saopštio da bi, u situaciji u kojoj su javne vlasti, u odnosu na presudu koju je trebalo izvršiti, bile dužne da preduzmu određene radnje koje su bile izuzetno važne za podnosioca predstavke (na primer zato što bi se na taj način uticalo na uslove njegovog života) kašnjenje u izvršenju koje traje više od šest meseci bilo u suprotnosti sa zahtevom Konvencije za naročito ažurnim postupanjem.

442. Kada je reč o kompenzatornom pravnom leku koji je predviđen domaćim zakonodavstvom da bi se otklonile posledice prekomerno dugog trajanja postupka, rok isplate, po pravilu, ne bi trebalo da bude duži od šest meseci od datuma kada odluka o isplati naknade postane izvršna (*Cocchiarella protiv Italije* [GC], stav 89).

Indeks citiranih predmeta

Sudska praksa koja je citirana u ovom Vodiču odnosi se na presude ili odluke koje je doneo Sud i na odluke ili izveštaje Evropske komisije za ljudska prava (u daljem tekstu: Komisija).

Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference odnose se na presudu o meritumu koju je donelo veće Suda. Skraćenica „(dec.)” ukazuje na to da se citat odnosi na odluku Suda (*decision*), dok skraćenica „[GC]” označava da je predmet razmatralo Veliko veće (*Grand Chamber*).

Presude veća koje nisu bile pravnosnažne u smislu člana 44. Konvencije kada je ova verzija Vodiča objavljena označene su zvezdicom (*). Član 44. stav 2. Konvencije glasi kako sledi: „Presuda veća je pravnosnažna (a) kada stranke izjave da neće zahtevati da se predmet iznese pred Veliko veće; ili (b) tri meseca posle donošenja presude, ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko veće; ili (c) kada kolegijum odbije zahtev za obraćanje Velikom veću na osnovu člana 43”. U slučajevima kada kolegijum prihvati zahtev za obraćanje Velikom veću, pravnosnažna je potonja presuda Velikog veća, a ne presuda veća.

Hiperlinkovi za citirane predmete u elektronskoj verziji Vodiča povezani su sa bazom podataka HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) koja omogućava pristup sudskoj praksi Suda (presude i odluke Velikog veća, veća i odbora, predmeti o kojima su poslata obaveštenja, savetodavna mišljenja i pravni sažeci iz publikacije *Case-Law Information Note*), Komisije (odluke i izveštaji) i Komiteta ministara (rezolucije).

Evropski sud donosi presude i odluke na svojim službenim jezicima, engleskom i/ili francuskom. HUDOC takođe sadrži i prevode mnogih važnih predmeta na više od 30 nezvaničnih jezika, kao i linkove za oko sto onlajn zbirki sudske prakse koje su sastavila treća lica.

—A—

A. v. the United Kingdom, br. 35373/97, ECHR 2002-X
A.K. v. Liechtenstein, br. 38191/12, 9. jul 2015.
A. and Others v. Denmark, 8. februar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-I
Aćimović v. Croatia, br. 61237/00, ECHR 2003-XI
Acquaviva v. France, 21. novembar 1995, Series A br. 333-A
Adorisio and others v. the Netherlands (dec.), br. 47315/13 i 2 druge, 17. mart 2015.
Aerts v. Belgium, 30. jul 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-V
Agrokompleks v. Ukraine, br. 23465/03, 6. oktobar 2011.
Air Canada v. the United Kingdom, 5. maj 1995, Series A br. 316-A
Airey v. Ireland, 9. oktobar 1979, Series A br. 32
Ait-Mouhoub v. France, 28. oktobar 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VIM
Akashv v. Russia, br. 30616/05, 12. jun 2008.
Aksoy v. Turkey, 18. decembar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI
Alaverdyan v. Armenia (dec.), br. 4523/04, 24. avgust 2010.
Al-Adsani v. the United Kingdom [GC], br. 35763/97, ECHR 2001-XI
Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland [GC], br. 5809/08, ECHR 2016.
Alatulkkila and Others v. Finland, br. 33538/96, 28. jul 2005.
Albert and Le Compte v. Belgium, 10. februar 1983, Series A br. 58
Albu and Others v. Romania, br. 34796/09 i 63 druge, 10. maj 2012.
Aleksandar Sabev v. Bulgaria, br. 43503/08, 19. jul 2018.
Alexandre v. Portugal, br. 33197/09, 20. novembar 2012.
Allan Jacobsson v. Sweden (no. 2), 19. februar 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I

Altay v. Turkey (no. 2), br. 11236/09, 9. april 2019.
Amat-G Ltd and Mebaghishvili v. Georgia, br. 2507/03, ECHR 2005-VIII
Anagnostopoulos and Others v. Greece, br. 39374/98, ECHR 2000-XI
Anđelković v. Serbia, br. 1401/08, 9. april 2013.
Andersson v. Sweden, br. 17202/04, 7. decembar 2010.
Andrejeva v. Latvia [GC], br. 55707/00, ECHR 2009
Andret and Others v. France (dec.), br. 1956/02, 25. maj 2004.
Andronicou and Constantinou v. Cyprus, 9. oktobar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-

VI

Andronikashvili v. Georgia (dec.), br. 9297/08, 22. jun 2010.
Ankarcrona v. Sweden (dec.), br. 35178/97, ECHR 2000-VI
Ankerl v. Switzerland, 23. oktobar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-V
Annoni di Gussola and Others v. France, br. 31819/96 i 33293/96, ECHR 2000-XI
Apay v. Turkey, br. 3964/05, 11. decembar 2007.
APEH Üldözötteinek Szövetsége and Others v. Hungary, br. 32367/96, ECHR 2000-X
Apostol v. Georgia, br. 40765/02, ECHR 2006-XIV
Argyrou and Others v. Greece, br. 10468/04, 15. januar 2009.
Arlewin v. Sweden, br. 22302/10, 1. mart 2016.
Arnoldi v. Italy, br. 35637/04, 7. decembar 2017.
Arvanitakis v. France (dec.), br. 46275/99, ECHR 2000-XII
Arvanitakis and Others v. Greece (dec.), br. 21898/10, 26. avgust 2014.
Ashingdane v. the United Kingdom, 28. maj 1985, Series A br. 93
Asnar v. France (no. 2), br. 12316/04, 18. oktobar 2007.
Astikos Kai Paratheristikos Oikodomikos Synetairismos Axiomatikon and Karagiorgos v. Greece (dec.), br. 29382/16. i 489/17, 9. maj 2017.
Astikos Oikodomikos Synetairismos Nea Konstantinoupolis v. Greece (dec.), br. 37806/02, 20. januar 2005.
Atanasova v. Bulgaria, br. 72001/01, 2. oktobar 2008.
Atanasovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, br. 36815/03, 14. januar 2010.
Ateş Mimarlık Mühendislik A.Ş. v. Turkey, br. 33275/05, 25. septembar 2012.
Athanassoglou and Others v. Switzerland [GC], br. 27644/95, ECHR 2000-IV
Augusto v. France, br. 71665/01, 11. januar 2007.
Aviakompaniya A.T.I., ZAT v. Ukraine, br. 1006/07, 5. oktobar 2017.
Avotiņš v. Latvia [GC], br. 17502/07, 23. maj 2016.
Axen v. Germany, 8. decembar 1983, Series A br. 72
Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. and others v. Italy, br. 48357/07 i 3 druge, 24. jun 2014.
Azzopardi and Others v. Malta (dec.), br. 16467/17 i 24115/17, 12. mart 2019.

—B—

B. and P. v. the United Kingdom, br. 36337/97 i 35974/97, ECHR 2001-MI
Baka v. Hungary [GC], br. 20261/12, ECHR 2016
Bakan v. Turkey, br. 50939/99, 12. jun 2007.
Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland, 26. avgust 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Barać and Others v. Montenegro, br. 47974/06, 13. decembar 2011.
Barik Edidi v. Spain (dec.), br. 21780/13, 26. april 2016.
Baydar v. the Netherlands, br. 55385/14, 24. april 2018 .
Bayer v. Germany, br. 8453/04, 16. jul 2009.
Beaumont v. France, 24. novembar 1994, Series A br. 296-B
Beer v. Austria, br. 30428/96, 6. februar 2001.
Beian v. Romania (no. 1), br. 30658/05, ECHR 2007-V (izvodi)
Běleš and Others v. the Czech Republic, br. 47273/99, ECHR 2002-IX
Bellet v. France, 4. decembar 1995, Series A br. 333-B
Bellizzi v. Malta, br. 46575/09, 21. jun 2011.
Beneficio Cappella Paolini v. San Marino, br. 40786/98, ECHR 2004-VIII (izvodi)

Bentham v. the Netherlands, 23. oktobar 1985, Series A br. 97
Berger v. France, br. 48221/99, ECHR 2002-X (izvodi)
Bertuzzi v. France, br. 36378/97, ECHR 2003-III
Biagioli v. San Marino (dec.), br. 8162/13, 8. july 2014.
Blake v. the United Kingdom, br. 68890/01, 26. septembar 2006.
Blücher v. the Czech Republic, br. 58580/00, 11. januar 2005.
Bochan v. Ukraine, br. 7577/02, 3. maj 2007.
Bochan v. Ukraine (no. 2) [GC], br. 22251/08, ECHR 2015.
Bock v. Germany, 29. mart 1989, Series A br. 150
Borgese v. Italy, 26. februar 1992, Series A br. 228-B
Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland [GC], br. 45036/98, CEDH 2005-VI
Bottazzi v. Italy [GC], br. 34884/97, ECHR 1999-V
Bouilloc v. France (dec.), br. 34489/03, 28. novembar 2006.
Boulois v. Luxembourg [GC], br. 37575/04, ECHR 2012.
British-American Tobacco Company Ltd v. the Netherlands, 20. novembar 1995, Series A br. 331
Brualla Gomez de la Torre v. Spain, 19. decembar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VIII
Brudnicka and Others v. Poland, br. 54723/00, ECHR 2005-II
Brumărescu v. Romania [GC], br. 28342/95, ECHR 1999-VII
Bryan v. the United Kingdom, 22. novembar 1995, Series A br. 335-A
Buchholz v. Germany, 6. maj 1981, Series A br. 42
Bufferne v. France (dec.), br. 54367/00, ECHR 2002-III (izvodi)
Buj v. Croatia, br. 24661/02, 1. jun 2006.
Burdov v. Russia, br. 59498/00, ECHR 2002-III
Burdov v. Russia (no. 2), br. 33509/04, ECHR 2009
Burg and Others v. France (dec.), br. 34763/02, ECHR 2003-II
Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey, br. 25680/05, 19. jun 2018.
Buscarini v. San Marino (dec.), br. 31657/96, 4. maj 2000.
Buscemi v. Italy, br. 29569/95, ECHR 1999-VI
Buzescu v. Romania, br. 61302/00, 24. maj 2005.

-C-

C.G.I.L. and Cofferati v. Italy (no. 2), br. 2/08, 6. april 2010.
Caloc v. France, br. 33951/96, ECHR 2000-IX
Canela Santiago v. Spain (dec.), br. 60350/00, 4. oktobar 2001.
Cañete de Goñi v. Spain, br. 55782/00, ECHR 2002-VIII
Cappello v. Italy, 27. februar 1992, Series A br. 230-F
Capuano v. Italy, 25. jun 1987, Series A br. 119
CarmelSaliba v. Malta, br. 24221/13, 29. november 2016.
Cătănciu v. Romania (dec.), br. 22717/17, 6. decembar 2018.
Cavajda v. the Czech Republic (dec.), br. 17696/07, 29. mart 2011.
Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta (no. 2), br. 18544/08, 22. novembar 2011.
Centro Europa 7S.r.l. i Di Stefano v. Italy [GC], br. 38433/09, ECHR 2012
Chapman v. Belgium (dec.), br. 39619/06, 5. mart 2013.
Chaudet v. France, br. 49037/06, 29. oktobar 2009.
Chevrol v. France, br. 49636/99, ECHR 2003-III
Ciprova v. the Czech Republic (dec.), br. 33273/03, 22. mart 2005.
Cipolletta v. Italy, br. 38259/09, 11. januar 2018.
Clarke v. the United Kingdom (dec.), br. 23695/02, ECHR 2005-X (izvodi)
Clavien v. Switzerland (dec.), br. 16730/15, 12. septembar 2017.
Clinique des Acacias and Others v. France, br. 65399/01 i 3 druge, 13. oktobar 2005.
Cocchiarella v. Italy [GC], br. 64886/01, CEDH 2006-V
Codarcea v. Romania, br. 31675/04, 2. jun 2009.

Collectif national d'information et d'opposition a l'usine Melox - Collectif Stop Melox and Mox v. France (dec.), br. 75218/01, 28. mart 2006.
Collredo Mannsfeld v. the Czech Republic, br. 15275/11 i 76058/12, 15. decembar 2016.
Comingersoll S.A. v. Portugal [GC], br. 35382/97, ECHR 2000-IV
Cooper v. the United Kingdom [GC], br. 48843/99, ECHR 2003-XII
Coöperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. v. Netherlands (dec.), br. 13645/05, ECHR 2009
Cordova v. Italy (no. 1), br. 40877/98, ECHR 2003-I
Cordova v. Italy (no. 2), br. 45649/99, ECHR 2003-I (izvodi)
Cosmos Maritime Trading and Shipping Agency v. Ukraine, br. 53427/09, 27. jun 2019.
Crompton v. the United Kingdom, br. 42509/05, 27. oktobar 2009.
Cubanit v. Romania (dec.), br. 31510/02, 4. januar 2007.
Cudak v. Lithuania [GC], br. 15869/02, ECHR 2010
Cyprus v. Turkey [GC], br. 25781/94, ECHR 2001-IV

—D—

Dağtekin and Others v. Turkey, br. 70516/01, 13. decembar 2007.
Dalea v. France (dec.), br. 964/07, 2. februar 2010.
De Bruin v. the Netherlands (dec.), br. 9765/09, 17. septembar 2013.
De Geouffre de la Pradelle v. France, 16. decembar 1992, Series A br. 253-B
De Haan v. the Netherlands, 26. avgust 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
De Haes and Gijssels v. Belgium, 24. februar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-I
De Moor v. Belgium, 23. jun 1994, Series A br. 292-A
De Tommaso v. Italy, br. 43395/09, ECHR 2017 (izvodi)
Del Sol v. France, br. 46800/99, ECHR 2002-II
Denisov v. Ukraine [GC], br. 76639/11, 25. septembar 2018.
Deumeland v. Germany, 29. maj 1986, Series A br. 100
Devinar v. Slovenia, br. 28621/15, 22. maj 2018.
Deweer v. Belgium, 27. februar 1980, Series A br. 35
Dhahbi v. Italy, br. 17120/09, 8. april 2014.
Di Pede v. Italy, 26. septembar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV
Diennet v. France, 26. septembar 1995, Series A br. 325-A
Dilipak and Karakaya v. Turkey, br. 7942/05 i 24838/05, 4. mart 2014.
Dimopoulos v. Turkey, br. 37766/05, 2. april 2019.
DMD Group, A.S., v. Slovakia, br. 19334/03, 5. oktobar 2010.
Dolca and Others v. Romania (dec.), br. 59282/11 i 2 druge, 4. septembar 2012.
Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands, 27. oktobar 1993, Series A br. 274
Donadze v. Georgia, br. 74644/01, 7. mart 2006.
Döry v. Sweden, br. 28394/95, 12. novembar 2002.
Dotta v. Italy (dec.), br. 38399/97, 7. septembar 1999.
Doustaly v. France, 23. april 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II
Driza v. Albania, br. 33771/02, ECHR 2007-V (izvodi)
Ducret v. France, br. 40191/02, 12. jun 2007.
Dulaurans v. France, br. 34553/97, 21. mart 2000.
Dzhidzheva-Trendafilova v. Bulgaria (dec.), br. 12628/09, 9. oktobar 2012.

—E—

EEG-Slachthuis Verbist Izegem v. Belgium (dec.), br. 60559/00, ECHR 2005-XII
Eiffage S.A. and Others v. Switzerland (dec.), br. 1742/05, 15. septembar 2009.
Eisenstecken v. Austria, br. 29477/95, ECHR 2000-X
Eker v. Turkey, br. 24016/05, 24. oktobar 2017.
Elsholz v. Germany [GC], br. 25735/94, ECHR 2000-VIM
Ellès and Others v. Switzerland, br. 12573/06, 16. decembar 2010.

Emesa Sugar N.V. v. the Netherlands (dec.), br. 62023/00, 13. januar 2005.
Emine Araç v. Turkey, br. 9907/02, ECHR 2008
Enea v. Italy [GC], br. 74912/01, ECHR 2009
Erkner and Hofauer v. Austria, 23. april 1987, Series A br. 117
Ernst and Others v. Belgium, br. 33400/96, 15. jul 2003.
Essaadi v. France, br. 49384/99, 26. februar 2002.
Estima Jorge v. Portugal, 21. april 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II
Eternit v. France (dec.), br. 20041/10, 27. mart 2012.
Exel v. the Czech Republic, br. 48962/99, 5 jul 2005

— F —

Fabris v. France [GC], br. 16574/08, ECHR 2013 (izvodi)
Farange S.A. v. France (dec.), br. 77575/01, 14. septembar 2004.
Fayed v. the United Kingdom, 21. septembar 1994, Series A br. 294-B
Fazia Ali v. the United Kingdom, br. 40378/10, 20. oktobar 2015.
Fazli Aslaner v. Turkey, br. 36073/04, 4. mart 2014.
Fazliyski v. Bulgaria, br. 40908/05, 16. april 2013.
Feldbrugge v. the Netherlands, 29. maj 1986, Series A br. 99
Fernandes de Oliveira v. Portugal [GC], br. 78103/14, 31. januar 2019.
Ferrazzini v. Italy [GC], br. 44759/98, ECHR 2001-VII
Ferreira Alves v. Portugal (no. 3), br. 25053/05, 21. jun 2007.
Fisanotti v. Italy, 23. april 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II
Fischer v. Austria, 26. april 1995, Series A br. 312
Fiume v. Italy, br. 20774/05, 30. jun 2009.
Flux v. Moldova (no. 2), br. 31001/03, 3. jul 2007.
Fociac v. Romania, br. 2577/02, 3. februar 2005.
Fodor v. Germany (dec.), br. 25553/02, 11. decembar 2006.
Fogarty v. the United Kingdom [GC], br. 37112/97, ECHR 2001-XI (izvodi)
Forrer-Niedenthal v. Germany, br. 47316/99, 20. februar 2003.
Fraile Iturralde v. Spain (dec.), br. 66498/17, 7. maj 2019.
Frantzeskaki v. Greece (dec.), br. 57275/17 i 2 druge, 12. februar 2019.
Fredin v. Sweden (no. 2), 23. februar 1994, Series A br. 283-A
Fretté v. France, br. 36515/97, ECHR 2002-I
Frezadou v. Greece, br. 2683/12, 8. novembar 2018.
Frydlender v. France [GC], br. 30979/96, ECHR 2000-VII
Fuklev v. Ukraine, br. 71186/01, 7. jun 2005.

- G -

G.L. and S.L. v. France (dec.), br. 58811/00, ECHR 2003-III (izvodi)
Gajtani v. Switzerland, br. 43730/07, 9. septembar 2014.
Ganci v. Italy, br. 41576/98, ECHR 2003-XI
García v. France, br. 41001/98, 26. septembar 2000.
García Manibardo v. Spain, br. 38695/97, ECHR 2000-II
Garcia Ruiz v. Spain [GC], br. 30544/96, ECHR 1999-I
Gaspari v. Slovenia, br. 21055/03, 21 jul 2009
Gautrin and Others v. France, 20. maj 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-III
Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania, br. 9718/03, 26. jul 2011.
Georgiadis v. Greece, 29. maj 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-III
Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb v. Armenia (dec.), br. 11721/04, 14. april 2009.
Gnahoré v. France, br. 40031/98, ECHR 2000-IX
Göç v. Turkey [GC], br. 36590/97, ECHR-2002-V
Golder v. the United Kingdom, 21. februar 1975, Series A br. 18
Golubović v. Croatia, br. 43947/10, 27. novembar 2012.

Gorou v. Greece (no. 2) [GC], br. 12686/03, 20. mart 2009.
Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain, br. 62543/00, ECHR 2004-III
Granos Organicos Nacionales S.A. v. Germany, br. 19508/07, 22. mart 2012.
Gülmez v. Turkey, br. 16330/02, 20. maj 2008.
Guigue andSGEN-CFDT v. France (dec.), br. 59821/00, ECHR 2004-I
Guincho v. Portugal, 10. jul 1984, Series A br. 81
Gurov v. Moldova, br. 36455/02, 11. jul 2006.
Gutfreund v. France, br. 45681/99, ECHR 2003-VII

—H—

H. v. Belgium, 30. novembar 1987, Series A br. 127-B
H. v. France, 24. oktobar 1989, Series A br. 162-A
H. v. the United Kingdom, 8. jul 1987, Series A br. 120
Håkansson and Sturesson v. Sweden, 21. februar 1990, Series A br. 171-A
Harisch v. Germany, br. 50053/16, 11. april 2019.
Hasan Tunç and Others v. Turkey, br. 19074/05, 31. januar 2017.
Hayati Çelebi and Others v. Turkey, br. 582/05, 9. februar 2016.
Helle v. Finland, 19. decembar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VIM
Helmers v. Sweden, 29. oktobar 1991, Series A no 212-A
Hentrich v. France, 22. septembar 1994, Series A br. 296-A
Herma v. Germany (dec.), br. 54193/07, 8. decembar 2009.
Hesse-Anger and Anger v. Germany (dec.), br. 45835/99, ECHR 2001-VI
Hiro Balani v. Spain, 9. decembar 1994, Series A br. 303-B
Hirvisaari v. Finland, br. 49684/99, 27. septembar 2001.
Hokkanen v. Finland, 23. septembar 1994, Series A br. 299-A
Holding and Barnes PLC v. the United Kingdom (dec.), br. 2352/02, ECHR 2002-IV
Holub v. the Czech Republic, br. 24880/05, 14. decembar 2010.
Hôpital local Saint-Pierre d'Oléron and Others v. France, br. 18096/12 i 20 drugih, 8. novembar 2018.
Hornsby v. Greece, 19. mart 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-II
Hotter v. Austria (dec.), br. 18206/06, 7. oktobar 2010.
Hudáková and Others v. Slovakia, br. 23083/05, 27. april 2010.
Humen v. Poland [GC], br. 26614/95, 15. oktobar 1999.
Hurter v. Switzerland, br. 53146/99, 15. decembar 2005.

—I—

I.T.C. Ltd v. Malta (dec.), br. 2629/06, 11. decembar 2007.
Igranov and Others v. Russia, br. 63246/10, 9. januar 2018.
Ilmseher v. Germany [GC], br. 10211/12 i 27505/14, 4. decembar 2018.
Immeubles Groupe Kosser v. France, br. 38748/97, 21. mart 2002.
Immobiliare Saffi v. Italy [GC], br. 22774/93, ECHR 1999-V
Indra v. Slovakia, br. 46845/99, 1. februar 2005.
Işyar v. Bulgaria, br. 391/03, 20. novembar 2008.
Ivan Atanasov v. Bulgaria, br. 12853/03, 2. decembar 2010.

—J—

Jahnke and Lenoble v. France (dec.), br. 40490/98, ECHR 2000-IX
James and Others v. the United Kingdom, 21. februar 1986, Series A br. 98
John v. Germany (dec.), br. 15073/03, 13. februar 2007.
Jurisc and Collegium Mehrerau v. Austria, br. 62539/00, 27. jul 2006.

—K—

K.D.B. v. the Netherlands, 27. mart 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II
K.S. v. Finland, br. 29346/95, 31. maj 2001.
Kakamoukas and Others v. Greece [GC], br. 38311/02, 15. februar 2008.

Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany (dec.), br. 59021/00, ECHR 2002-X
Kamenos v. Cyprus, br. 147/07, 31. oktobar 2017.
Kamenova v. Bulgaria, br. 62784/09, 12. jul 2018.
Károly Nagy v. Hungary [GC], br. 56665/09, ECHR 2017.
Katte Klitsche de la Grange v. Italy, 27. oktobar 1994, Series A br. 293-B
Kemmache v. France (no. 3), 24. novembar 1994, Series A br. 296-C
Kerojärvi v. Finland, 19. jul 1995, Series A br. 322
Kiliç and Others v. Turkey, br. 33162/10, 3. decembar 2013.
Kingsley v. the United Kingdom [GC], br. 35605/97, ECHR 2002-IV
Kleyn and Others v. the Netherlands [GC], br. 39343/98 i 3 druge, ECHR 2003-VI
Kök v. Turkey, br. 1855/02, 19. oktobar 2006.
König v. Germany, 28. jun 1978, Series A br. 27
Koottummel v. Austria, br. 49616/06, 10. decembar 2009.
Kožemiakina v. Lithuania, br. 231/15, 2. oktobar 2018.
Kraska v. Switzerland, 19. april 1993, Series A br. 254-B
Krčmář and Others v. the Czech Republic, br. 35376/97, 3. mart 2000.
Kress v. France [GC], br. 39594/98, ECHR 2001-VI
Kreuz v. Poland, br. 28249/95, ECHR 2001-VI
Kübler v. Germany, br. 32715/06, 13. januar 2011.
Kukkonen v. Finland (no. 2), br. 47628/06, 13. januar 2009.
Kunert v. Poland, br. 8981/14, 4. april 2019.
Kurşun v. Turkey, br. 22677/10, 30. oktobar 2018.
Kushoglu v. Bulgaria, br. 48191/99, 10. maj 2007.
Kutić v. Croatia, br. 48778/99, ECHR 2002-II
Kyprianou v. Cyprus [GC], br. 73797/01, ECHR 2005-XIII
Kyrtatos v. Greece, br. 41666/98, ECHR 2003-VI (izvodi)

L. v. the United Kingdom (dec.), br. 34222/96, ECHR 1999-VI
L'Érablière A.S.B.L. v. Belgium, br. 49230/07, ECHR 2009.
Lady S.R.L. v. Republic of Moldova, br. 39804/06, 23. oktobar 2018.
Laidin v. France (no. 2), br. 39282/98, 7. januar 2003.
Laino v. Italy [GC], br. 33158/96, ECHR 1999-I
Lamanna v. Austria, br. 28923/95, 10. jul 2001.
Langborger v. Sweden, 22. jun 1989, Series A br. 155
Laskowska v. Poland, br. 77765/01, 13. mart 2007.
Lavents v. Latvia, br. 58442/00, 28. novembar 2002.
Le Calvez v. France, 29. jul 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-V
Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium, 23. jun 1981, Series A br. 43
Lechner and Hess v. Austria, 23. april 1987, Series A br. 118
Letinčić v. Croatia, br. 7183/11, 3. maj 2016.
Levages Prestations Services v. France, 23. oktobar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-V
Libert v. Belgium (dec.), br. 44734/98, 8. jul 2004.
Liga Portuguesa de Futebol Profissional v. Portugal (déc.), br. 49639/09, 3. april 2012.
Lithgow and Others v. the United Kingdom, 8. jul 1986, Series A br. 102
Lobo Machado v. Portugal, 20. februar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-I
Loiseau v. France (dec.), br. 46809/99, ECHR 2003-XII
Lorenzetti v. Italy, br. 32075/09, 10. april 2012.
Luka v. Romania, br. 34197/02, 21. jul 2009.
Lunari v. Italy, br. 21463/93, 11. januar 2001.
Lundevall v. Sweden, br. 38629/97, 12. novembar 2002.
Luordo v. Italy, br. 32190/96, ECHR 2003-IX
Lupaş and Others v. Romania, br. 1434/02 i 2 druge, ECHR 2006-XV (izvodi)

Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania [GC], br. 76943/11, ECHR 2016 (izvodi)

—M—

Maaouia v. France [GC], br. 39652/98, ECHR 2000-X
Mackay and BBC Scotland v. the United Kingdom, br. 10734/05, 7. decembar 2010.
Magomedov and Others v. Russia, br. 33636/09 i 9 drugih, 28. mart 2017.
Majorana v. Italy (dec.), br. 75117/01, 26. maj 2005.
Malhous v. the Czech Republic [GC], br. 33071/96, 12. jul 2001.
Mamatkulov and Askarov v. Turkey [GC], br. 46827/99 i 46951/99, ECHR 2005-I
Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia (dec.), br. 60861/00, ECHR 2005 VI
Mantovanelli v. France, 18. mart 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-II
Markovic and Others v. Italy [GC], br. 1398/03, ECHR 2006-XIV
Martinie v. France [GC], br. 58675/00, ECHR 2006-VI
Martins Moreira v. Portugal, 26. oktobar 1988, Series A br. 143,
Marušić v. Croatia (dec.), br. 79821/12, 23. maj 2017.
Masson and Van Zon v. the Netherlands, 28. septembar 1995, Series A br. 327-A
Matheus v. France, br. 62740/00, 31. mart 2005.
Mats Jacobsson v. Sweden, 28 jun 1990, Series A br. 180-A
McElhinney v. Ireland [GC], br. 31253/96, ECHR 2001-XI (izvodi)
McGinley and Egan v. the United Kingdom, 9. jun 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-MI
McGonnell v. the United Kingdom, br. 28488/95, ECHR 2000-II
McMichael v. the United Kingdom, 24. februar 1995, Series A br. 307-B
McVicar v. the United Kingdom, br. 46311/99, ECHR 2002-III
Melnyk v. Ukraine, br. 23436/03, 28. mart 2006.
Menchinskaya v. Russia, br. 42454/02, 15. januar 2009.
Mercieca and Others v. Malta, br. 21974/07, 14. jun 2011.
Mérigaud v. France, br. 32976/04, 24. septembar 2009.
Mežnarić v. Croatia, br. 71615/01, 15. jul 2005.
Micallef v. Malta [GC], br. 17056/06, ECHR 2009
Miessen v. Belgium, br. 31517/12, 18. oktobar 2016.
Mihova v. Italy (dec.), br. 25000/07, 30. mart 2010.
Mikhno v. Ukraine, br. 32514/12, 1. septembar 2016.
Mikulic v. Croatia, br. 53176/99, ECHR 2002-I
Milatová and Others v. the Czech Republic, br. 61811/00, ECHR 2005-V
Miller v. Sweden, br. 55853/00, 8. februar 2005.
Mincheva v. Bulgaria, br. 21558/03, 2. septembar 2010.
Miragall Escolano and Others v. Spain, br. 38366/97 i 9 drugih, ECHR 2000-I
Miroļubovs and Others v. Latvia, br. 798/05, 15. septembar 2009.
Mirovni Inštitut v. Slovenia, br. 32303/13, 13. mart 2018.
Miryana Petrova v. Bulgaria, br. 57148/08, 21. jul 2016.
Mocié v. France, br. 46096/99, 8. april 2003.
Molla Sali v. Greece [GC], br. 20452/14, 19. decembar 2018.
Moreira de Azevedo v. Portugal, 23. oktobar 1990, Series A br. 189
Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2) [GC], br. 19867/12, ECHR 2017 (izvodi)
Morel v. France, br. 34130/96, ECHR 2000-VI
Moroko v. Russia, br. 20937/07, 12. jun 2008.
Moser v. Austria, br. 12643/02, 21 septembar 2006
Mosteanu and Others v. Romania, br. 33176/96, 26. novembar 2002.
Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey [GC], br. 24014/05, 14. april 2015.
Musumeci v. Italy, br. 33695/96, 11. januar 2005.
Mutu and Pechstein v. Switzerland, br. 40575/10 i 67474/10, 2. oktobar 2018.

—N—

Naït-Liman v. Switzerland [GC], br. 51357/07, 15. mart 2018.
National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society i Yorkshire Building Society v. the United Kingdom, 23. oktobar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VII
Nazsiz v. Turkey (dec.), br. 22412/05, 26. maj 2009.
Ndayegamiye-Mporamazina v. Switzerland, br. 16874/12, 5. februar 2019.
Nedelcho Popov v. Bulgaria, br. 61360/00, 22. novembar 2007.
Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey [GC], br. 13279/05, 20. oktobar 2011.
Nicholas v. Cyprus, br. 63246/10, 9. januar 2018.
Nicholas v. Cyprus (dec.), br. 37371/97, 14. mart 2000.
Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania [GC], br. 41720/13, 25. jun 2019.
Nideröst-Huber v. Switzerland, 18. februar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-I
Niederböster v. Germany, br. 39547/98, ECHR 2003-IV (izvodi)
Nunes Dias v. Portugal (dec.), br. 2672/03 i 69829/01, ECHR 2003-IV

— O —

Obermeier v. Austria, 28. jun 1990, Series A br. 179
Oerlemans v. the Netherlands, 27. novembar 1991, Series A br. 219
OGIS-Institut Stanislas, OGECE Saint-Pie X and Blanche de Castille and Others v. France, br. 42219/98 i 54563/00, 27. maj 2004 .
Ohneberg v. Austria, br. 10781/08, 18. septembar 2012.
Okyay and Others v. Turkey, br. 36220/97, ECHR 2005-VII
Oleksandr Volkov v. Ukraine, br. 21722/11, ECHR 2013
Oleynikov v. Russia, br. 36703/04, 14. mart 2013.
Olsson v. Sweden (no. 1), 24. mart 1988, Series A br. 130
Olujić v. Croatia, br. 22330/05, 5. februar 2009.
Organisation nationale des syndicats d'infirmiers libéraux (ONSIL) v. France (dec.), br. 39971/98, ECHR 2000-IX
Oršuš and Others v. Croatia [GC], br. 15766/03, ECHR 2010
Ortenberg v. Austria, 25. novembar 1994, Series A br. 295-B
Osinger v. Austria, br. 54645/00, 24. mart 2005.
Osman v. the United Kingdom, 28. oktobar 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII
Ouzounis and Others v. Greece, br. 49144/99, 18. april 2002.

— P —

P, C. and S. v. the United Kingdom, br. 56547/00, ECHR 2002-VI
Pabla Ky v. Finland, br. 47221/99, ECHR 2004-V
Pafitis and Others v. Greece, 26. februar 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I
Paksas v. Lithuania [GC], br. 34932/04, ECHR 2011
Pammel v. Germany, 1. jul 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Panjeheighalehei v. Denmark (dec.), br. 11230/07, 13. oktobar 2009.
Papachelas v. Greece [GC], br. 31423/96, ECHR 1999-II
Papageorgiou v. Greece, 22. oktobar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VI
Papon v. France (dec.), br. 344/04, ECHR 2005-XI
Parlov- Tkalčić v. Croatia, br. 24810/06, 22. decembar 2009.
Parol v. Poland, br. 65379/13, 11. oktobar 2018.
Pasquini v. San Marino, br. 50956/16, 2. maj 2019.
Paulsen-Medalen and Svensson v. Sweden, 19. februar 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I
Pedro Ramos v. Switzerland, br. 10111/06, 14. oktobar 2010.
Pellegrin v. France [GC], br. 28541/95, ECHR 1999-VIII
Pellegrini v. Italy, br. 30882/96, ECHR 2001-VIII
Peñafiel Salgado v. Spain (dec.), br. 65964/01, 16. april 2002.
Pereira da Silva v. Portugal, br. 77050/11, 22. mart 2016.
Perez v. France [GC], br. 47287/99, ECHR 2004-I

Pérez de Rada Cavanilles v. Spain, 28. oktobar 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII
Peruš v. Slovenia, br. 35016/05, 27. septembar 2012.
Pescador Valero v. Spain, br. 62435/00, ECHR 2003-VII
Petko Petkov v. Bulgaria, br. 2834/06, 19. februar 2013.
Pétur Thór Sigurðsson v. Iceland, br. 39731/98, ECHR 2003-IV
Philis v. Greece (no. 1), 27. avgust 1991, Series A br. 209
Philis v. Greece (no. 2), 27. jun 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Pierre-Bloch v. France, 21. oktobar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VI
Pini and Others v. Romania, br. 78028/01 i 78030/01, ECHR 2004-V (izvodi)
Pizzetti v. Italy, 26. februar 1993, Series A br. 257-C
Platakou v. Greece, br. 38460/97, ECHR 2001-I
Pocius v. Lithuania, br. 35601/04, 6. jul 2010.
Podbielski and PPU Polpure v. Poland, br. 39199/98, 26. jul 2005.
Poiss v. Austria, 23. april 1987, Series A br. 117
Põnkä v. Estonia, br. 64160/11, 8. novembar 2016.
Potocka and Others v. Poland, br. 33776/96, ECHR 2001-X
Pravednaya v. Russia, br. 69529/01, 18. novembar 2004.
Preda and Dardari v. Italy (dec.), br. 28160/95 i 28382/95, ECHR 1999-III
Pretto and Others v. Italy, 8. decembar 1983, Series A br. 71
Pridatchenko and Others v. Russia, br. 2191/03 i 3 druge, 21. jun 2007.
Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany [GC], br. 42527/98, ECHR 2001-VIII
Probstmeier v. Germany, 1. jul 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Procola v. Luxembourg, 28. septembar 1995, Series A br. 326
Prodan v. Moldova, br. 49806/99, ECHR 2004-III (izvodi)
Pudas v. Sweden, 27. oktobar 1987, Series A br. 125-A
Puolitaival and Pirttiaho v. Finland, br. 54857/00, 23. novembar 2004.

—R—

R.P. and Others v. the United Kingdom, br. 38245/08, 9. oktobar 2012.
Ramljak v. Croatia, br. 5856/13, 27. jun 2017.
Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal [GC], br. 55391/13 i 2 druge, 6. novembar 2018.
Raylyan v. Russia, br. 22000/03, 15. februar 2007.
Regner v. the Czech Republic [GC], br. 35289/11, 19. septembar 2017.
Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey (dec.), br. 41340/98 i 3 druge, 3. oktobar 2000.
Repevirág Szövetkezet v. Hungary, br. 70750/14, 30. april 2019.
Reuther v. Germany (dec.), br. 74789/01, ECHR 2003-IX
Ringeisen v. Austria, 16. jul 1971, Series A br. 13
Robins v. the United Kingdom, 23. septembar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-V
Roche v. the United Kingdom [GC], 32555/96, ECHR 2005-X
Rolf Gustafson v. Sweden, 1. jul 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Romańczyk v. France, br. 7618/05, 18. novembar 2010.
Rozalia Avram v. Romania, br. 19037/07, 16. septembar 2014.
RTBF v. Belgium, br. 50084/06, ECHR 2011
Ruianu v. Romania, br. 34647/97, 17. jun 2003.
Ruiz-Mateos v. Spain, 23. jun 1993, Series A br. 262
Ruiz Torija v. Spain, 9. decembar 1994, Series A br. 303-A
Ruotolo v. Italy, 27. februar 1992, Series A br. 230-D
*Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia**, br. 16812/17, 18. jul 2019.
Ryabykh v. Russia, br. 52854/99, ECHR 2003-IX
Ryakib Biryukov v. Russia, br. 14810/02, ECHR 2008

—S—

Sabeh El Leil v. France [GC], br. 34869/05, 29. jun 2011.

- Sabin Popescu v. Romania*, br. 48102/99, 2. mart 2004.
- Sablon v. Belgium*, br. 36445/97, 10. april 2001.
- Saccoccia v. Austria* (dec.), br. 69917/01, 5. jul 2007.
- Saccoccia v. Austria*, br. 69917/01, 18. decembar 2008.
- Saciior Lormines v. France*, br. 65411/01, ECHR 2006-XIII
- Sakellaropoulos v. Greece* (dec), br. 38110/08, 6. januar 2011.
- Saiesi v. Italy*, br. 26. februar 1993, Series A br. 257-E
- Salomonsson v. Sweden*, br. 38978/97, 12. novembar 2002.
- San Leonard Band Club v. Malta*, br. 77562/01, ECHR 2004-IX
- Sanglier v. France*, br. 50342/99, 27. maj 2003.
- Santambrogio v. Italy*, br. 61945/00, 21. septembar 2004.
- Santos Pinto v. Portugal*, br. 39005/04, 20. maj 2008.
- Saoud v. France*, br. 9375/02, 9. oktobar 2007.
- Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland*, br. 31930/04, 5. jul 2007.
- Sartory v. France*, br. 40589/07, 24. septembar 2009.
- Satakunnan Markkinaporssi Oy and Satamedia Oy v. Finland* [GC], br. 931/13, ECHR 2017 (izvodi)
- Savino and Others v. Italy*, br. 17214/05 i 2 druge, 28. april 2009.
- Savitsky v. Ukraine*, br. 38773/05, 26. jul 2012.
- Schipani and Others v. Italy*, br. 38369/09, 21. jul 2015.
- Schouten and Meldrum v. the Netherlands*, 9. decembar 1994, Series A br. 304
- Schuler-Zraggen v. Switzerland*, 24. jun 1993, Series A br. 263
- Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], br. 36813/97, ECHR 2006-V
- Sdružení Jihočeské Matky v. the Czech Republic* (dec.), br. 19101/03, 10. jul 2006.
- Selin Asli Öztürk v. Turkey*, br. 39523/03, 13. oktobar 2009.
- Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, br. 67259/14, 9. februar 2017.
- Sharxhi and Others v. Albania*, br. 10613/16, 11. januar 2018.
- Siatkowska v. Poland*, br. 8932/05, 22. mart 2007.
- Siegel v. France*, br. 36350/97, ECHR 2000-XII
- Siegle v. Romania*, br. 23456/04, 16. april 2013.
- Sigalas v. Greece*, br. 19754/02, 22. septembar 2005.
- Sigma Radio Television Ltd v. Cyprus*, br. 32181/04 i 35122/05, 21. jul 2011.
- Šikić v. Croatia*, br. 9143/08, 15. jul 2010.
- Silva Pontes v. Portugal*, 23. mart 1994, series A n° 286-A
- Sine Tsaggarakis A.E.E. v. Greece*, br. 17257/13, 23. maj 2019.
- Skorobogatykh v. Russia* (dec.), br. 37966/02, 8. jun 2006.
- Słomka v. Poland*, br. 68924/12, 6. decembar 2018.
- Smirnov v. Russia* (dec.), br. 14085/04, 6. jul 2006.
- Société anonyme d'habitations à loyers modérés Terre et Famille v. France* (dec.), br. 62033/00, 17. februar 2004.
- Sokurenko and Strygun v. Ukraine*, br. 29458/04 i 29465/04, 20. jul 2006.
- Sommerfeld v. Germany* [GC], br. 31871/96, ECHR 2003-VIII (izvodi)
- Somorjai v. Hungary*, br. 60934/13, 28. avgust 2018.
- Sotiris and Nikos Koutras ATTEE v. Greece*, br. 39442/98, ECHR 2000-XII
- Sovtransavto Holding v. Ukraine*, br. 48553/99, ECHR 2002-VII
- Speil v. Austria* (dec.), br. 42057/98, 5. septembar 2002.
- Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, 23. septembar 1982, Series A br. 52
- Sramek v. Austria*, 22. oktobar 1984, Series A br. 84
- Stanev v. Bulgaria* [GC], br. 36760/06, ECHR 2012
- Stankiewicz v. Poland*, br. 46917/99, ECHR 2006-VI
- Stankov v. Bulgaria*, br. 68490/01, 12. jul 2007.
- Star Cate Epilekta Gevmata and Others v. Greece* (dec.), br. 54111/07, 6. jul 2010.
- Staroszczyk v. Poland*, br. 59519/00, 22. mart 2007.

Stavroulakis v. Greece (dec.), br. 22326/10, 28. januar 2014.
Steck-Risch and Others v. Liechtenstein, br. 63151/00, 19. maj 2005.
Steel and Morris v. the United Kingdom, br. 68416/01, ECHR 2005-II
Stegarescu and Bahrin v. Portugal, br. 46194/06, 6. april 2010.
Stepinska v. France, br. 1814/02, 15. jun 2004.
Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands (dec.), br. 65542/12, ECHR 2013 (izvodi)
Storck v. Germany, br. 61603/00, ECHR 2005-V
Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece, 9. decembar 1994, Series A br. 301-B
Stubbings and Others v. the United Kingdom, 22. oktobar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV

Suda v. the Czech Republic, br. 1643/06, 28. oktobar 2010.
Suküt v. Turkey (dec.), br. 59773/00, 11. septembar 2007.
Suominen v. Finland, br. 37801/97, 1. jul 2003.
Sürmeli v. Germany [GC], br. 75529/01, ECHR 2006-VII
Süßmann v. Germany [GC], 16. septembar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV
Švarc and Kavnik v. Slovenia, br. 75617/01, 8. februar 2007.
Syngelidis v. Greece, br. 24895/07, 11. februar 2010.
Szücs v. Austria, 24. novembar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VII

—T—

Tabor v. Poland, br. 12825/02, 27. jun 2006.
Taşkın and Others v. Turkey, br. 46117/99, ECHR 2004-X
Tatishvili v. Russia, br. 1509/02, ECHR 2007-I
Ternovskis v. Latvia, br. 33637/02, 29. april 2014.
Terra Woningen B.V. v. the Netherlands, 17. decembar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI
Teteriny v. Russia, br. 11931/03, 30. jun 2005.
The Holy Monasteries v. Greece, 9. decembar 1994, Series A br. 301-A
Thiam v. France, br. 80018/12, 18. oktobar 2018.
Thlimmenos v. Greece [GC], br. 34369/97, ECHR 2000-IV
Tiemann v. France and Germany (dec.), br. 47457/99 i 47458/99, ECHR 2000-IV
Tierce v. San Marino, br. 69700/01, ECHR 2003-VII
Tinnelly & Sons Ltd and Others and McElduff and Others v. the United Kingdom, 10. jul 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-IV
Tocono and Profesorii Prometeiști v. Moldova, br. 32263/03, 26. jun 2007.
Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom, 13. jul 1995, Series A br. 316-B
Torri v. Italy, 1. jul 1997, Reports of Judgments i Decisions 1997-IV
Toziczka v. Poland, br. 29995/08, 24. jul 2012.
Trapeznikov and Others v. Russia, br. 5623/09 i 3 druge, 5. april 2016.
Tre Traktorer Aktiebolag v. Sweden, 7. jul 1989, Series A br. 159
Tregubenko v. Ukraine, br. 61333/00, 2. novembar 2004.
Treska v. Albania and Italy (dec.), br. 26937/04, ECHR 2006-XI (izvodi)
Tsfayo v. the United Kingdom, br. 60860/00, 14. novembar 2006.
Tsikakis v. Germany, br. 1521/06, 10. februar 2011.
Turczanik v. Poland, br. 38064/97, ECHR 2005-VI
Tuziński v. Poland (dec), br. 40140/98, 30. mart 1999.

—U—

Uçar v. Turkey (dec.), br. 12960/05, 29. septembar 2009.
Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium, br. 3989/07 i 38353/07, 20 septembar 2011
Ulyanov v. Ukraine (dec.), br. 16472/04, 5. oktobar 2010.
Unédic v. France, br. 20153/04, 18. decembar 2008.
Unión Alimentaria Sanders S.A. v. Spain, 7. jul 1989, Series A br. 157
Urechean and Pavlicenco v. the Republic of Moldova, br. 27756/05 i 41219/07, 2. decembar 2014.

Užukauskas v. Lithuania, br. 16965/04, 6. jul 2010.

—V—

Valová, Slezák and Slezák v. Slovakia, br. 44925/98, 1. jun 2004.

Van de Hurk v. the Netherlands, 19. april 1994, Series A br. 288

Van Marle and Others v. the Netherlands, 26. jun 1986, Series A br. 101

Van Orshoven v. Belgium, 25. jun 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-MI

Vardanyan and Nanushyan v. Armenia, br. 8001/07, 27. oktobar 2016.

Varela Assalino v. Portugal (dec.), br. 64336/01, 25. april 2002.

Vasilchenko v. Russia, br. 34784/02, 23. septembar 2010.

Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2), br. 32772/02, 4. oktobar 2007.

Verlagsgruppe News GmbH v. Austria (dec.), br. 62763/00, 16. januar 2003 .

Vermeulen v. Belgium, 20. februar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-I

Vernillo v. France, 20. februar 1991, Series A br. 198

Versini v. France, br. 40096/98, 10. jul 2001.

Vilho Eskelinen and Others v. Finland [GC], br. 63235/00, ECHR 2007-II

Vocaturato v. Italy, 24. maj 1991, Series A br. 206-C

Voggenreiter v. Germany, br. 47169/99, ECHR 2004-I (izvodi)

Von Maltzan and Others v. Germany (dec.) [GC], br. 71916/01 i 2 druge, ECHR 2005-V

—W—

Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg, br. 76240/01, 28. jun 2007.

Waite and Kennedy v. Germany [GC], br. 26083/94, ECHR 1999-I

Wallishauser v. Austria, br. 156/04, 17. jul 2012.

Warsicka v. Poland, br. 2065/03, 16. januar 2007.

Weissman and Others v. Romania, br. 63945/00, ECHR 2006-VII (izvodi)

Werner v. Austria, 24. novembar 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VII

Wettstein v. Switzerland, br. 33958/96, ECHR 2000-XII

Wierzbicki v. Poland, br. 24541/94, 18. jun 2002.

Wiesinger v. Austria, 30. oktobar 1991, Series A br. 213

Woś v. Poland, br. 22860/02, ECHR 2006-VII

Wynen and Centre hospitalier interrégional Edith-Cavell v. Belgium, br. 32576/96, ECHR 2002-VIII

—X—

X v. France, 31. mart 1992, Series A br. 234-C

—Y—

Yagtzilar and Others v. Greece, br. 41727/98, ECHR 2001-XII

Yakovlev v. Russia, br. 72701/01, 15. mart 2005.

Yankov v. Bulgaria (dec.), br. 44768/10, 18. jun 2019.

Yavorivskaya v. Russia, br. 34687/02, 21. jul 2005.

Yevdokimov and Others v. Russia, br. 27236/05 i 10 drugih, 16. februar 2016.

Yvon v. France, br. 44962/98, ECHR 2003-V

—Z—

Z and Others v. the United Kingdom [GC], br. 29392/95, ECHR 2001-V

Zagorodnikov v. Russia, br. 66941/01, 7. jun 2007.

Zalli v. Albania (dec.), br. 52531/07, 8. februar 2011.

Zander v. Sweden, 25. novembar 1993, Series A br. 279-B

Zapletal v. the Czech Republic (dec.), br. 12720/06, 30. novembar 2010.

Zappia v. Italy, 26 septembar 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV

Zavodnik v. Slovenia, br. 53723/13, 21. maj 2015.

Ziegler v. Switzerland, br. 33499/96, 21. februar 2002.

Zielinski, Pradal, Gonzalez and Others v. France [GC], br. 24846/94 i 9 drugih, ECHR 1999-VII

Zimmermann and Steiner v. Switzerland, 13. jul 1983, Series A br. 66

Zollmann v. the United Kingdom (dec.), br. 62902/00, ECHR 2003-XII

Zolotas v. Greece, br. 38240/02, 2. jun 2005.

Zubac v. Croatia [GC], br. 40160/12, 5. april 2018.

Zumtobel v. Austria, 21. septembar 1993, Series A br. 268-A

Zvolský and Zvolská v. the Czech Republic, br. 46129/99, ECHR 2002-IX